

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 11 / číslo 1

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích

Oblastní muzeum Praha-východ

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Městské muzeum v Čelákovících

- © Autoři: Jan Županič, Jitka Jonová, Karin Pátrová, Pavel Koblasa,
Markéta Jetmarová, Jana Cingrová, Veronika Stachurová Kucrová, 2023
- © Překlady: Michaela Buchtelová, 2023
- © Redakce: Jana Cingrová, Jan Hergesell, Martin Hůrka, Karin Pátrová,
Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2023

- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2023
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem, 2023
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích, 2023
- © Oblastní muzeum Praha-východ, 2023
- © Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2023
- © Městské muzeum v Čelákovících, 2023
- © Grafická úprava: ASTRON print, s. r. o., 2023

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2× do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zpracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázt jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.;
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.; Mgr. Jan Kypta, Ph.D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.;
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

Mgr. Jana Cingrová; Jan Hergesell; Mgr. Martin Hůrka;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka);
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Úvodem	9
Recenzované studie	
ŽUPANIČ Jan, Pozdněkarlovská šlechta	13
JONOVÁ Jitka, Jednání o kardinálském klobouku pro arcibiskupa Huyna z pohledu diplomacie Svatého stolce	47
PÁTROVÁ Karin, Pobyť Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi a jeho reflexe v regionálních pramenech	61
Materiály	
KOBLASA Pavel, Brandýské panství v rukou posledního rakouského císaře a českého krále	83
JETMAROVÁ Markéta, „Pořádek musí být“ (IV. spisová manipulace ve fondu Velkostatek Brandýs nad Labem)	89
Literatura	
Recenze	
Roman HÁJEK (ed.), Kladenská sametová (Jana Cingrová)	103
Jan VIZNER – Václav ŠMERÁK a kolektiv, Staletí mezi Vltavou a Sázavou. Proti proudu řeky a času – Vltava od Keltů po současnost (Veronika Stachurová Kucrová)	107
Anotace	
Jan PSOTA, Škvorecké panství za vlády vévodkyně Marie Terezie Savojské (Karin Pátrová)	109
Seznam autorů příspěvků	111
Pokyny pro autory příspěvků	112

CONTENTS

Preface	9
Peer-reviewed articles	
ŽUPANIČ Jan, Nobility from the late Charles I period	13
JONOVÁ Jitka, Diplomatic relations with the Holy See during the reign of Emperor Charles I exemplified by the negotiations on the cardinal's hat for Archbishop Huyn	47
PÁTROVÁ Karin, The stay of Charles I in Brandýs nad Labem and Stará Boleslav and its coverage in the regional sources	61
Articles	
KOBLASA Pavel, Brandýs nad Labem manor in the hands of the last Austrian Emperor and Czech King	83
JETMAROVÁ Markéta, "There must be order" (File Management System No. IV in the fonds of Brandýs nad Labem manor farm estate)	89
Literature and exhibitions	
Reviews	
Roman HÁJEK (ed.), Kladno Velvet /meaning the Velvet Revolution in Kladno/ (Jana Cingrová)	103
Jan VIZNER – Václav ŠMERÁK a kolektiv, Centuries between the Vltava and Sázava rivers (Veronika Stachurová Kucrová)	107
New Book Announcements	
Jan PSOTA, The Manor of Škvorec during the reign of Duchess Maria Theresa of Savoy (Karin Pátrová)	109
List of contributors	111
Instructions for authors	112

Úvodem

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostává se vám do rukou další číslo našeho časopisu, které je tentokrát monotematicky zaměřeno a věnuje se poslednímu rakouskému císaři a českému králi Karlu I. Habsbursko-Lotrinskému. Recenzované studie a materiály vzešly z konference *Blahoslavený Karel I., panovník, exulant, voják, hospodář (17. srpen 1887 – 1. duben 1922)*, konané u příležitosti 100. výročí úmrtí císaře 31. března 2022 na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, na jejíž organizaci se spolupodílel Státní oblastní archiv v Praze. Vzhledem ke skutečnosti, že Karel I. pobýval několik let v Brandýse nad Labem, bylo s organizátory konference dohodnuto, že vybrané příspěvky budou publikovány v tomto časopise, do jehož zájmového území Brandýs nad Labem tradičně spadá. Vedle textů týkajících se Brandýsa nad Labem jsou zde proto mimořádně zařazeny i dvě studie překračující rámec pražského okolí a zasahující svým obsahem i mimo území Čech. Číslo je standardně doplněno přehledem regionální literatury.

redakce

RECENZOVANÉ STUDIE

Pozdněkarlovská šlechta¹

JAN ŽUPANIČ

Jan Županič, Nobility from the late Charles I period

The paper addresses the issue of possible transformation of the aristocratic elites during the reign of Charles I. It discusses the question of continuity and discontinuity with the previous period (the reign of Franz Joseph I), as well as the question of the specific situation that prevailed in the last weeks of the monarchy's existence, especially at the beginning of November 1918. At that time, persons whose social position did not correspond to such a rise were ennobled, and therefore the question arises as to whether this was an expression of a certain resignation on Charles's part and a last-minute effort to honour his close ones, or whether these were antedated decisions made in his Swiss exile.

Keywords

Charles I, ennoblement, nobility, emigration

Občas se můžeme setkat s názorem, že za vlády posledního rakousko-uherského panovníka, císaře a krále Karla I. (IV.), dosáhla krize šlechtictví svého vrcholu a že jeho hodnota byla zcela degradována častým udílením. Pro rody nobilitované v této éře se dokonce vžily posměšné názvy jako *Sehadel*, odvozený z německých slov *sehen* (vidět) a *adeln* (nobilitovat), či *Spätkarolinger*, do češtiny volně přeložitelný coby pozdněkarlovský šlechtic.² Jde samozřejmě o pejorativní, propagandistické termíny užívané po první světové válce v prvé řadě rakouskými sociálními demokraty. Odpovídají negativnímu obrazu posledního habsbursko-lotrinského panovníka cíleně budovanému většinou nástupnických států Rakousko-Uherska. Zároveň je však třeba přiznat, že alespoň zčásti má tato kritika reálný základ.

Nobilitace realizované za Karlovy vlády totiž musíme rozdělit do dvou kvalitativně zcela odlišných epoch – na období do poloviny října 1918 a následující. V prvním se šlechtická politika víceméně držela starších linií a počet udělených titulů výrazně nepřevyšoval průměr obvyklý v éře první světové války. Mezi úředníky a podnikateli k výraznému navýšení nobilitací nedošlo, na rozdíl od důstojnického sboru, jehož nemalá část v důsledku zapojení do přímých bojů získala

---

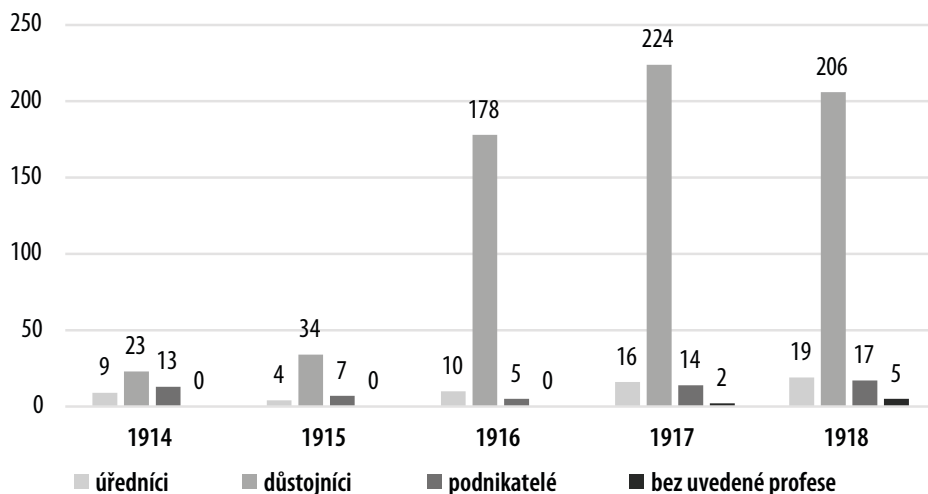
¹ Tato studie vznikla v rámci Institucionální podpory Historického ústavu AV ČR RVO:67985963.

² Peter WIESFLECKER, *Nobilitierungen Kaiser Karl I. von Österreich. Studien zum österreichischen Adel am Ende der Donaumonarchie*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien 1992, s. 351 a 353.

nárok na prosté šlechtictví. Jak ukazuje následující graf, byl nárůst v jejich případě opravdu velmi razantní.³

Graf č. 1

Udílění prostého šlechtictví v letech 1914 až 1918

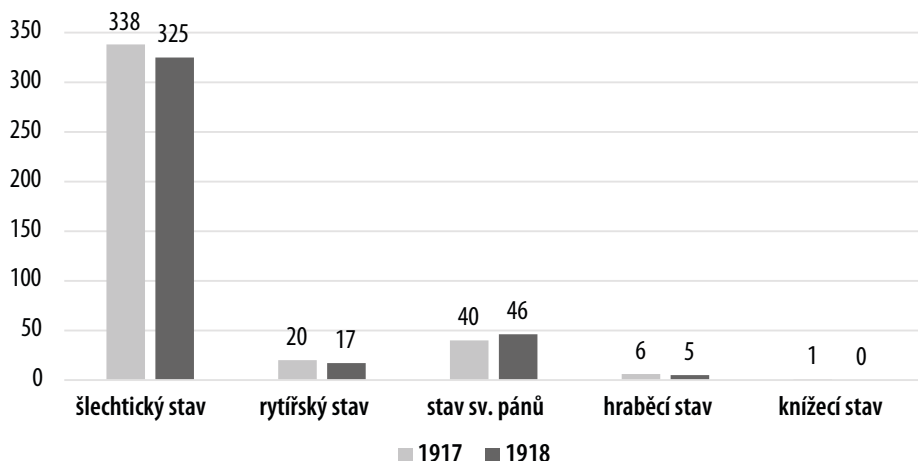
Jak ukazují dva následující grafy zachycující zvláště rakouské a uherské nobilitace Karla I., respektive IV., týkal se zmíněný nárůst opravdu jen nejnižšího stupně šlechtické titulatury, a to jen v případě důstojnického sboru.⁴

³ Tento i následující grafy byly vytvořeny na základě prací: Hanns JÄGER-SUNSTENAU, *Statistik der Nobilitierungen in Österreich 1701–1918*, in: Österreichisches Familienarchiv, Bd. 1, Neustadt an der Aisch 1963, s. 3–16 a TÝŽ, *Sozialgeschichtliche Statistik der Nobilitierungen in Ungarn 1700–1918*, in: Bericht über den sechzehnten österreichischen Historikertag in Krems/Donau (Veröffentlichungen des Verbandes Österreichischer Historiker und Geschichtsvereine), Bd. 25, Wien 1985, s. 578–582; TÝŽ, *Sozialgeschichtliche Statistik der Nobilitierungen in Ungarn 1700–1918*, in: Bericht über den sechzehnten österreichischen Historikertag in Krems/Donau (Veröffentlichungen des Verbandes Österreichischer Historiker und Geschichtsvereine), Bd. 25, Wien 1985, s. 578–582; Arno KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Franz Joseph I./I. Ferenc József király (1914–1916)*, Graz 2017; TÝŽ, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I./IV. Károly király (1916–1921)*, Graz 2022.

⁴ Aby nedošlo ke zkreslení, nejsou do grafu zanesena povýšení, která Karel uskutečnil roku 1916, po svém nástupu na trůn 21. listopadu. V tomto období bylo v Rakousku uděleno 32 titulů (3 rytířské a 29 šlechtických), zatímco v Uhrách (při příležitosti zdejší korunovace) byly 4 osoby povýšeny do hraběcího a 3 do baronského stavu. A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl, s. 33*. Z uherských nobilitací jsou vynechány konfirmace šlechtictví, kterých bylo v letech 1917 až 1918 celkem 46. Je třeba podotknout, že Kerschbaumerova čísla se od Jäger-Sunstenauových údajů mírně liší.

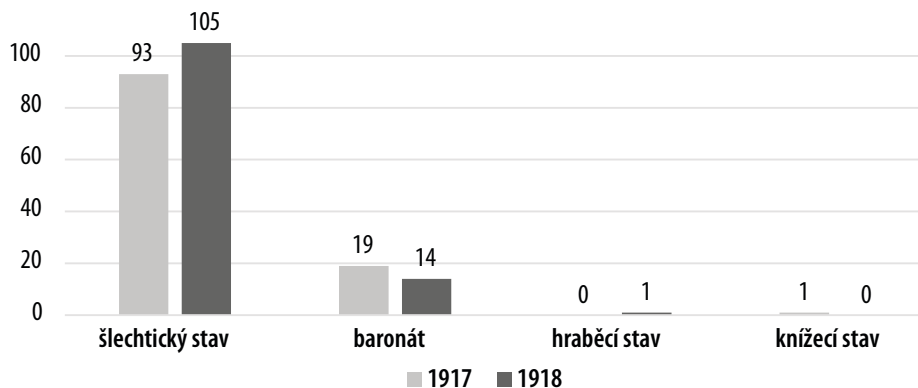
Graf č. 2

Udílání rakouských titulů v letech 1917 a 1918

Graf č. 3

Udílání uherských titulů v letech 1917 a 1918

Stejně jako v éře Františka Josefa bylo i za Karlovy vlády v Rakousku uděleno více titulů než v Uhrách (798 ku 233), přičemž je ale opět třeba zdůraznit, že v Zalitavsku byl počet důstojníků žádajících o šlechtický titul vždy výrazně nižší než v západní části monarchie. Po formální stránce se tak nobilitační politika Karla I. až do konce října 1918 výrazně nelišila od éry jeho prastrýce Františka Josefa I. Kromě spíše výjimečných možností získu titulu, které představovalo jeho přenesení, renobilitace a podobně, docházelo k povýšení zejména na základě nejvyššího rozhodnutí panovníka nebo v důsledku systematizovaného (vojenského či řádového) šlechtictví.

Jedinou skutečně radikální změnu představoval Karlův výnos z 29. června 1917, kterým nařídil, aby důstojníci získávali prosté šlechtictví a predikát po třiceti či

čtyřicetileté službě jeho nejvyšším rozhodnutím, nikoli jako dříve až prostřednictvím diplomu. Již František Josef I. rozhodnutím z 15. března 1916 sice udělení titulu důstojníkům podmínil svým schválením, ale k nobilitaci nadále docházelo teprve příslušnou listinou.⁵ To se od června 1917 změnilo, nadále však platilo, že jen prostřednictvím diplomu bylo možné získat erb.⁶

Podle dochovaných materiálů uložených v archivu kabinetní kanceláře se zdá, že Karel I. byl ve šlechtické politice obecně mnohem aktivnější než jeho prastrýc. Tuto hypotézu ale můžeme opřít jen o nepřímé informace, konkrétně o poznámky mladého panovníka v jednotlivých předneseních, tedy ministerských návrzích udílení šlechtických titulů. František Josef I. takto nepostupoval a doporučení svých ministrů a dvorských úředníků v písemné formě nerozporoval. Ve spisech však občas můžeme najít zmínku o tom, že s ním byly některé nobilitace předjednány. Karel naopak doporučení svých ministrů často měnil či zamítal. Nevyhýbal se ani udílení šlechtictví prostřednictvím nejvyšších listů, kterými pouze ministři vnitra oznámil své rozhodnutí o udělení nobilitace a pověřil jej vyřízením příslušné administrativní procedury. Jak uvidíme, v posledních dnech jeho vlády probíhaly nobilitace výlučně tímto způsobem.⁷

Zcela zásadní zlom představuje období od konce října, kdy vyhlášením samostatnosti Československa započal definitivní rozklad Rakousko-Uherska, do 11., respektive 13. listopadu. V těchto dnech panovník, který odmítl abdikovat, rezignoval na účast na státních záležitostech, a to nejprve v Rakousku a následně v Uhrách. 11. listopadu také rozpustil poslední rakouskou císařskou vládu premiéra Heinricha Lammasche.⁸ A právě nobilitace, která byla vydána v tomto období, se od předchozích významně liší.

Z analýzy archivních pramenů totiž vyplývá, že panovníkova kabinetní kancelář, které byly návrhy na udílení šlechtictví předkládány, nejpozději po 29. říjnu 1918 agendu spojenou s udílením šlechtictví iniciovanou státními úřady nevyřizovala. Existují sice důkazy, že některé žádosti a návrhy panovník viděl (opatřil je paraťou K a předal k dalšímu projednání), dále však zpracovány již nebyly.⁹ K nobilitacím proto docházelo již jen Karlovým přímým rozhodnutím, tedy nejvyšším listem.

⁵ Spisy č. 344/A a 131/A (zde císařovo nejvyšší rozhodnutí k memorandu c. k. ministra vnitra prince Hohenloheho z 29. února 1916). In: Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen: AVA), Adelsarchiv (1500 ca–1918 ca), Hofkadelakten (1600–1918), Akten, Adelsgeneralien (dále jen: Adelsarchiv, Adelsgeneralien, 617a Offiziere (1914–1916). Nepřesná interpretace tohoto spisu: A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 30.

⁶ Interní memorandum c. k. Ministerstva vnitra č. 1250/A uzavřené 3. 8. 1917. In: AVA, Adelsarchiv, Adelsgeneralien, Kt.617b Offiziere (1916–1918).

⁷ A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 27.

⁸ Jeho rezignace v Rakousku otištěna in: *Wiener Zeitung (Extra Ausgabe)*, 11. listopadu 1918, s. 1.

⁹ Soupis viz A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 178–206 (Rakousko) a 261–264 (Uhersko).

A právě z tohoto období pochází neobyčejně vysoký počet povýšení mezi vyšší šlechtou, v prvé řadě do stavu svobodných pánů, které se později stalo podnětem k zavedení zmíněných hanlivých termínů *Sehadel* a *Spätkarolinger*. Karel, kterému se říše rozkládala pod rukama, se tímto způsobem snažil na poslední chvíli ocenit osoby, které mu stály nejbliž, či jedince, jejichž zásluhy považoval za obzvláště významné. Bohužel seznam nobilitací realizovaných v této době nemáme k dispozici, a proto není možné jednoznačně určit, které byly uskutečněny před panovníkovou rezignací na výkon panovnické moci a které teprve později.

K dosud obligatornímu oznamování udílení šlechtictví ve vládním listě *Wiener Zeitung*, jež bylo od konce 18. století pravidlem, totiž za Karlovy vlády docházelo často se zpožděním, a na počátku listopadu 1918 bylo zcela zastaveno. Jen výjimečně jsou tato povýšení evidována ve šlechtickém archivu nebo v pozdější oficiální registratuře,¹⁰ soupisu nobilitací vytvořeném v letech 1918 až 1933, a nenajdeme je ani v tzv. průkazech šlechtictví (*Adelsausweise*), seznamech udělených a odňatých šlechtických titulů, které Ministerstvo vnitra pro informaci čtvrtletně zasílalo státním úřadům, zejména místodržitelstvím a zemským prezidiím.¹¹

V případě uherských nobilitací je situace ještě složitější. Ty totiž vyřizovala vláda v Budapešti, která měla na základě starší dohody posílat soupisy povýšených pro evidenci do Vídně. Materiály z konce roku 1918 ovšem bývalý rakouský šlechtický archiv (nyní čistě z archivních důvodů) po válce opakovaně a neúspěšně urgoval, naposledy ještě v říjnu 1937. Teprve když 8. ledna 1938 zaslal vládě v Budapešti oficiální žádost generální státní archivář rakouského Státního archivu Ministerstev vnitra a spravedlnosti (*Staatsarchiv des Innern und der Justiz*) při Úřadu spolkového kancléře Gustav Bodenstein, zařídilo maďarské ministerstvo zahraničí, že byly spisy konečně odeslány. Ale teprve roku 1946 byly přepsány na stroji a následně přeloženy do němčiny.¹² Nejpresnější soupis povýšení realizovaných na sklonku Karlovy vlády proto nenajdeme v archivu, ale v práci rakouského badatele Arno Kerschbaumera, vycházející z dosud nevyužitých (níže zmíněných) archivních zdrojů a z tisku.¹³

*

Poslední, zcela nespornou nobilitací realizovanou za Karlovy vlády, je povýšení c. k. ministra veřejných prací Emila rytíře Homanna von Herimberg do stavu

¹⁰ AVA, Adelsarchiv, Hofkadaysakten (1600–1918), Bücher, Geschäftsbücher des Adelsdepartements, Gratialregistratur A-F, G-O, P-Z (1918–1933).

¹¹ Viz AVA, Adelsarchiv, Adelsgeneralien, Kt. 583d (*Adelsausweise* 1913–1918). Poslední soupis rakouských nobilitací zachycující část čtvrtého kvartálu roku 1918 (období od 1. října do 11. listopadu 1918) byl do archivu ale uložen až 17. září 1919.

¹² Na rozdíl od rakouských nejsou v soupisu řazeny chronologicky, ale abecedně, což znesnadňuje orientaci. Tamtéž, Kt. 584b (*Ungarische Adelsausweise* 1905–1918).

¹³ A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*.

svobodných pánů z 11. listopadu 1918.¹⁴ V Uhrách pak jako poslední získal prosté šlechtictví 30. října polní podmaršálek Ernő (Ernst) Wossala.¹⁵

Za zlomové datum, které odstartovalo definitivní rozpad Rakousko-Uherska, můžeme bezesporu označit 28. říjen 1918 a vyhlášení samostatného československého státu. Po této události muselo být i největším optimistům jasné, že říše ve své stávající podobě nepřežije. V následujících dvou týdnech ovšem došlo k řadě nobilitací, jež se vymykají dříve nastaveným standardům. Z jejich rozboru jasně vyplývá, že k některým (či možná většině) došlo až později, po panovníkově rezignaci na výkon vlády, když pobýval na zámku v dolnorakouském Eckartsau (do konce března 1919) nebo ve švýcarském exilu (do října 1921). Ale aby bylo zajištěno obecné uznání těchto titulů, nechal je panovník antedatovat, což situaci dále komplikuje. Pokud totiž informace o nich nenajdeme v archivu kabinetní kanceláře, v průkazech šlechtictví či graciální registratuře, nelze jednoznačně říci, zda k povýšení došlo před panovníkovou rezignací, či později. Pouze několik málo povýšení z roku 1921, kdy se Karel opětovně pokusil o získání maďarského (uherského) trůnu, nese datum skutečné.¹⁶

Antedatované nobilitace se ale odhalují velmi špatně. Jedním z důvodů byla skutečnost, že se na jejich legalizaci podíleli Karlovi spolupracovníci, zejména poslední c. k. ministr vnitra Edmund rytíř von Gayer.¹⁷ Před odjezdem do Švýcarska mu údajně bývalý císař svěřil některé písemnosti včetně rozhodnutí o udělení šlechtictví. Gayer tyto materiály následně odeslal do bývalého šlechtického archivu s tím, že z důvodu zániku monarchie již tyto dokumenty nestačil vyřídít klasickou úřední cestou a teprve nyní je předává k zařadování.

Konkrétně můžeme říci, že s vysokou pravděpodobností byly až po rozpadu Rakousko-Uherska realizovány nobilitace evidované v materiálech k blahoslavení císaře Karla, konkrétně v pozůstalosti profesorky Ústavu pro církevní dějiny na Katolicko-teologické fakultě vídeňské univerzity Elisabeth Kovacsové (1930–1976). Jde o nedatovaný desetistránkový strojopis zachycující udílení šlechtických titulů, řádů a vyznamenání (ale také různá povýšení) z období od 4. do 14. listopadu 1918 a některá další císařova nejvyšší rozhodnutí do roku 1921.¹⁸ Jeho autory byli

¹⁴ AVA, Adelsarchiv (1500 ca – 1918 ca), Hofkadaysakten (1600–1918), Akten (dále jen: Adelsarchiv), Emil Homann, Adelsakt (von Herimberg) 1912–1918.

¹⁵ Zároveň mu bylo povoleno upravit (maďarizovat) si příjmení na Woszala a udělen predikát *de Máriafalva (máriafalvai)*. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále jen: HHStA), KK, 2525/1918; AVA, Adelsarchiv, Adelsgeneralien, Kt. 584b; MNL, LR 73, fol. 422.

¹⁶ A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 214–26 a 269. Viz též níže.

¹⁷ Gayer byl ministrem vnitra třech posledních rakouských vlád (Seidlerovy, Hussarkovy a Lammaschovy) od 11. června do 11. listopadu 1918.

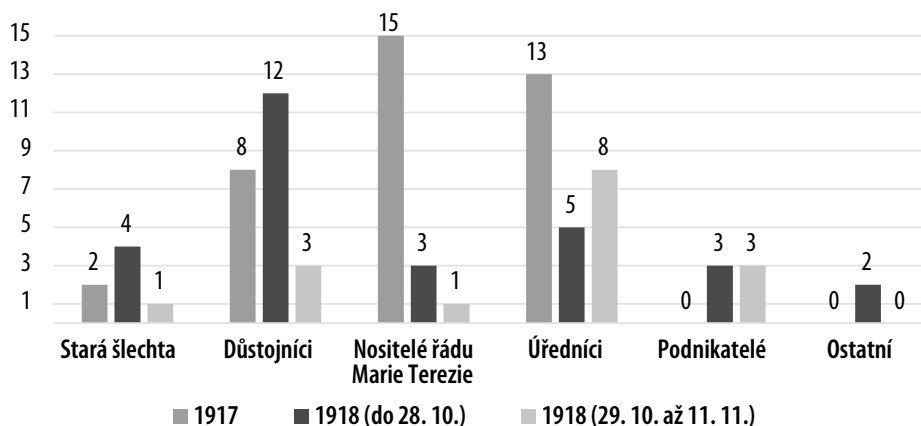
¹⁸ V soupisu je evidováno celkem sedm nobilitací. Povyšování a udílení řádů a vyznamenání je datováno průběžně (od listopadu 1918 do března 1922), k nobilitacím došlo podle tohoto soupisu jen v listopadu 1918: k šesti 4. listopadu, ke dvěma 10. listopadu a k jednomu 11. listopadu. HHStA, Nachlass Elisabeth Kovacs, Archivmaterial Vatikan Seligsprechung, Tom I, Ordensverleihungen,

zřejmě Karlovi nejbližší spolupracovníci této doby – Albin Schager (1877–1941), sekční šéf Generálního ředitelství c. a k. Soukromého a rodinného fondu (po rozpadu monarchie přejmenovaného na Správu habsbursko-lotrinského majetku), a Karl Werkmann (1878–1951), osobní sekretář bývalého panovníka. Oba měli na legalizaci „pozdňekarlovských“ nobilitací eminentní zájem, protože i je císař povýšil na svobodné pány až po rozpadu říše. Schager měl titul s predikátem *von Eckartsau* získat 10. listopadu 1918, Werkmann (s přídomkem *von Hohensalzburg*) o den později. Ve skutečnosti byl Schager nobilitován teprve na přelomu let 1918 a 1919 na zámku Eckartsau, kde Karel po rezignaci na trůn s rodinou žil, zatímco Werkmann s největší pravděpodobností až ve Švýcarsku, zřejmě 21. srpna 1921.¹⁹

Nejlépe je proměna nobilitační politiky v posledních týdnech vlády císaře Karla vidět právě na titulu svobodného pána, který byl v tomto období (alespoň podle oficiálních datací) udílen neobvykle často. To vyplývá z následujícího grafu zachycujícího podle profesí nobilitace ve třech časových úsecích: v roce 1917, do 28. října 1918 a do 11. listopadu 1918.²⁰

Graf č. 4

Udílení titulu svobodných pánů v letech 1917 a 1918

Ernennungen, Nobilitierungen und Goldenes Vlies, Causa beatificationis Caroli a domo Austriae. Tom I. Acta Originalia processus super perquisitione Scriptorum, Index 126–170 (dále jen: AOS). Další zdroj informací o pozdňekarlovských nobilitacích představuje pozůstalost Albina Schagera (1877–1941). HHStA, NL Schager.

¹⁹ A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 134.

²⁰ Vytvořeno na základě vlastního výzkumu v Rakouském státním archivu. Do kategorie „ostatní“ byli zařazeni dva advokáti stojící mimo státní službu: Friedrich Stritzl šlechtic von Artstatt, advokát a právník Generálního ředitelství c. a k. Soukromého a rodinného fondu (nobilitován 3. března 1918, diplom ze 4. května 1918), a Ignaz rytíř von Hauschild-Fritsch, advokát a přednosta ústřední kanceláře knížete z Lichtenštejna (nobilitován 23. října 1918, diplom nevydán).

V tomto období panovník udělil celkem 77 rakouských baronátů, přičemž 16 (tedy více než 20 procent) až po 29. říjnu 1918. Právě tato povýšení zasluhují hlubší rozbor. Důkazy o tom, že k udělení došlo ještě za Karlovy vlády, tedy do 11. listopadu, máme jen ve dvou případech. 10. listopadu došlo k nobilitaci mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra Ludwiga von Callenberg²¹ a o den později (již zmíněného) ministra Homanna. Všechny ostatní byly s největší pravděpodobností realizovány až později.

Osoby povýšené po 29. říjnu však musíme rozdělit do několika kategorií. Někteří by baronát získali bez problémů i v éře monarchie, jako generálplukovník Josef Roth von Limanowa-Łapanów²² (1859–1927), který byl 2. října 1918 vyznamenán rytířským křížem Řádu Marie Terezie, na jehož základě měl na titul nárok. Podle nejvyššího listu mu byl titul udělen 10. listopadu. Povýšení dalších ale vzbuzuje otázky vyplývající zejména z jejich nedostatečně vysoké společenské pozice.

Příkladem může být nobilitace rytířů von Fröhlichsthal, ke které údajně došlo také 10. listopadu 1918. Rodina pocházela od lékaře MUDr. Antona Fröliche (1760–1846), jenž byl roku 1824 povýšen do šlechtického stavu. Jeho syn, JUDr. Eugen Frölich (1797–1879), apelační rada Nejvyššího soudního dvora, byl 17. února 1871 na základě rytířského kříže Leopoldova řádu povýšen do rytířského stavu. Císař Karel I. pak jeho vnukům, bratrům Maximilianovi (1870–1933) a Viktorovi Eugenovi (1871–1937) a jejich bratranci Viktorovi Antonovi (1869–1944), povolil odložit měšťansky znějící příjmení Frölich a užívat nadále jen predikát. První žádost zmíněných třech příbuzných o udělení baronátu z 12. května 1918 sice zůstala nevyřízena, druhou ze 17. října 1918 ale císař 1. listopadu 1918 již signoval a tím předal k dalšímu řízení. Nebylo ovšem jisté, jak by se Ministerstvo vnitra coby nejvyšší šlechtický úřad k prosbě postavilo, protože společenská pozice žadatelů byla pro takové povýšení nedostatečná. Maximilian byl totiž podplukovníkem ve výslužbě, Viktor Eugen okresním hejtmánem a Viktor Anton radou zemského soudu – všichni se tedy nacházeli v VII. hodnostní třídě státní služby a žádný z nich nepatřil mezi byrokratickou a vojenskou elitu, pro kterou byl titul svobodného pána na konci existence monarchie vyhrazen. Na druhé straně bylo ale šlechtictví rodiny téměř sto let staré a ve své žádosti o titul Fröhlichsthalové argumentovali nejen svými zásluhami, ale také příbuzenskými vazbami ke starým šlechtickým rodům. Podle vyjádření Georga Fröhlichsthal z 18. listopadu 1996 nestačil císař prosbu před odchodem do exilu vyřídit a nobilitace byla zřejmě antedatována, protože rodina byla o udělení baronátu informována teprve v roce 1920.²³

Do poslední kategorie nobilitovaných pak můžeme zařadit osoby, u nichž bylo udělení titulu svobodného pána za normálních okolností zcela vyloučené. Kromě

²¹ AVA, Adelsarchiv, Ludwig von Callenberg, Freiherrnstand 1918. Zde je uložena i jeho žádost ze 12. listopadu 1918 o vydání diplomu.

²² Do rytířského stavu byl povýšen teprve 4. září 1916. AVA, Adelsarchiv, Josef Roth, Ritterstand (Limanowa-Łapanow) 1916.

²³ AVA, Adelsarchiv, Frölich von Fröhlichsthal, Gesuch um Freiherrnstand 1918.

zmíněných císařových spolupracovníků Albina Schagera a Karla Werkmana, kteří by v éře monarchie mohli pomýšlet maximálně na prosté šlechtictví, jde o níže rozebrané kauzy rodin Beck, Frey, Storch či Steiner.

*

Bylo již řečeno, že všechna „pozdněkarlovská“ povýšení byla realizována prostřednictvím panovnických listů. Přestože šlo o běžnou formu udělení šlechtického titulu či jiného vyznamenání, po pádu monarchie začala být platnost těchto nobilitací některými právníky zpochybňována. Důvodem byla právě povýšení z posledních dnů existence monarchie. Jejich oponenti sice uznávali platnost článku 4 předlitavské prosincové ústavy z roku 1867, který císaři přiznával výhradní právo udílet tituly, řády a státní vyznamenání, tvrdili však, že zmíněný článek nelze interpretovat bez zapracování článku 10 ústavy, jenž stanovoval, že zákony vydávané panovníkovým jménem získávají platnost teprve po schválení parlamentem a po podepsání příslušným ministrem. Byli totiž přesvědčeni, že nobilitace patří mezi výnosy s platností zákona, u kterých byla ministerská kontrasignace nezbytná. Opírali se přitom o fakt, že ministr vnitra spolupodepisoval nobilitační listiny a udílení šlechtictví obvykle navrhovali členové vlády.

Tento názor je ale velmi kontroverzní, protože až do konce monarchie nikdo povýšení realizovaná nejvyšším listem (a nebylo jich málo) nezpochybnil. Onen precedentsní případ, kvůli němuž spor vznikl, se týkal Rudolfa šlechtice von Granichstaeden-Czerva (1885–1967), který 1. prosince 1916 požádal císaře o přenesení šlechtického titulu rodiny Czerva na svou osobu. Jeho žádost byla sice panovníkem signována, spis ale až do konce monarchie vyhotoven nebyl. Teprve dva týdny po rozpadu Rakousko-Uherska, 30. listopadu 1918, zaslal Granichstaeden-Czervovi z pověření panovníka Albin Schager list, kterým jej informoval, že 8. listopadu 1918 Karel I. přenesení titulu povolil.²⁴

Spor o platnost této nobilitace byl ukončen až roku 1941, kdy byl o vyjádření požádán bývalý předlitavský ministerský předseda z let 1906 až 1908 a vynikající právní znalec Max Wladimir svobodný pán Beck (1854–1943). Ten prohlásil, že udílení šlechtictví vždy patřilo mezi výhradní panovnická práva podle paragrafu 4 prosincové ústavy a zdůraznil, že se „... v Rakousku vytvořilo pravidlo a tomu odpovídající praxe, podle které císařská rozhodnutí ve věci nejvyšších milostí, k nimž patří vyznamenání včetně nobilitací, nepotřebují ke své platnosti kontrasignaci [ministra]“²⁵.

Rozdíly mezi pozdněkarlovskými a staršími nobilitacemi ovšem nespočívaly jen ve formě povýšení. K udílení šlechtictví nejvyšším listem samozřejmě docházelo i dříve. Nejvýznamnější vodítko, které nám může pomoci odhalit antedatovaná

²⁴ AVA, Adelsarchiv, Rudolf Granichstaeden-Czerva, Adelstand (Edler von) 1918.

²⁵ Vyjádření bývalého ministerského předsedy Dr. Maxe Wladimira sv. pána Becka z 27. března 1941. In: AVA, Adelsarchiv, Rudolf Granichstaeden-Czerva, Adelstand (Edler von) 1918. Podtržené bylo zdůrazněno baronem Beckem.

povýšení, představuje sociální pozice vyznamenaných, tedy otázka, zda by na příslušný šlechtický titul mohli ve starší době dosáhnout, případně jestli u nich připadala nobilitace vůbec v úvahu. Další náповědu pak představuje podchycení kontaktů mezi Karlem I. a těmito osobami. K udílení šlechtictví nejvyšším listem obvykle docházelo jen tehdy, pokud panovník vyznamenanou osobu dobře znal, oceňoval její zásluhy a nepotřeboval o ní další informace ze strany státních úřadů. Ovšem v případě následujících kauz se nobilitovaní do kontaktu s panovníkem dostali až po jeho rezignaci na výkon vlády.

Nejlépe je zdokumentován případ rodiny Becků, jejíž dva členové údajně získali na konci roku 1918 baronát a jeden rytířský titul.²⁶ Tato vídeňská rodina²⁷ pocházela ze západouherského Sobotište (maď. Szobotist, od roku 1899 Ószombat) v Nitranské župě, odkud se koncem čtyřicátých let krejčovský mistr Wilhelm Beck (1818–1909) přestěhoval do císařské metropole. V roce 1849 si v Josefstadtu²⁸ otevřel obchod s pánskými a chlapeckými oděvy, kde původně prodával jen vlastní výrobky, později ale také šaty jiné produkce.

Závod po něm převzali jeho synové Hermann (1845–1913) a Adolf (1851–1921), kteří roku 1871 založili firmu *Wilhelm Beck & Söhne*. Specializovali se především na výrobu uniforem a jejich částí a na sklonku monarchie byl jejich závod v tomto oboru nejznámější v Rakousku. Přeměna firmy v podnik celoříšského významu byla ale spojena až s další generací, Hermannovými syny Ottou (1873–1960) a Edmundem (1878–1942), a Adolfovým synem Arturem (1882–1942). V této době začal podnik nabízet také luxusní oděvy (včetně sportovních), pokrývky hlavy a kožešnické zboží a rychle expandoval. Na počátku 20. století Beckové již zaměstnávali na 6000 dělníků a 60 úředníků, měli zahraniční zastoupení v Bělehradě, Sofii a Cařihradu a pobočky ve Lvově, Černovicích, Prešpurku, Innsbrucku, Linci, Velkém Meziříčí a Humpolci. Vedle uniforem produkovali všechny typy vojenských látek, letní a zimní deky a koňské příkrývky. Vzhledem k zaměření výroby přinesla záводу paradoxně největší rozkvět první světová válka. Beckové uzavřeli výhodné smlouvy s erárem a v únoru 1915 získali status státem chráněného podniku, což jim ve válečných časech přineslo nemalé výhody.²⁹

Zároveň s tím započal i jejich společenský vzestup, jehož nedílnou součástí bylo angažmá v oblasti dobročinnosti – financování vývařoven pro chudé a podpora

²⁶ Podrobně viz Jan ŽUPANIČ – Václav HORČIČKA, *Šlechtictví bez monarchie? Nobilitační politika Karla I. na příkladu rodu Becků*, in: *Paginae historiae* 28/1, 2020, s. 63–93; Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA, *Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě*, Praha 2017, s. 95–98 (odtud také převzaty následující informace).

²⁷ Neúplná genealogie rodiny viz Georg GAUGUSCH, *Wer einmal war. Das jüdische Grossbürgertum Wiens 1800–1938*, Teil I. (A–K), Wien 2011, s. 122–126.

²⁸ Josefstadt se stal součástí Vídně roku 1850 a od roku 1861 tvoří 8. vídeňský okres.

²⁹ *Wiener Zeitung*, 14. března 1915, s. 7–8. K otázce chráněných podniků srov. též Markus KAISER, *Die Geschichte der Wiener Verkehrsbetriebe von 1903–1938*, Diplomarbeit an der Universität Wien, Wien 2012, s. 61–62.

rakouského Červeného kříže. Právě na základě darů této organizaci získali členové rodiny první oficiální ocenění, Čestné vyznamenání za zásluhy o Červený kříž II. třídy. V dubnu 1915 byl udělen Ottovi a Edmundovi a jejich manželkám a v září téhož roku jej získal Artur s chotí. Jeho význam ovšem snižoval fakt, že některé třídy tohoto vyznamenání (včetně II. udělené rodině Becků) bylo možné získat za poskytnutí finančních darů a tedy si ho de facto koupit.³⁰ Větší prestiž proto rodině přinesl profesní titul komerčního rady, který byl v dubnu 1915 udělen Ottovi.³¹

Slibný vzestup rodiny ale v následujícím roce ohrozil skandál nevidaných rozměrů. Prosperitu firmy vzhledem k válečné situaci neohrozil, zato však dehonestoval šéfy podniku, zejména Ottu a Edmunda. V březnu 1916 se totiž v listu *Wiener Zeitung* objevil v rubrice *Soudní síň* článek *Poškození státní branné moci*.³² Informoval o zahájení procesu proti textilnímu podnikateli Edmundu Beckovi, jenž se měl před vídeňským divizním soudem hájit z obvinění porušení podmínek smlouvy s vojenskou správou. Podle první dohody z 26. srpna 1914 měla jím řízená továrna dodat do výstrojního skladu v Brně 30 000 vojenských přikrývek z čisté střížní vlny v ceně 17,50 korun za kus. K tomu skutečně došlo, a proto armáda 1. září 1914 podepsala nový kontrakt na 70 000 přikrývek za stejnou cenu. V červenci 1915 však dostal vídeňský policejní prezident baron Ferdinand Gorup dopis od dělníka Josefa Wrkoty s informací, že firma Beck při dodávkách podvádí. Nahoru a dospod balíků s přikrývkami se měly dávat kvalitní kusy, doprostřed zboží horší či podřadné. Úřady nechaly udání přezkoumat a zjistily, že výrobky z druhé série opravdu nebyly vyrobeny z čisté vlny, ale převážně z vlněného odpadu, zbytků česané příze a z umělé vlny. Vzniklou škodu vyčíslilo Říšské ministerstvo války na 600 000 korun a obvinilo Edmunda Becka z podvodu a ze zločinu proti ozbrojené moci státu.

Soud byl s patřičnou pozorností sledován i zástupci řady listů, včetně bulvárních. Nejvíce informací ale přinesly oblíbené a seriózní noviny *Fremden-Blatt*, které 7. března v rubrice *Ze soudní síně* otiskly rozsáhlý článek s názvem *Podřadné vojenské přikrývky. Armádní dodavatel před soudem*.³³ V něm autor zveřejnil řadu podrobností, kterým se oficiální deník *Wiener Zeitung* vyhnul, včetně nejzajímavějších pasáží Edmundovy výpovědi. Zdůraznil především fakt, že obžalovaný musel vědět, že firma bude při výrobě podvádět, protože při přijetí druhé zakázky pokrývaly její zásoby střížní vlny jen 75 procent plánované produkce. Upozornil také na slova

³⁰ Čestné vyznamenání za zásluhy o Červený kříž (*Ehrenzeichen für Verdienste um das Rote Kreuz*) se udílelo za dobrovolnou zdravotní pomoc v řadách Červeného kříže. Jeho II. třídu a nižší stupně bylo možné získat po zaplacení příspěvku. V případě II. třídy šlo o jednorázový dar nejméně 1000 K nebo doživotní závazek roční platby ve výši 50 K a taxu za udělení ve výši 100 K. Johann STOLZER – Christian STEEB (Hrsg.), *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 313–315.

³¹ *Wiener Zeitung*, 13. dubna 1915, s. 2; TAMTÉŽ, 24. října 1915, s. 6.

³² *Gerichtssaal. Schädigung der Wehrmacht des Staates*, in: *Wiener Zeitung*, 3. března 1916, s. 13.

³³ *Aus dem Gerichtssaale. Minderwertige Militärdecken. Ein Armeelieferant vor Gericht*, in: *Fremden-Blatt*, 7. března 1916, s. 9–10.

Beckova advokáta, který uvedl, že v době rostoucí inflace není možné vyrobit přikrývku z čisté vlny za státem určenou cenu, protože by majitelé „prodělali kalhoty“.³⁴ Tvzení, že deky z náhradních materiálů jsou stejně kvalitní jako vlněné, vyvrátili experti zkouškou pevnosti, při níž výrobky druhé série zcela propadly.

Rozsudek byl vynesen 7. března 1916 a pro rodinu znamenal katastrofu. Edmund Beck byl uznán vinným ve věci trestného činu podvodu, odsouzen k osmnácti měsícům žaláře a ztrátě důstojnické hodnosti poručíka v záloze.³⁵ Dobrá pověst firmy byla nenapravitelně poškozena, rodina zostuzena a list *Vorarlberger Volksblatt* dokonce v komentáři k soudnímu líčení podotkl: „Proces nám umožnil nahlédnout do skandálního jednání jistých vojenských dodavatelů, hyen v zázemí.“³⁶

Beckové však tvrdili, že byl proces zmanipulován, a není vyloučeno, že k pochybením opravdu došlo. Edmund totiž trest nejen nenastoupil, ale rodině se dokonce podařilo zabránit další popularizaci případu. V následujících měsících se v tisku objevovalo jen jméno Otty Becka, a to vždy, v souvislosti s peněžními dary na dobročinné účely.³⁷ Případ přitom nabral zajímavý vývoj. Edmundův advokát se proti rozsudku odvolal a žádal jeho zneplatnění na základě faktu, že jeho mandant nepodléhá vojenským soudům. Stížnost byla oprávněná, protože následně byl případ předán Zemskému trestnímu soudu ve Vídni, u kterého mezitím započal proces s Edmundovým bratrem Ottou a jedním z ředitelů firemních továren Ottou Schubertem. Oba byli též obviněni z porušení dodavatelských povinností a podvodu. Řízení trvalo déle než rok a rozsudek byl překvapivý: státní zastupitelství oznámilo, že považuje všechny obviněné za nevinné a jejich stíhání bylo zastaveno.³⁸

Osvobozujícím rozsudkem byla formálně skvrna ze jména rodiny Becků setřena, ale pochyby o etice jejich podnikání přetrvaly. Přikrývky pro armádu z druhé série byly nepochybně nekvalitní a předražené, ale z dostupných pramenů bohužel nelze zjistit, zda erár tento stav akceptoval, nebo jestli došlo k nějakému mimosoudnímu vyrovnání. Jisté je pouze to, že v červnu 1917 firma *Wilhelm Beck & Söhne* přispěla částkou 1 milion korun na šestou válečnou půjčku a ocitla se na předních místech mezi přispěvateli. Vzhledem k tomu, že k předchozím půjčkám Beckové přistupovali velmi opatrně, je souvislost nápadná.³⁹

Do konce války se jméno rodiny v tisku objevuje velmi sporadicky. Z přítm vystupuje jen Otto Beck, který nepravidelně přispíval peněžitými dary v hodnotě několika desítek až 5000 korun na zmírnění válečné nouze. V únoru 1918 navíc stál u zrodu Říšského svazu rakouského průmyslu (*Reichsverband der österreichischen*

³⁴ Doslova uvedl: „Da verlieren Sie ja die Hosen.“ Cit. dle: TAMTĚŽ, s. 10.

³⁵ *Wiener Zeitung*, 7. března 1916, s. 11; *Illustrierte Kronen Zeitung*, 8. března 1916, s. 11.

³⁶ Cit. dle: *Vorarlberger Volksblatt*, 10. března 1916, s. 5.

³⁷ *Vorarlberger Volksblatt*, 22. března 1916, s. 13; TAMTĚŽ, 5. listopadu 1916, s. 22.

³⁸ *Fremden-Blatt*, 29. dubna 1917, s. 14.

³⁹ *Wiener Zeitung*, 3. června 1917, s. 14.

Industrie), v němž byl zvolen do výkonného výboru.⁴⁰ Šlo o uznání jeho pozice coby hlavního reprezentanta významného textilního závodu, ale oficiálního ocenění ze strany panovníka, tedy vyznamenání, se nikdo z rodiny nedočkal. Teprve na samém sklonku existence monarchie měl Karel I. z vlastní vůle udělit hned třem příslušníkům rodiny šlechtický titul. 31. října 1918 získali Otto a Edmund baronát a 4. listopadu 1918 byl Artur povýšen do rytířského stavu.

To byla ovšem jen oficiální data. Ke zmíněným nobilitacím ale ve skutečnosti došlo až mnohem později. Důkazů o tom máme hned několik. Především po zrušení nobilitačních paragrafů řádů monarchie roku 1884 bylo jen velmi málo podnikatelů povýšeno mezi svobodné pány a ti, kteří na tento titul dosáhli, patřili výlučně mezi nejvyšší elitu. A to rozhodně nebyl případ bratrů Becků. Karel sice podnikatelů nobilitoval celou řadu, baronát jim ale udílel jen málo, navíc až v posledních měsících trvání říše: od června do listopadu 1918.⁴¹

V dějinách rakouských nobilitací dosud není znám případ, kdy by jedinec jen podezřelý ze závažného trestného činu (navíc z poškození státního majetku) dosáhl povýšení do šlechtického stavu. Naprostá většina nobilitačních návrhů zdůrazňuje, že příslušná osoba je po mravní i občanské stránce bez poskvrny. O podmínce trestní a mravní zachovalosti máme řadu dokladů a svědčí o ní mimo jiné i kauza Siegmunda Thalberga (1865–1933), do roku 1910 majitele bankovního domu *Josef Kohn & Co.* Když roku 1913 požádal jako generální konzul Spojených států Kolumbie ve Vídni o udělení některého vyznamenání na základě svých dobročinných aktivit, nedoporučil prosbu ani dolnorakouský místodržitel, ani c. k. Ministerstvo financí. Bankéř se totiž dříve zabýval eticky nepřijatelnými finančními operacemi a byl roku 1910 odsouzen výnosem vídeňské burzovní komory k nejvyšší možné pokutě 5000 korun. V důsledku tohoto skandálu se Thalberg z burzovních obchodů stáhl a ukončil i své podnikání v bankovní oblasti.⁴² Pozornost vzbuzuje i rozsah nobilitace, kdy dva členové rodiny získali titul svobodného pána a jeden rytíře. Pokud se s nobilitacemi sourozenců a příbuzných setkáme, pak šlo většinou jen o udělení prostého šlechtictví.

Tituly udělené Karlovými nejvyššími listy z konce října a počátku listopadu 1918 se od starších dokumentů liší jedním zajímavým detailem: ve všech případech je v textu uvedeno, že jde o šlechtictví dědičné. Tato formulace v době monarchie

⁴⁰ *Vorarlberger Volksblatt*, 25. února 1918, s. 5.

⁴¹ Nesporná jsou ale jen povýšení Leopolda Pollacka šlechtice von Parnegg (2. června 1918) a Rudolfa rytíře Wienera von Welten (sv. pán 22. října 1918). 7. listopadu měl být do stavu svobodných pánů povýšen ještě velkostatkář, filantrop a papežský tajný komoří Angelo Eisner šlechtic von Eisenhof (1857–1938), který o titul požádal roku 1917. Jeho prosba ale zůstala nevyřízena a titul svobodného pána s největší pravděpodobností od Karla získal až počátkem roku 1920. O rok dříve (1919) mu byl udělen papežský baronát. Srov. též Jan ŽUPANIČ, *Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem*, Praha 2012, s. 189, 518–519 a 671.

⁴² AVA, Inneres (1550 ca–1918), Ministerium des Innern (1848–1918), Präsidium (1848–1918), Akten, Sigmund Thalberg, Spis Nr. 4425, Kt. 2405 (1913).

nebyla nikdy užívána, jednoduše proto, že nobilitace realizované v Rakousku a Uhrách byly vždy dědičné.⁴³ Tato skutečnost byla obecně známa v podunajské monarchii, nikoli ale v zahraničí, protože udílení titulů *ad personam* bylo časté nejen v Británii, ale také v některých německých státech, například v Prusku, Bavorsku či Württembersku. Můžeme proto předpokládat, že právě takto formulovaná rozhodnutí byla ve skutečnosti vydána až po Karlově rezignaci na výkon vlády, zřejmě až po březnu 1919, kdy odešel do švýcarského exilu. Dříve (včetně období, kdy pobýval na dolnorakouském Eckartsau) k tomu nebyl důvod. Proto nejvyšší listy vydané (s největší pravděpodobností) v Eckartsau, jež později předáním do šlechtického archivu legalizoval ministr vnitra Gayer, slovo „dědičný“ chybí.⁴⁴ Společné mají tituly udělené v Eckartsau a Švýcarsku v podstatě jen jedno: data vydání od konce října do 11. listopadu 1918.⁴⁵ Odhalení „švýcarských“ nobilitací je snazší nejen kvůli slůvku *dědičný*, ale zejména pro odlišnou sociální strukturu vyznamenaných, mezi kterými převažují osoby, jejichž společenská pozice udělenému titulu neodpovídala.

Řada okolností nasvědčuje tomu, že své tituly Beckové získali právě ve Švýcarsku. První představuje forma oznámení. Informace o nobilitacích z posledních dnů monarchie (dokonce i těch antedatovaných) předávali do poloviny roku 1919 c. k. Ministerstvu vnitra a později Státnímu úřadu vnitra Německého Rakouska obvykle bývalí nejvyšší úředníci dvora a státu.⁴⁶ Beckovské listiny ale nepředala do šlechtického archivu žádná osoba z vlády či Karlova okolí, ale jistý Ferdinand Mihoković, o kterém není nic bližšího známo, a to až na podzim 1920.⁴⁷

Mihoković doručil do archivu příslušné listiny nadvakrát: nejprve 28. října 1920 císařské rozhodnutí o udělení baronátu Ottovi a Edmundovi a následně 8. listopadu 1920 o udělení rytířského stavu Arturovi. V obou případech šlo o jediný dokument: panovníkem podepsaný list na hlavičkovém papíře s rakouskou císařskou korunou adresovaný poslednímu předlitavskému ministru vnitra rytíři von Gayer.⁴⁸

⁴³ S výjimkou nobilitací duchovních a bezdětných vdov, ale ani u nich nebylo uvedeno, že jde o udělení titulu *ad personam*. Jen byla z textu diplomu vyškrtuta pasáž o dědičnosti titulu.

⁴⁴ Např. u udělení baronátu Albinu Schagerovi. AVA, Adelsarchiv, Albin Schager, Freiherrnstand (von Eckartsau) 1918.

⁴⁵ K této otázce podrobně viz P. WIESFLECKER, *Nobilitierungen*, s. 59–61.

⁴⁶ Srov. udělení prostého šlechtictví Wilhelmu Eduardu Hardymu z 29. října 1918, které 2. listopadu 1918 oznámil c. k. ministru vnitra rytíři von Gayer nejvyšší komoří hrabě Berchtold.

⁴⁷ Pravděpodobné je totožný s Ferdinandem Mihokovićem (1886–1955), který se roku 1938 připomíná jako státní úředník. Krátce po anšlusu Rakouska byl zatčen a obviněn, že ve svém bytě umožňoval schůzky židů, od kterých prý přijímal doklady a peníze. Jeho další osud není znám, ale muž stejného jména byl pohřben na vídeňském Jihozápadním hřbitově (*Friedhof Südwest*). Srov. *Neues Wiener Tagblatt* (*Tages-Ausgabe*), 8. prosince 1938, s. 29.

⁴⁸ Listy byly později doplněny doprovodným spisem, který obsahuje informaci o Mihokovićově doručení a případně další informace. In: AVA, Adelsarchiv, Beck, Freiherrnstand 1918; TAMTĚŽ, Artur Beck, Ritterstand (von Tablaufa) 1918. Nejvyšší listy jsou přetištěny in: J. ŽUPANIČ – M. FIALA, *Nobilitas Iudaeorum*, s. 748–749. Arturova nobilitace je také zahrnuta do soupisu pozdních Karlových vyznamenání (HHStA, AOS, Nr. 134).

Oba dokumenty ale vyvolávají několik otázek. Jde sice o strojem napsaný čistopis, jak bylo v kabinetní kanceláři tehdy zvykem, ale každý obsahuje zajímavou chybu.

V prvním, kterým Karel povýšil Ottu a Edmunda do stavu svobodných pánů, je inkoustem opraveno poslední číslo v dataci: osmička u roku 1918. Je velmi nepravděpodobné, že by chyba takového rozsahu nebyla v čistopise opravena. V exilu už na tom ale nezáleželo a zmíněnou korekturu (která je provedena stejným inkoustem jako císařův podpis) mohl provést i sám bývalý císař. Ještě větší nesrovnalost ale najdeme v textu. Zatímco Edmund byl nobilitován za své humanitární aktivity, Otto titul získal „v ocenění dlouholeté vynikající činnosti ve prospěch rakouského národního hospodářství na poli průmyslu a finančnictví v neutrální cizině“.⁴⁹ Jenže firma *Wilhelm Beck & Söhne* před válkou zastoupení v neutrálních státech neměla, pouze v Bělehradě, Sofii a Cařihradu, a rozhodně se nezabývala finančnictvím. Zato po válce byl Otto v tomto odvětví velmi aktivní a působil ve Švýcarsku, kde se roku 1919 usadil i Karel I.

Trochu více světla do případu vnáší další dokument. Jeho originál ve šlechtickém archivu ve Vídni sice uložen není, text byl ale doslova přepsán do připojeného spisu z 28. října 1920. Šlo o dopis křídelního pobočníka císaře Karla hraběte Wladimira Ledóchowského daný 6. srpna 1919 ve vile Prangins, panovníkově rezidenci na Ženevském jezeře, následujícího znění: „Vážený pane. Nejvyšší list z 31. října 1918 určený bývalému ministru vnitra rytíři von Gayer, kterým jste byli Vy a Váš bratr pan Edmund Beck bez taxy povýšení do dědičného rakouského stavu svobodných pánů, nemohl být v důsledku pohnutých událostí tehdejší doby doručen adresátovi. Protože nyní předání již není možné, dovoluji si Vám ho poskytnout k Vaší potřebě.“⁵⁰

Je zvláštní, že by si Karel do exilu odvezl tak bezvýznamný dokument, jakým bylo oznámení o nobilitaci obou Becků, vyloučit to však nelze. Nápadnější je skutečnost, že Otto Beck s rodinou od roku 1919 pobýval dlouhodobě ve Švýcarsku a v roce 1922 získal na ženevské univerzitě doktorát filozofie.⁵¹ A ze Ženevy to bylo do exilového sídla bývalého císaře, vily Prangins, jen necelých třicet kilometrů. Nic mu tedy nebránilo, aby zde císaře navštívil a udělení titulu pro sebe a bratra si osobně vyjednal. Mohlo k tomu dojít mezi květnem 1919, kdy se Karel v Prangins usadil,⁵² a říjnem 1920, kdy byla nejvyšší rozhodnutí o nobilitacích rodiny Becků předána vídeňskému šlechtickému archivu.

Ještě zajímavější je nobilitace Artura Becka. V textu nejvyššího rozhodnutí o udělení šlechtictví sice nenajdeme žádný překlep, zato však naprostý nonsens: „Milý pane rytíři von Gayer! Povýšuji velkopřemyslníka Artura Becka v uznání jeho zásluh v humanitární oblasti v čase války do dědičného šlechtického stavu s čestným titulem

⁴⁹ Cit. dle: AVA, Adelsarchiv, Beck, Freiherrnstand 1918.

⁵⁰ Cit. dle: TAMTÉŽ.

⁵¹ Schweizerisches Bundesarchiv Bern (dále jen: BAR), Bestand E4264 (von Beck, Otto, 19. 12. 1873).

⁵² Karel I. do Švýcarska přijel 24. března 1919 a do vily Prangins se nastěhoval 4. května (podle jiných zdrojů 20. května) 1919.

rytíř a predikátem *Tablaufa*.⁵³ Tzv. čestný titul (*Ehrenwort*) bylo ale možné spojit jen s prostým šlechtictvím, nikoli s rytířským stavem. Správně by tedy text měl znít: „do dědičného rakouského šlechtického stavu s čestným titulem šlechtic [Edler] a predikátem *Tablaufa*“ nebo „do dědičného rakouského rytířského stavu s predikátem *Tablaufa*“. Text nejvyššího rozhodnutí tedy nedává smysl, protože udělený titul nespecifikuje. Šlo o chybu mnohem závažnější než překlep v dataci Ottova a Edmundova baronátu a podepsání takového dokumentu panovníkem v době výkonu vlády můžeme považovat za naprosto vyloučené.

Z důvodu takto formulovaného nejvyššího listu navíc později vznikly určité nejasnosti. Zatímco se většina autorů⁵⁴ domnívá, že Karel I. udělil Arturu Beckovi prosté šlechtictví, jeho syn Georg Wilhelm byl přesvědčen, že otec získal rytířský titul. To vyplývá z jeho listu z 1. července 1937, kterým požádal rakouský Státní archiv Ministerstev vnitra a spravedlnosti o zhotovení ověřeného opisu nejvyššího rozhodnutí císaře Karla ze 4. listopadu 1918, „kterým byl mému otci, textilnímu podnikateli Arthuru Beckovi, udělen rytířský stav“.⁵⁵

Zatím jsme se snažili nalézt odpovědi na otázky, jak a kdy mohly být Beckům tituly uděleny. Nevíme však proč. Z materiálů uložených ve Spolkovém archivu v Bernu a Rakouském státním archivu ve Vídni nevyplývá, že by hráli nějakou významnou úlohu u Karlova exilového dvora a jejich jména nenajdeme ani v pamětech osob z panovníkova nejbližšího okolí. Nejpravděpodobnější vysvětlení je, že si Otto s bratrem a bratrancem své tituly koupili či (zdvořile řečeno) jim byly uděleny za finanční podporu císařské rodiny ve vyhnanství. Nejbližše pravdě se zřejmě přiblížily noviny *Arbeiterwille*, kde krátce před Karlovým druhým pokusem o znovuzískání uherského trůnu 8. října 1921 vyšel článek s názvem „Baroni“ excísaře. Wilhelm Beck a Karel Habsburk. Ve Štýrském Hradci vycházející stranický list rakouské sociální demokracie neútočil jen na Karla I., ale též na válečné zbohatlíky a židy. Článek se odvolával na interpelaci tří sociálnědemokratických poslanců, mimo jiné Alberta Severa, jenž po rozpadu monarchie horlivě volal po zrušení šlechtických titulů, kteří upozornili, že Karel I. navzdory své rezignaci na výkon panovnických práv nadále udílí občanům Rakouské republiky šlechtictví a řády. Tímto způsobem měl získávat „významné finanční prostředky pro čile narůstající protirepublikánskou propagandu a přípravu monarchistického puče“. List uváděl i konkrétní případ: „Karel Habsburk „povýšil“ v posledních měsících řadu osob, zejména solventních válečných zbohatlíků židovského vyznání, do dědičného stavu svobodných pánů. Mezi nimi například textilního továrníka Wilhelma Becka, bývalého dvorního dodavatele dobře známého z nečisté aféry s předraženým zbožím, kterému v Prangins udělil baronát s melodicky

⁵³ Cit. dle: AVA, Adelsarchiv, Artur Beck, Ritterstand (von Tablaufa) 1918.

⁵⁴ P. FRANK-DÖFERING, *Adelslexikon*, s. 237; A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I.*, s. 173.

⁵⁵ Cit. dle: AVA, Adelsarchiv, Artur Beck, Ritterstand (von Tablaufa) 1918. Georg Wilhelm otcovo jméno uváděl v podobě *Arthur*, přestože v oficiálních materiálech a tisku bylo vždy psáno bez *h*.

znějícím šlechtickým přídomkem.“ Autor nezapomněl vyzdvihnout, že všichni tři poslanci při této příležitosti požádali rakouského kancléře a ministra vnitra, aby Becka za „nestydaté potupení“ republiky patřičně potrestal.⁵⁶

Mezi řádky z článku v *Arbeiterwille* vysvítá zajímavý fakt: rakouští politici měli v císařově blízkosti informátory, díky kterým získávali zprávy o Karlově životě, plánech a stycích.⁵⁷ Informace o nobilitaci Becků sice nebyla zcela přesná, obsahovala však pravdivé jádro. Titul samozřejmě nezískal Wilhelm Beck, ale spolumajitelé firmy *Wilhelm Beck & Söhne* – Otto, Edmund a Artur Beckové. Baronát byl sice udělen jen prvním dvěma, poslední zmíněný však obdržel i onen „melodicky znějící šlechtický přídomek“ *Tablaufa*. Popřít se také nedalo, že jejich firma byla vyšetřována z důvodu již zmíněných podvodů při válečných dodávkách.

Článek otištěný v sociálnědemokratických novinách však šlechtictví rodiny Becků nezpochybnil a roku 1939 byla baronská linie dokonce zaevidována v prestižním Gothajském almanachu. Zde byl také poprvé zveřejněn erb, který si bratři zvolili, ale jenž jim samozřejmě nikdy udělen nebyl.⁵⁸ S odstupem více než téměř jednoho století tak můžeme konstatovat, že se rodině podařilo svůj společenský vzestup dodatečně legitimovat.

Tento nesporný úspěch byl ale zároveň labutí písní rodu. Nejenže nové státy, Československo a Rakousko, šlechtické tituly rychle po sobě v letech 1918 a 1919 zakázaly, ale spolu se starou říší skončila také sláva firmy *Wilhelm Beck & Söhne*. Povinnost úředníků nosit uniformy byla zrušena a vojska nástupnických států získala jiné, s novými elitami provázané dodavatele. Snahy o záchranu rodinných podniků byly neúspěšné, dluhy narostly do neúnosné výše a ve druhé polovině dvacátých let skončily firemní továrny v konkurzu.⁵⁹

Otto se ještě pokusil etablovat jako velkostatkář a 30. dubna 1920 – tedy přibližně v době, kdy získal baronát – koupil od Alfreda Murányiho za 1 milion Kč velkostatek Rohov s kaštielem nedaleko slovenské Senice. Šlo doslova o návrat k rodovým kořenům, protože zámek leží necelých šest kilometrů od Sobotište, kde se před více než stoletím narodil zakladatel rodové firmy Wilhelm Beck. S držbou panství měl však od počátku značné starosti. Jednak na něm probíhala pozemková reforma, což správu velkostatku velmi komplikovalo, jednak zdejší zámek roku 1924 vyhořel a musel být nákladně rekonstruován. V polovině třicátých let nakonec Otto Rohov

⁵⁶ Cit. dle: *Die „Freiherren“ des Exkaisers. Wilhelm Beck und Karl Habsburg*, in: *Arbeiterwille*, 8. 10. 1921, s. 2.

⁵⁷ Srov. Jan GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*, Praha-Litomyšl 1998, s. 294–302.

⁵⁸ *Gotha* (Freiherren), s. 38; též Beck, (online) in: <<http://www.novanobilitas.eu/rod/beck>>, cit. 20. 4. 2020. Naopak nobilitace Artura Becka není v genealogických almanaších evidována, protože o to zřejmě neprojevil zájem.

⁵⁹ Roman BRZON – Zdeněk MARTÍNEK a kol., *Humpolec v zrcadle času VIII. Řemesla, průmysl a živnosti*, Humpolec 2015, s. 269–272, 296–297, 332–334; MILAN MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska II*, Ostrava 2008, s. 28–29.

pronajal firmě *Bratia Ueltschi*, a protože nebyl po bankrotu továren schopen uhradit ani daně, požádal nakonec 27. prosince 1937 o exekuci.⁶⁰

Cesty bývalých majitelů firmy se rozešly za druhé světové války. Otto emigroval i s manželkou do Švýcarska, kde se mu podařilo přežít válku ve funkci formálního zástupce portugalské firmy *Transagraire*, již z Lisabonu řídil jeho syn Fritz (Friedrich).⁶¹ Jeho bratr Edmund, který vlastnil vilu ve Velkém Meziříčí, již do ciziny odejít nestačil. Na poslední chvíli alespoň dosáhl toho, že byl jeho syn Peter (1923–2003) zařazen do tzv. *Kindertransportu* židovských dětí, které v protektorátu organizoval Angličan Nicholas Winton (1909–2015).⁶² Edmund byl se zbytkem rodiny na jaře 1941 vystěhován ze svého domu a poslední rok před transportem do Terezína strávil v provizorních podmínkách staré synagogy v Meziříčí přeměněné na židovskou ubytovnu. Zahynul roku 1942 i s manželkou a dcerou v židovském ghettu v Lublinu. Jejich bratranec Artur, který žil ve Vídni, zemřel roku 1942 v ghettu v polské Izbici.

*

Ještě méně informací máme o nobilitaci průmyslníka z Vysočan u Prahy Friedricha Eduarda Strohmayera-Freye (1878–1958). Zatímco k rodině Becků se dochovalo alespoň několik listů archivního materiálu a opřít se můžeme i o zprávy z tisku, o pozadí tohoto povýšení není známo zhora nic. Strohmayer-Frey přitom pocházel ze známé pražské rodiny. V české metropoli se usadil jeho praděd Vincenz Valentin Frey (1770–1853), který se přistěhoval ze Znojma a na Staroměstském náměstí si otevřel lékárnu U bílého jednorožce. Tu zdědil jeho syn Friedrich (1800–1879), jenž ovšem vynikl v jiné oblasti. Ve druhé polovině dvacátých let se ve Francii seznámil s výrobou řepného cukru a v roce 1835 založil ve Vysočanech cukrovar. Od pražských dominikánů u sv. Jiljí si pronajal jejich část panství Vysočany (tzv. menší Apolinářský dvůr), který později odkoupil, a postupně získal celý alodní statek

⁶⁰ Z dochovaných materiálů však nevyplývá, zda k dražbě nakonec došlo. Ministerstvo zemědělství 28. dubna 1938 s návrhem souhlasilo pod podmínkou, že bude velkostatek zachován jako celek. Další zprávy o Rohovu máme až z poloviny druhé světové války. Po vzniku Slovenského štátu roku 1939 se tato oblast ocitla v tzv. německé ochranné zóně a v letech 1943 až 1944 sloužil kaštel jako ubytovna pro dívky z Hitlerjugend. Slovenský národný archív, Bratislava, Štátný pozemkový úrad, Praha L – 1536, Kt. 353, 1647 a 1648.

⁶¹ BAR, Bestand E7001C, Aktenzeichen 6840.1; Bestand E 4264, Aktenzeichen P049430; Bestand J. I. 108, Archiv-Nr. 691. Otto i jeho manželka Margarethe (Grete), roz. Schwitzerová, (1882–1954) v Bernu také zemřeli. V manželství se jim narodili dva synové, Friedrich (*1905) a Rudolf (*1909), kteří na rozdíl od rodičů konvertovali k luterství. G. GAUGUSCH, *Wer einmal war. A–K*, s. 123.

⁶² Hana JAKUBCOVÁ, *Továrníkův syn byl jedním z Wintonových dětí. Vezl si jen fotku rodičů*, (online) in: <https://jihlava.idnes.cz/pribeh-wintonovo-dite-peter-beck-velke-mezirici-ftk-/jihlava-zpravy.aspx?c=A170518_2326676_jihlava-zpravy_mv>, cit. 15. 4. 2020. Peter Beck v Británii vystudoval a později dosáhl významných pozic ve firmě Shell.

Vysočany s Kyjemi a Satalicemi o rozloze 337 hektarů.⁶³ V podnikání pokračoval jeho starší syn Friedrich (1835–1901). V šedesátých letech radikálně modernizoval vysočanský cukrovar, transformoval jej v akciovou společnost a výrobu rozšířil o produkci mléka a mléčných výrobků. Zabýval se také vinařstvím. Oba Friedrichové byli i veřejně činní a mimo jiné zastávali úřad vysočanského starosty.⁶⁴

Rostoucímu bohatství podle Friedricha mladšího neodpovídala společenská pozice rodiny. Proto v polovině osmdesátých let požádal o obnovení šlechtictví na základě původu od Heinricha Freye, který byl 25. ledna 1658 povýšen do českého šlechtického stavu s predikátem *von Freyenfels* a následně 26. prosince 1679 získal český rytířský stav.⁶⁵ Ministerstvo jeho nárok uznalo 3. prosince 1887 jako oprávněný a 15. února 1888 mu byla vydána příslušná potvrzovací listina s erbem. O necelého čtvrt roku později, 8. května, získal diplom i jeho bratr Karl (1839–1889), soukromník z Prahy.⁶⁶

Během tzv. renobilitačních procesů pražských na počátku 20. století se ale ukázalo, že původ odvozený od staročeského rytířského rodu je postaven na falzech, která podle soudních expertů zhotovil sám Friedrich Frey. Ten byl ale v době vyšetřování již po smrti (stejně jako jeho bratr Karl) a nemohl být stíhán. Friedrichova vdova Rosa (též Růžena), rozená Roslawová von Rosenthal (*1859), se pak již 15. října 1903 sama titulu vzdala. 6. května 1905 byla renobilitace prohlášena za neplatnou a bylo nařízeno opravit matriky.

Ještě v polovině osmdesátých let byli bratři Karl a Friedrich navzdory svému vyššímu věku svobodní. Friedrich ale smlouvou z 3. dubna 1886 adoptoval osmi-letého Friedricha Eduarda Strohmayera (1878–1958), nemanželského syna Berty Strohmayerové (†1878), která krátce po narození dítěte zemřela.⁶⁷ Podle pozdější zprávy Zemského soudu v Praze nebylo jisté, zda ve skutečnosti nešlo o jeho nemanželského syna. Ten ale nebyl úřady na tuto skutečnost tázán a další šetření v této

---

⁶³ Johann F. PROCHÁZKA, *Topographisch-statistischer Schematismus landtäflicher Güter, grösserer Rustikalwirtschaften, Beamten und Pächte im Königreiche Böhmen*, Prag 1891, s. 185–186.

⁶⁴ Jana BRABENCOVÁ, *Frey Bedřich*, in: Biografický slovník českých zemí, díl 18, Praha 2015, s. 389.

⁶⁵ Úřední opisy obou listin pořízené na žádost rodiny Freyů ministerstvem vnitra 18. března 1889 jsou uloženy in: Národní archiv (dále jen: NA), Ministerstvo vnitra – Šlechtický archiv, Vídeň (dále jen: ŠA), kart. 30 (Frey z Freyenfelsu). Na textu rytířské listiny z roku 1679 zaslouží pozornost fakt, že je povýšený titulován pouze jako *Heinrich von Freyenfels*, tedy bez příjmení Frey. Kupodivu tuto důležitou skutečnost rakouské Ministerstvo vnitra při renobilitaci zcela opomnělo. Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA – Pavel KOBLASA, *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra – Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky)*, Archivu Národního muzea (dodatky), Praha 2014, s. 735–737.

⁶⁶ Informace o domovské příslušnosti obou bratrů v Praze viz Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hl. m. Prahy I., referát IV. popisní, Soupis pražského obyvatelstva, Pražané, stará konskripce, Bedřich rytíř Frey z Freyenfelsů a Karel rytíř Frey z Freyenfelsů.

⁶⁷ Viz spis č. 669/A z roku 1894. In: NA, ŠA, kart. 30 (Frey z Freyenfelsu). I pro následující.

oblasti nebylo provedeno. Faktem je, že podle rakouských zákonů získal Friedrich Eduard i jméno svého adoptivního (a možná též biologického) otce a začal se psát *Strohmayer-Frey*. Protože byl osvojeným, nikoli manželským potomkem, nepřešlo na něj otcovo šlechtictví rodině potvrzené rok po adopci.

Aby zajistil svému synovi stejné postavení, podal Friedrich v srpnu 1888 u pražského Zemského soudu žádost o přenesení svého titulu cestou panovnické milosti, kterou ale z blíže neuvedených důvodů počátkem prosince vzal zpět. Prosbu nakonec panovníkovi zaslal až v červnu 1894 a odůvodnil ji tím, že jeho v únoru 1892 uzavřené manželství s Rosou Rosslawovou von Rosenthal zůstává bezdětné a šance na narození potomků je minimální. Protože jeho jediný bratr byl svobodný, chtěl tímto krokem zabránit vymření rodu. České místodržitelství sice uznávalo mimořádné zásluhy Friedricha Freye o rozvoj průmyslu, jeho veřejné působení v úřadu vysočanského starosty i v okresním výboru v Karlíně stejně jako jeho loajální postoj k vládě, žádost ale s přihlédnutím k nedostatečným zásluhám nedoporučilo. Adoptivní syn Friedrich Strohmayer-Frey, který byl v této době teprve studentem gymnázia ve Vídni, se pak samozřejmě nemohl vykázt vůbec žádnými zásluhami. S názorem místodržitelství se ve svém přednesení panovníkovi z 25. ledna 1895 ztotožnil i c. k. ministr vnitra markýz Bacquehem, a proto 5. února téhož roku František Josef prosbu zamítl.⁶⁸

Po smrti Friedricha Freye převzal vedení firmy jeho adoptivní syn. Osvědčil nemalé podnikatelské schopnosti, ovšem jeho veřejné aktivity byly omezené. Není známo, že by se více angažoval v politické či sociální oblasti a nebyl také nikdy vyznamenán. Tím záhadnější je událost, ke které došlo necelý měsíc před zánikem Rakousko-Uherska. Nejvyšším rozhodnutím z 23. října 1918 totiž císař Karel I. Friedrichu Eduardu Strohmayer-Freyovi povolil odložit příjmení Strohmayer a přenesl na něj predikát a rytířský stav jeho zesnulého otce, který byl ovšem rodině v rámci renobilitační kauzy roku 1903 odebrán! Současně jej pak za zásluhy v oblasti válečného zásobování povýšil do stavu svobodných pánů.

Jde zřejmě o jediný případ, kdy rakouský panovník jediným nejvyšším rozhodnutím udělil jedné a téže osobě hned dva tituly za sebou (rytířský stav a následně baronát). Přitom role Friedricha Eduarda v ekonomice říše takovému vyznamenání vůbec neodpovídala. Na rozdíl od výše zmíněných Becků totiž v takové míře s erárem nespolupracoval, jeho postavení mezi rakouskými podnikateli bylo mnohem méně významné a za své služby monarchii nebyl nikdy navržen na vyznamenání.

⁶⁸ Bacquehemovo memorandum je dochováno ve dvou exemplářích. Opis je uložen v nobilitační složce v NA, ŠA, kart. 30 (Frey z Freyenfelsu), originál v archivu Kabinetní kanceláře (HHStA, KK, 444/1895). Na tomto místě musí autor přiznat fatální omyl, kterého se dopustil v práci J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, s. 146. Zde jsem uvedl, že příslušné nejvyšší rozhodnutí není ve složce Freyů dochováno a že byl rytířský stav na Friedricha Strohmayer-Freye přenesen.

Velmi neobvyklá je také skutečnost, že navzdory relativně časnému datu nobilitace (23. října) se k případu ve šlechtickém archivu ani archivu kabinetní kanceláře nedochovaly žádné spisy. S povýšením si nevěděl rady ani Peter Frank-Döfering, který ve své práci uvedl hned dvě data udělení titulu, ovšem bez bližšího vysvětlení: 23. října 1918 a 4. února 1919.⁶⁹ Je velmi pravděpodobné, že dnem povýšení je až druhé uvedené. To by znamenalo, že nobilitaci Karel I. uskutečnil až v Eckartsau. Díky tomu bylo, stejně jako u Becků, Freyovo šlechtictví bez problémů akceptováno a jeho rodina zanesena i do Gothajských almanachů.⁷⁰

Od roku 1908 byl baron Frey ženatý s Jindřiškou Kittlovou (1880–1945), zvanou Jeti, dcerou českého vlastence, podnikatele a mecenáše Emanuela Jana Kittla (1844–1910) a sestrou slavné operní pěvkyně Emy Destinové (1878–1930). Žil a podnikal ve Vysočanech až do konce druhé světové války. Protože se hlásil k německé národnosti, byl po osvobození 1945 jeho majetek zkonfiskován a on s rodinou vysídlen do Rakouska, kde roku 1958 zemřel.

*

Další typický případ pozdněkarlovského šlechtice – tentokrát z řad důstojnického sboru – představuje Bruno Lucian Storch (1893–1932), do stavu svobodných pánů povýšený 11. listopadu 1918.⁷¹ Jeho nobilitace je ještě křiklavějším porušením staletých zvyklostí než předchozí. Zatímco Beckové patřili alespoň mezi úspěšné podnikatele a mohli se vykázat dobročinnými aktivitami a investicemi do válečných půjček a Frey byl průmyslníkem a majitelem velkostatku, Storch se podobným zázemím ani zásluhami zakládajícími nárok na šlechtictví vykázat nemohl.

Je ovšem třeba přiznat, že pocházel z velmi dobré rodiny. Byl synem Emanuela (Emila) Storch (1863–1924), majitele známého vídeňského obchodního domu *Storch-Bazar* na Mariahilferstrasse, který byl vybudován podle pařížských vzorů a před první světovou válkou patřil k neznámějším v císařské metropoli. Po vypuknutí první světové války se Bruno Lucian jako kadet v záloze přihlásil dobrovolně do armády. Byl nasazen na haličské frontě, ale již koncem roku 1914 zde vážně onemocněl. Po pobytu v nemocnici a návratu k pluku byl 1. května 1915 povýšen na poručíka v záloze a v listopadu 1915 za statečnost oceněn Vojenskou záslužnou medailí.⁷² Již 8. července 1916 byl ale jako velitel čtyř dragounského pluku č. 11 vážně raněn nedaleko vsi Tatarów (dnes Tatariv) ve východní Haliči. Za hrdinství byl 9. prosince téhož roku vyznamenán Vojenským záslužným křížem III. třídy s válečnou dekorací,⁷³ ovšem v důsledku vážných komplikací mu musela být po několika

⁶⁹ P. FRANK-DÖFERING, *Adelslexikon*, s. 524 (č. 9199); A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 131.

⁷⁰ *Gotha* (Freiherren), 1927, s. 166–167.

⁷¹ HHStA, AOS, Nr. 135.

⁷² *Wiener Zeitung*, 5. listopadu 1915, s. 3.

⁷³ TAMTÉŽ, 20. prosince 1916, s. 2.

měsících amputována pravá noha pod kyčlí. 1. května následujícího roku byl ještě povýšen na nadporučíka, ale k 1. červnu 1918 byl jako invalida penzionován.

Storch se se svým stavem nehodlal smířit a záhy dosáhl toho, že byl na dobu války reaktivován. S ohledem na zdravotní stav nepřipadala služba na frontě v úvahu, ale díky znalosti jazyků a zkušenostem ze zahraničí byl přidělen k tzv. *Gemeinsames Zentralnachweisbüro*, cenzurnímu oddělení vojenského Telegrafního úřadu (*Telegraphenbüro*) podléhajícímu šéfovi štábu generálního ubytovatele, které mělo na starosti kontrolu korespondence válečných zajatců a internovaných osob. Je otázkou, nakolik Storch tato činnost uspokojovala. Upadl totiž do hlubokých depresí, jež byly zapříčiněny invaliditou a nepříliš radostnými životními vyhlídkami. V tomto stavu, 25. července 1918, zaslal císaři velmi obsáhlý a emocionální dopis. Psal o své budoucnosti ovlivněné odporem veřejnosti k chromým osobám i nedostatečným sociálním zajištěním invalidů ze strany státu. Uvedl také, že jej v důsledku zranění (a možná následných psychických komplikací) opustila snoubenka, a požádal panovníka, aby jeho společenskou pozici vylepšil udělením šlechtického titulu.⁷⁴

Prosba šla ale poměrně dlouhou cestou přes císařovu vojenskou a následně kabinetní kancelář na Ministerstvo vnitra, které ji převzalo teprve 11. listopadu, v den panovníkovy rezignace na výkon vlády. Předání spisu Ministerstvu vnitra znamenalo, že Karel vyžadoval od tohoto úřadu další informace, na jejichž základě by vydal své nejvyšší rozhodnutí. Příslušný spis ale již sepsán nebyl, a proto také Storch nemohl být v době Rakousko-Uherska povýšen do šlechtického stavu. Je navíc téměř jisté, že by Ministerstvo vnitra s ohledem na jeho krátkou službu a nedosta- tečné zásluhy nobilitaci nedoporučilo.

Bruno Lucian tedy svůj titul získal až později, zřejmě také ve Švýcarsku. I v jeho nejvyšším listě, kterým mu byl udělen titul svobodného pána, totiž najdeme pro tuto éru typické slovo „dědičný“. Nelze ovšem samozřejmě vyloučit, že Karla vyhledal již v Eckartsau a že mu zmíněný dokument byl zhotoven až později. Císař, mezi jehož hlavní povahové rysy patřila laskavost a velkorysost, byl zřejmě osudem nešťastného důstojníka tak dojat, že jeho žádosti vyhověl. Bohužel na rozdíl od rodiny Becků se nejvyšší rozhodnutí pro Storchu dochovalo pouze v opisu.⁷⁵

Není třeba zdůrazňovat, že osoba Storchova postavení by v éře monarchie nikdy baronát získat nemohla. Šlo nepochybně o statečného muže a vlastence, který byl vážně raněn v boji, ale jeho činnost na válečném poli nebyla takového charakteru, aby si vysloužil Řád Marie Terezie. Ten jediný mu totiž mohl titul svobodného pána přinést. Na systematizované šlechtictví neměl jako důstojník v záloze nárok, nehledě na to, že v armádě nesloužil třicet let, ale jen necelé čtyři roky. Nárokům na nobilitaci ostatně neodpovídalo ani postavení jeho rodiny, která sice patřila mezi bohatou buržoazii, nikoli ale mezi podnikatelské špičky.

⁷⁴ AVA, Adelsarchiv, Bruno Luzian Storch, Gesuch um Standeserhöhung 1918. Dopis přetištěn in: A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 290–303.

⁷⁵ HHStA, AOS, Nr. 135.

Titul svobodného pána ale Storchovi štěstí nepřinesl. Na počátku dvacátých let se firma jeho otce dostala do vážných finančních problémů. Podobně jako řada dalších rakouských patriotů upsal velké částky do válečných půjček, které nová republika nebyla schopna splácet, a zbytek jeho kapitálu znehodnotila poválečná hyperinflace. Musel proto zastavovat majetek, část jmění mu byla exekučně zabavena a starosti Storchů staršího prohloubila i vážná nemoc jeho manželky. V říjnu 1924, jedenáct dní po její smrti, spáchal sebevraždu.⁷⁶ O osm let později, v dubnu 1932, se ve vozu taxislužby na vídeňské třídě Mariahilfer Gürtel zastřelil i baron Bruno Lucian Storch. Důvod není znám.⁷⁷

*

Zatímco o datu nobilitace rodiny Becků a Bruno Luciana Storchů můžeme jen spekulovat, poměrně přesně ho lze určit u dalšího „pozděňkarlovského“ barona Bruna Steinera (1873–1924). Pozdější úředník zahraniční služby monarchie byl potomkem velmi vážené vídeňské rodiny.⁷⁸ Jeho otec Maximilian (1830–1880) se narodil v Budíně židovským rodičům. Podle jejich přání se měl věnovat obchodu a krátký čas skutečně pracoval jako účetní u obchodní firmy v Temešváru. Lákalo jej ale divadlo, a proto tuto profesi opustil a stal se hercem. Roku 1862 získal angažmá ve slavné vídeňské operetě, Divadlu na Vídeňce (*Theater an der Wien*), se kterým spojil zbytek svého života. V letech 1869 až 1875 tuto scénu dokonce řídil a získal pro ni mimo jiné Johanna Strausse syna. Zatímco Maxmiliánovi starší synové Franz (1855–1920) a Gábor (1858–1944) šli v jeho stopách, Bruno se rozhodl pro zcela jinou kariéru.

Krátce po maturitě, roku 1892, vystoupil z židovské obce (o čtyři roky později se nechal katolicky pokřtít) a následně se stal zaměstnancem účetního odboru c. k. Ministerstva financí, kde byl v květnu 1894 jmenován praktikantem. S odkazem na čtyři semestry studia práv se mu v lednu 1898 podařilo získat prestižnější místo dočasné a pomocné kancelářské síly na vyslanectví v Bernu, ovšem již v březnu 1898 byl jmenován stálým kancelářským tajemníkem. Za zásluhy, které prokázal při vyřizování záležitostí spojených se zavražděním císařovny Alžběty v Ženevě, byl v listopadu 1899 vyznamenán zlatým Záslužným křížem s korunou. Jeho společenskou pozici pak významně vylepšil sňatek s baronkou Irene von Pfaffenhofen-Chłędowski (*1877).⁷⁹

⁷⁶ *Wiener Zeitung*, 21. října 1924, s. 3; *Illustrierte Kronen Zeitung*, 22. října 1924, s. 3.

⁷⁷ *Wiener Zeitung*, 14. dubna 1932, s. 6.

⁷⁸ K jeho osudům viz A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 306–311 (zde také informace o jeho původu, které nebyly jinde dohledány); E. DEUSCH, *Die effektiven Konsuln*, s. 625–626.

⁷⁹ Jednalo se o starou polskou rodinu Chłędowských. 26. prosince 1884 byli Ludwig a Alexander povýšeni do stavu sv. pánů s tím, že zároveň přijali jméno Pfaffenhofen. AVA, Adelsarchiv, Ludwig und Alexander Chledowski, Freiherrnstand (von Pfaffenhofen-Chledowski) 1884.

V prosinci 1902 byl Steiner přeložen na prestižnější post, velvyslanectví v Londýně, odkud ze zdravotních důvodů o dva roky později na vlastní žádost přešel na velvyslanectví u italského královského dvora v Římě. Zde pak byl při příležitosti šedesátého panovnického jubilea roku 1908 oceněn rytířským křížem Řádu Františka Josefa. Jeho kariéru nepochybně ovlivnilo, že byl v září 1909 na dva roky přidělen do kanceláře následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Přestože neabsolvoval univerzitu ani Konzulární akademii, byl po návratu na Ministerstvo zahraničí povýšen na radu kanceláře vyslanectví a počátkem roku 1913 jmenován vicekonzulem.⁸⁰

Dalším uznáním jeho schopností bylo udělení titulu a charakteru konzula v dubnu téhož roku, které bylo spojeno se jmenováním do čela c. a k. konzulátu v Římě. Zde Steiner zůstal až do vypuknutí války s Itálií roku 1915 a následně byl v červenci téhož roku dočasně přeložen do Haagu. V srpnu 1916 byl povýšen na konzula a po krátkém působení na vídeňské centrále v lednu 1917 pověřen zvláštním císařským úkolem⁸¹ a řízením konzulátu při rakousko-uherském vyslanectví ve švýcarském Bernu. V srpnu 1918 mu Karel I. udělil Válečný kříž za civilní zásluhy II. třídy, roku 1915 založené a vysoce ceněné vyznamenání pro osoby, které se sice nezúčastnily bojů, ale během války prokázaly státu mimořádné služby a oddanost.⁸² V Bernu zůstal až do konce války. Vstup do zahraniční služby Rakouské republiky odmítl, provizorně však řídil konzulát až do konce května 1919. K poslednímu září téhož roku odešel do penze.

V této době totiž Steiner otevřel zcela novou kapitolu svého života. Sblížil se totiž se sesazeným císařem Karlem, v lednu 1920 se stal členem jeho exilového dvora a záhy též jedním z nejbližších spolupracovníků. Císař jej dokonce jmenoval generálním ředitelem a v dopisech své manželce ho dokonce familiárně tituloval křestním jménem, zatímco svého sekretáře Werkmanna zásadně příjmením. Kdy se oba muži poprvé setkali, není známo. Nelze vyloučit, že císař znal Steinera již z Vídně, možná z kanceláře svého strýce Františka Ferdinanda, či od roku 1917, kdy jej jmenoval konzulem v Bernu. Podle císařovny Zity se ovšem setkali až poté, co se v březnu 1919 panovnická rodina usadila ve Švýcarsku.⁸³

Nepochybně právě v této době, během roku 1920, byl Steinerovi udělen šlechtický titul. I v jeho případě šlo rovnou o baronát, přestože coby úředník VII. hodnostní třídy neměl v časech Rakousko-Uherska nárok ani na prosté šlechtictví. Nobilitace nesla oficiální datum 4. listopadu 1918 a místem vydání byl údajně zámek Schönbrunn.⁸⁴

⁸⁰ Šlo o stejnou (VIII.) hodnostní třídu. Zatímco rada kanceláře velvyslanectví spadal do kategorie diplomatických pracovníků, vicekonzul náležel ke konzulárnímu sboru.

⁸¹ Engelbert DEUSCH, *Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarns) von 1825–1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien*, Köln–Weimer–Wien 2017, s. 625. Autor tento úkol nijak nespecifikuje.

⁸² Zmíněná II. třída stála mezi rytířským křížem Řádu Františka Josefa a Řádem železné koruny III. třídy.

⁸³ Tamara GRIESSER-PEČAROVÁ, *Zita. Poslední císařovna*, Praha 1994, s. 190–191; A. KERSCH-BAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 309–311 (i pro následující).

⁸⁴ HHStA, AOS, Nr. 133.

Skutečné místo a datum udělení titulu bylo samozřejmě jiné a kromě jiného je odhaluje predikát *Valmont*, který mu Karel I. udělil spolu s povolením odložit příjmení. Tento krok byl sice u civilních osob neobvyklý (císař udílel většinou přídomky jen důstojníkům), ale možný. Ovšem navzdory své údajné nobilitaci z listopadu 1918 a novému jménu se novopečený baron po celý rok 1919 podepisoval výlučně jako Steiner. Udělený predikát je pak s největší pravděpodobností odvozen od lokality tohoto jména u Montreaux na Ženevském jezeře. Leží přibližně 70 kilometrů od Prangins, kde od května 1919 žila císařská rodina. Nemůžeme vyloučit, že právě ve vztahu k císařské rodině mohlo mít toto místo pro Steinera zvláštní význam.

Konec spolupráce obou mužů přinesla aféra s prodejem habsburských klenotů. Karel I. totiž potřeboval pro své politické plány nutně hotovost. Steinera proto buď koncem roku 1920, nebo počátkem roku 1921 pověřil, aby u klenotnické firmy *Perlesco* v Bernu vyjednal prodej rodových šperků a dalších cenností v hodnotě mnoha milionů švýcarských franků. Během jednání si Steiner měl údajně říci o úplatky ve výši deseti procent prodejní ceny s tím, že zajistí, aby se neobjevil žádný další zájemce o prodávané cennosti. Celá záležitost ale vyšla najevo a Karel ve Steinera ztratil důvěru. Šperky, které mu svěřil, se však již nikdy neobjevily, což habsburskou rodinu dostalo do vážných ekonomických problémů.

Tzv. aféra *Perlesco* se později dostala i na stránky novin, mimo jiné proto, že v březnu 1922, krátce před Karlovou smrtí na Madeiře, císařův bratr arcivévoda Maxmilián obžaloval Steinera u švýcarského soudu ze zpronevěry. Celá záležitost však dosud nebyla plně objasněna. Bruno, který by krádeží šperků získal obrovské jmění, totiž musel ve stejné době prodat svou vilu v Itálii, protože neměl žádné příjmy a byl nemajetný. Vyšetřování bylo uzavřeno v květnu 1924 s tím, že proti němu neexistují žádné jednoznačné důkazy. V této době žil již v Paříži, kde také 23. prosince 1934 zemřel.⁸⁵

*

Setkáme se však i s několika případy, kdy Karel udělil šlechtictví již po své rezignaci na panovnická práva a neantedatoval je, ale nebylo jich mnoho. Nejsou navíc evidovány v rakouském šlechtickém archivu ani v pozůstalostech a informace o nich byly dohledány jen v tisku.⁸⁶ Žádná z nich také nebyla zaevidována v Gothajských almanaších ani v *Genealogisches Handbuch des Adels*. I tyto nobilitace nepokryté porušovaly dříve platné normy a není třeba opakovat, že nejčastěji udíleným titulem byl opět baronát.

⁸⁵ T. GRIESSER-PEČAROVÁ, *Zita*, s. 190–191. Srov. též *Illustrierte Kronen Zeitung*, 8. června 1923, s. 4; *Arbeiter-Zeitung*, 26. března 1925, s. 3–4.

⁸⁶ Nobilitace z let 1920 až 1921 dohledal teprve rakouský badatel A. Kerschbaumer. A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 214–217, 269–271.

Jen ve Švýcarsku Karel povýšil nejméně tři osoby, dvě do prostého šlechtického stavu a jednu na svobodného pána. Tímto jedincem byl Alphonse Sondheimer, klenotník v Bernu a autor zajímavých pamětí o osudech císařské rodiny v exilu,⁸⁷ který ve Švýcarsku pro sesazeného císaře uskutečnil několik obchodů. Titul mu byl udělen 1. ledna 1921 a Sondheimer ho následně bez jakýchkoli překážek užíval. O svém povýšení později napsal: „Došlo k tomu o vánočních svátcích roku 1920 a s jeho [císařovou] přítomností k mému velkému překvapení na Nový rok 1921. Císař Karel mi svým osobním listem dědičně udělil osobní [sic!] šlechtický titul (baron). Co já vím, šlo o poslední šlechtický titul císařem Karlem udělený.“⁸⁸

Sondheimer se ale mýlil, protože Karel ještě několik osob nobilitoval v následujících měsících při svých dvou pokusech o ovládnutí uherského trůnu. Během prvního, na jaře 1921, povýšil v Neděli velikonoční, 27. března, do zdejšího knížecího stavu s predikátem *de Otranto et Szeged* maďarského říšského správce Miklóse Horthyho de Nagybánya (1868–1957). O několik let dříve by takový krok byl nemyslitelný, protože Horthy pocházel jen z drobné šlechty (nobilitované teprve roku 1635) a neměl aristokratický původ. Karel si tímto krokem chtěl získat jeho podporu, což se mu ale nepodařilo a bývalý c. a k. viceadmirál jej nakonec přinutil odejít ze země.⁸⁹

Staré zvyklosti byly ale porušovány i jiným způsobem. O něco dříve, 14. března 1921, totiž Karel udělil obchodníku v Nagyszentmihály Hermannu Josefu Scheyovi uherský rytířský titul s predikátem *de Szentmihály*, přičemž si vůbec neuvědomil, že rytířský stav není součástí uherské šlechtické hierarchie.⁹⁰ Zcela poslední Karlovy nobilitace pak zřejmě představují dva uherské baronáty pro hejtmany Andrease Alexaye a Oskara Feketeho, piloty, kteří jej při druhém restauračním pokusu 20. října 1921 letecky dopravili do Šoproně.⁹¹ Nedlouho poté totiž Karel uznal zbytečnost svých snah. Nároku na trůn se sice nezrekl, ale stáhl se do ústraní a po krátké internaci v opatství Tihany u Balatonu se 1. listopadu 1921 na Dunaji nalodil na palubu britské lodi Glowworm, která jej odvezla k Černému moři. Zde předsedl na křižník Cardiff, jenž jej dopravil do internace na portugalský ostrov Madeira. Zde poslední rakousko-uherský panovník o několik měsíců později zemřel.

*

⁸⁷ Alphonse de SONDHEIMER, *Vitrine XIII. Geschichte und Schicksal der österreichischen Kronjuwelen*, Wien–Hamburg 1966.

⁸⁸ V originále „den erblich persönlichen Adel (Baron)“. Cit. dle: TAMTÉŽ, s. 95.

⁸⁹ A. KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl*, s. 269.

⁹⁰ Tento nonsens byl „vyřešen“ v dubnu 1925, kdy císařovna Zita jménem svého syna Otty Scheyovi udělila uherský baronát.

⁹¹ Kerschbaumer je bez udání důvodu uvádí mezi rakouskými šlechtici, přičemž ovšem konstatuje, že jim byl udělen uherský stav sv. pánů. TAMTÉŽ, s. 215.

V ohledu nobilitací byla mimořádně specifická situace nositelů Řádu Marie Terezie. Toto jediné vyznamenání totiž za Karlovy vlády přinášelo nárok na šlechtictví, a navíc bylo udíleno i po zániku monarchie – až do roku 1931. Otázku nobilitací řešily paragrafy 36 a 37 řádových statut dílčím způsobem upravené roku 1895. První z nich konstatoval, že nositelé řádu získávají v okamžiku promoce automaticky rakouské či uherské prosté šlechtictví, druhý pak zakotvoval nárok těchto osob na baronát. Formulace paragrafu 37 ovšem nebyla jednoznačná. Zatímco ve starších, roku 1895 zrušených, statutech bylo výslovně uvedeno, že jim bude tento titul udělen prostřednictvím listiny, v upravených stálo: „*Rytíři, komandéři a velkokřížníci, kteří jsou rakouskými občany, mohou požádat výlučně o udělení rakouského stavu svobodných pánů, uherští pak o povýšení do uherského stavu svobodných pánů (baronie), který jim bude přiznán bez taxy.*“⁹²

Teoreticky tedy po roce 1895 stačilo, aby nositel řádu o titul svobodného pána či barona požádal, vydání diplomu nebylo nezbytné. Jak ale uvidíme, ve skutečnosti se nic nezměnilo a nabytí baronátu bylo nadále podmíněno vydání listiny. Jenže během první světové války došlo ze strany Karla I. k několika neobvyklým krokům. Za jeho vlády sice proběhlo 14 promocií, ale pouze dvě – 180. dne 17. srpna 1917 a 184. přesně o rok později (obě se konaly v císařské vile Wartholz v Reichenau an der Rax) – byly realizovány „klasickou formou“, kdy za přítomnosti panovníka došlo ke skutečnému předání řádových dekorací vyznamenaným. Při ostatních promociích byli důstojníci o udělení řádu jen písemně vyrozuměni.⁹³

Obě zmíněné promoce jsou specifické. Před první, 14. srpna 1917, totiž Karel rozhodl, aby všem oceněným, kteří ještě nebyli barony, tento titul náležel od okamžiku udělení řádu bez toho, aby museli žádat o listinu. U další (184.) sice již takto velkorysý nebyl, ovšem třem z dvanácti vyznamenaných, ke kterým měl nejbližší, titul svobodného pána udělil nejvyšším listem ještě před promocií, dalšímu, který pocházel z Uher, pak o měsíc později, 16. září 1918.

Posledními rakouskými svobodnými pány, nositeli tohoto řádu, se tak prostřednictvím Karlova nejvyššího listu z 30. července 1918 stali tři muži. Nejvýraznější osobností mezi nimi byl nepochybně JUDr. Karl Bardolff (1865–1953), polní podmaršálek a sekční šéf c. a k. Ministerstva války, který před válkou zastával funkci šéfa vojenské kanceláře následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Karel ho v lednu 1918 jmenoval velitelem všech týlových jednotek monarchie a v březnu téhož roku následně pověřil velením 60. pěší brigády na italské frontě. Rytířský kříž mu byl udělen za statečnost a úspěchy, kterých dosáhl ještě jako plukovník v srpnu 1914 v bitvě u haličského Komarówa.⁹⁴ Jeho diplom nesl datum 21. října 1918, převzal jej ale až 29. ledna

⁹² Cit. dle: Spis č. 223/A z roku 1894 in: AVA, Adelsarchiv, Adelsgeneralien, 616b Offiziere (1841–1913).

⁹³ Oskar von HOFMANN – Gustav von HUBKA, *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*, Wien 1944, s. 4 a 376.

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 63–66.

následujícího roku – samozřejmě bez císařova podpisu a pečeti.⁹⁵ Dalšími rakouskými povýšenými byli plukovník Johann Haas von Haagenfels (1864–1932), jehož listina nesla datum 12. září 1918, a plukovník Anton Lehár (1876–1962), kterému byl baronský diplom vydán 20. října 1918.⁹⁶ V Uhrách se posledním baronem – rytířem Řádu Marie Terezie stal díky Karlovu nejvyššímu listu z 16. září 1918 generálmajor Johann (János) Boeriu de Polichna, kterému však diplom již vystaven nebyl.⁹⁷

Ostatní nositelé řádu z roku 1918, na které si panovník při povyšování nevzpomněl, museli o baronát požádat. Vzhledem k datům promoci (184. se konala 17. srpna a 185. 2. října) ale již nikdo titul nezískal.⁹⁸ Mezi těmi, kdo na poslední chvíli stačil prosbu o povýšení odeslat, byl plukovník František (Franz) Schöbl (1868–1937). O titul požádal v září 1918 a zaplatil i taxu 1060 korun za listinu. Ta však již nestačila být zhotovena a Schöblovi byly peníze počátkem roku 1919 vráceny.⁹⁹

Zatímco Schöbl, jehož kariéra po pádu monarchie pokračovala v československé armádě, titul neurgoval, velmi nespokojen byl s nevyřízením prosby jeho kolega (oceněný také při 184. promoci) hejtman Wilhelm rytíř Cavallar von Grabensprung (1889–1957). Rodák ze severočeského Ústí nad Labem pocházel z důstojnické rodiny¹⁰⁰ a řád získal za obsazení srbské dělostřelecké baterie u Šašinci východně od Sremské Mitrovice v září 1914.¹⁰¹ Nedlouho po udělení řádu, 14. září 1918, i on císaře požádal o povýšení do stavu svobodných pánů. 11. října konstatovalo Ministerstvo vnitra, že udělení titulu nic nebrání, pokud uhradí taxu za zhotovení nobilitační listiny. K tomu ale již nedošlo a baronát nezískal.

Cavallar ovšem s tímto názorem úředníků nesouhlasil a 20. března 1919 podal stížnost německorakouskému Státnímu úřadu pro vojenství. Upozornil na znění paragrafu 37 řádových statut, podle kterého „*je udělení stavu svobodných pánů s tímto řádem spojené a je k němu nezbytné podání ryze formální žádosti vyznamenaného*“. Podle jeho názoru nedošlo k vyřízení prosby z důvodu neupřesněných obtíží

⁹⁵ AVA, Adelsarchiv, Karl Bardolff, Freiherrnstand 1918.

⁹⁶ TAMTÉŽ, Johann Haas von Haagenfels, Adelsakt 1916–1918 (proště šlechtictví na základě třicetileté služby získal nejvyšším rozhodnutím z 15. března a diplomem z 29. března 1916); TAMTÉŽ, Anton Lehár, Freiherrnstand 1918. Také oni diplomy převzali až po válce.

⁹⁷ Šlechtický titul s predikátem *de Polichna (polichnai)* mu byl udělen nejvyšším rozhodnutím z 13. října 1917. V jeho případě nedošlo k vydání šlechtické ani baronské nobilitační listiny. Magyar Nemzeti Levéltár, Libri Regii – Királyi könyvek (dále jen: MNL, LR) 73, fol. 387 a 419.

⁹⁸ Kromě Schöbla a Cavallara byli při 184. promoci vyznamenáni genmjr. Blasius Dáni von Gyarmata, genmjr. Thaddäus rytíř Jordan-Rozwadowski von Groß-Rozwadow, hejtman Andreas Szepessy von Négyes a Josef Wächter. Vedle nich řád získal ještě hejtman Andreas Szepessy von Négyes, který ale již baronem byl. Při 185. promoci byli vyznamenáni por. Zoltán Laczhegyi, npor. Franz Matheis, npor. Karl Rössel, polní podmaršálek Josef Roth a plk. Silvio Spieß von Braccioforte.

⁹⁹ AVA, Adelsarchiv, Franz Schöbl, Adelsakt 1918.

¹⁰⁰ Jeho předek Ferdinand (1805–1881) byl 21. března 1856 na základě rytířského kříže Leopoldova řádu povýšen do rytířského stavu.

¹⁰¹ Tehdy měl hodnost nadporučíka. O. v. HOFMANN – G. v. HUBKA, *Der Militär-Maria Theresien-Orden*, s. 78–80.

s doručením jeho listu a toho, že musel být přítomen na frontě. Byl ale přesvědčen, že „nárok na užívání titulu svobodného pána bez pochyby má“ a požádal proto úřad o vydání potvrzení, že jeho prosba o baronát byla vyřízena kladně.

Armádní kruhy nebyly v této otázce kompetentní, a proto žádost předaly Šlechtickému archivu německorakouského Státního úřadu vnitra a vzdělávání. Podle jeho vyjádření z 29. března 1919 ovšem úprava statut Řádu Marie Terezie z roku 1895 nic nezměnila na principu udílení titulu svobodného pána, ke kterému mohlo dojít jen nobilitačním diplomem nebo panovníkovým výnosem. Ve zmíněném případě nebyla realizována ani jedna z těchto variant, a proto mu podle úřadu titul svobodného pána udělen nebyl. S přihlédnutím k obsahu paragrafu 37 řádových statut byla sice tato interpretace sporná, ovšem po zániku monarchie nebyl nikdo, kdo by ji mohl rozporovat a ke komu by se mohl Cavallar odvolat.¹⁰²

Důstojníci, kterým byl řád udělen před zánikem monarchie, ale kteří zároveň nezískali od panovníka baronát, se tak museli spokojit s prostým šlechtictvím – samozřejmě pokud již tímto nebo vyšším titulem nedisponovali. Kromě Schöbla tento stav získalo dalších pět osob oceněných při 184. promoci a pět jedinců, kterým byl řád udělen při 185. promoci. Musíme ale zdůraznit, že šlo o zcela mimořádnou situaci, protože nabytí prostého šlechtictví (před rokem 1895 rytířského stavu) nositeli Řádu Marie Terezie totiž nebylo vůbec obvyklé. Ve starší době, kdy mezi udělením řádu a titulu svobodného pána často uplynula řada let, nebyli vyznamenaní důstojníci v oficiálních dokumentech se šlechtickým titulem obvykle uváděni, a to přesto, že jim podle řádových statut náležel rytířský stav. To, že k jejich jménu nebyl připojován ani v nobilitačních listinách udělujících baronát, zas tak překvapivé nebylo. Šlo totiž o rakouský úzus, na jehož základě i jedinci nobilitovaní nejvyšším listem, kteří de facto diplomem získávali jen erb a predikát, byli v textu zásadně uváděni bez nabytého titulu.

Neurozeným důstojníkům, kteří za první světové války získali Řád Marie Terezie, ale prosté šlechtictví bezesporu náleželo. Po 20. červenci 1868, kdy František Josef I. rozhodl, že v případě nobilitací nejvyšším rozhodnutím není vydání diplomu třeba, nemuseli povýšení Ministerstvo vnitra žádat o jeho vydání. V případě nositelů Řádu Marie Terezie pak nejvyšší rozhodnutí suplovala statuta řádu, která hovořila zcela jasně. Určité nejasnosti byly zřejmě způsobeny faktem, že v letech 1879 až 1914 nebyl řád udílen. Za první světové války tak na Ministerstvu vnitra působilo jen velmi málo úředníků, kteří se s nobilitacemi na jeho základě setkali. O nároku těchto osob na šlechtický titul se ale nepochybovalo, o čemž svědčí i přípis do nobilitační složky plukovníka Franze Schöbla z 3. října 1918: „Podle § 8 Šlechtického předpisu“¹⁰³

¹⁰² Vše viz AVA, Adelsarchiv, Cavallar von Grabensprung, Adelsakt 1856–1919.

¹⁰³ Mínen Předpis k otázkám šlechtictví (*Vorschrift betreffend Adelsangelegenheiten*) z roku 1916 vydaný jako interní příručka pro důstojníky. Exempláře (s výjimkou předpisu pro uherský honvéd) jsou uloženy v AVA, Adelsarchiv, Adelsgeneralien, Kt. 617a Offiziere (1914–1916). Hlavní části tohoto dokumentu byly publikovány také v *Neue Freie Presse*, 10. listopadu 1915, s. 10 a *Streffleurs Militärblatt*, 6. listopadu 1915, s. 19–20.

*získávají nositelé rytíři, komandéři a velkokřížníci Vojenského řádu Marie Terezie při promoci současně s řádem rakouské nebo uherské šlechty – pokud jim již nedisponují. Proto má nyní plukovník Schöbl právo titulovat se „von Schöbl“.*¹⁰⁴

*

Zásadní význam pro další fungování řádu mělo Karlovo rozhodnutí ze 17. června 1918 připojené ke zprávě polního maršála arcivévody Bedřicha o zasedání první řádové kapituly. Panovník v něm souhlasil, aby kapitula nadále shromažďovala žádosti o udělení řádu (mohl totiž být udělen jen na základě žádosti důstojníka, který ovšem musel svůj hrdinský čin doložit dobrozdáním nadřízených) a sama je posuzovala. Do praxe byla tato změna zavedena na podzim téhož roku. Během druhého zasedání kapituly (od 25. září do 2. října 1918) bylo posouzeno 87 žádostí a následně doporučeno udělení jednoho komandérského a pěti rytířských křížů, které byly následně uděleny při 185. promoci 2. října.

Po rozpadu říše nějaký čas trvalo, než kancléřství Německého Rakouska v lednu 1919 kapitule povolilo pokračovat v její činnosti. Protože ale podle řádových statut bylo svolání kapituly a udílení řádu možné jen se souhlasem velmistra, kterým byl panovník, navázala kapitula kontakt s bývalým císařem Karlem pobývajícím ve švýcarském exilu. Ten následně listem z 23. března 1919 pověřil kancléře řádu, polního maršála Franze hraběte Conrada von Hötendorf, aby jej v úřadu velmistra zastupoval. Od března 1921 do října 1931 řádová kapitula zasedala celkem jedenáctkrát. Posuzovány přitom byly žádosti důstojníků ze všech nástupnických států. Je zajímavé, že některým, jejichž nárok na udělení řádu nebyl uznán za dostatečný, ale přesto se prokázal hrdinským činem mimořádného významu, byla náhradou udělena zlatá Medaile za statečnost pro důstojníky zřízená Karlem I. jako druhé nejvyšší vojenské vyznamenání za statečnost.¹⁰⁵ V téže době se pak uskutečnilo deset promoci (186. až 195.), na kterých bylo uděleno 73 rytířských křížů a jeden komandérský.

Slovo promoce ale musíme chápat s rezervou. Řád totiž nebyl po rozpadu Rakousko-Uherska udílen při oficiálních slavnostech jako dříve. Vyznamenání pouze obdrželi dekrety, kterými jim bylo potvrzeno, že je kapitula vybrala jako hodné tohoto řádu. Vzhledem k politické situaci a negativnímu poměru většiny nástupnických států k Rakousko-Uhersku nebylo udílení oznamováno ani v tisku. Ti, kteří měli zájem, mohli řád a dekret převzít v řádové kanceláři na Minoritenplatz ve Vídni, ostatním pak byly posílány poštou.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Cit. dle: Spis č. 1987/A in: AVA, Adelsarchiv, Franz Schöbl, Adelsakt 1918.

¹⁰⁵ Původně byla tato medaile udělena jen mužstvu a poddůstojníkům.

¹⁰⁶ K vývoji po roce 1918 podrobně: O. v. HOFMANN – G. v. HUBKA, *Der Militär-Maria Theresien-Orden*, s. 4; J. STOLZER – Ch. STEEB (Hrsg.), *Österreichs Orden*, s. 101–102.

Přestože oficiálně stále platila statuta řádu i s nobilitačním paragrafem, nebyl nárok těchto vyznamenaných na šlechtictví uznáván. Proto je také Peter Frank-Döfering do svého Šlechtického lexikonu Rakouského císařství zařadil jen jako specifickou kategorii a uvedl u nich datum a číslo promoce, nikoli ovšem informaci o nabytí šlechtického titulu.¹⁰⁷ O tom, že nešlo o šlechtice, svědčí i fakt, že žádný z nich nedosáhl zanesení svého rodu do genealogických almanachů šlechty, a užívání šlechtictví některými z vyznamenaných tak můžeme považovat za neoprávněnou usurpaci.¹⁰⁸

O těchto „šlechticích“ se navíc obvykle dozvídáme jen z tisku. Například hejtman Emil Fey (1886–1938), který rytířský kříž získal při 190. promoci 16. prosince 1922, měl údajně císařovnu Zitu na jeho základě požádat o povýšení do stavu svobodných pánů, ale byl odmítnut. Ve dvacátých letech však začala jeho hvězda stoupat, když spolu s knížetem Ernstem Stahrenbergem založil polovojenskou pravicovou organizaci *Heimwehr*. Později se profileoval jako Stahrenbergův oponent, od roku 1927 byl členem Křesťansko-sociální strany a poslancem parlamentu a v roce 1933 se stal ministrem a vicekancléřem ve vládě Engelberta Dolfusse. V době stavovského státu začal na základě řádu užívat šlechtický predikát a v rakouských novinách druhé poloviny třicátých let byl opakovaně uváděn jako *Emil von Fey*.¹⁰⁹ Informace o tom, že mu 15. října 1934 arcivévoda Otto udělil titul svobodného pána predikátem *von Reitelstein*, ale není možné potvrdit.¹¹⁰

Podobně jako šlechtic později vystupoval i důstojník českého původu Jan Fousek (1892–1980), původem ze selské rodiny z Hostimi u Berouna. Po mobilizaci narukoval jako kadet-aspirant k pěšímu pluku č. 102, v březnu 1915 byl raněn a v červenci povýšen na poručíka v záloze. Krátce nato byl ale opět těžce raněn. V únoru 1916 se stal nadporučíkem a opakovaně se vyznamenal na Sočské frontě. Za úspěšný útok na italské pozice mezi obcemi Novavas a Jamiano 16. září 1916 byl v prosinci téhož roku vyznamenan Řádem železné koruny III. třídy a následně při 186. promoci 7. března 1921 také rytířským křížem Řádu Marie Terezie.¹¹¹

¹⁰⁷ Práce ale také obsahuje značné nepřesnosti. Například u již zmíněného F. Schöbla je sice správně uvedeno, že 17. srpna 1918 získal rytířský kříž Řádu Marie Terezie, ale zároveň také, že již 30. července získal šlechtický titul. Tato informace je ale chybná a ve spise ani jinde se nenachází, protože Schöbl byl nobilitován automaticky teprve s nabytím řádu. P. FRANK-DÖFERING, *Adelslexikon*, s. 498.

¹⁰⁸ *Míněn Gotha (Adel) a Genealogisches Handbuch des Adels*. Za radu děkuji dr. Georgu Frölichsthalovi.

¹⁰⁹ *Öffentliche Sicherheit*, Heft 4, April 1935, s. 10; *Salzburger Volksblatt*, 30. srpna 1935, s. 5; *Wiener Salonblatt*, 13. července 1937, s. 15; *TAMTĚŽ*, 25. července 1937, s. 15.

¹¹⁰ V tisku s tímto přídomkem uveden není. Pokud mu Otto baronát skutečně udělil, pak snad proto, že doufal, že by mu Fey coby vlivná osobnost rakouské politické scény s vlivem na kancléře Dolfusse mohl otevřít cestu na rakouský trůn. Jediný zdroj je ale zcela nevěrohodný: *Emil Fey*, (online).

¹¹¹ *Wiener Zeitung*, 6. prosince 1916, s. 1; O. v. HOFMANN – G. v. HUBKA, *Der Militär-Maria Theresien-Orden*, s. 106–107.

V řadách c. a k. armády Fousek sloužil až do uzavření příměří v listopadu 1918, kdy přešel do služeb československého státu. Nová republika ale kariérně upřednostňovala důstojníky legií, a zřejmě proto Fousek roku 1927 odešel v hodnosti kapitána pěchoty do výslužby. Přesné důvody jeho rezignace na vojenskou kariéru nejsou známy. Zatímco v době první republiky tvrdil, že uposlechl „volání selské krve“ a převzal otcův grunt, za protektorátu uváděl, že to bylo z důvodu nespokojenosti s poměry a kvůli nadřizování legionářům.¹¹²

Po odchodu z armády se Jan Fousek usadil v rodné Hostimi, kde v letech 1927 až 1938 zastával úřad starosty obce. Stal se členem agrární strany a v roce 1935 byl zvolen i do českého zemského zastupitelstva. Významnější politickou kariéru ale neudělal. To se změnilo po okupaci českých zemí nacistickým Německem, kdy se zařadil mezi přední osobnosti aktivistického křídla. Poté, co byl vládním nařízením z 18. září 1939 anulován zákon č. 61 z 10. prosince 1918 rušící šlechtictví, začal se titulovat jako *Jan rytíř Fousek* či *Jan šlechtic Fousek*, přestože na žádný titul neměl nárok. Navíc, i když by byl vyznamenán ještě za monarchie, nestal by se rytířem a za čestný titul *šlechtic* by musel zaplatit.¹¹³

V letech 1940 až 1943 Fousek zastával funkci předsedy Českého svazu pro spolupráci s Němci a od května 1941 do října 1942 byl i vedoucím výboru Národního souručenství. Spíše než mezi kolaboranty ale patřil mezi konzervativce a nacionalisty a od roku 1943 důležitější funkce nezastával.¹¹⁴ Přesto byl v roce 1944 vyznamenán Čestným štítem Protektorátu Čechy a Morava ve stříbře, což přispělo k tomu, že byl v květnu 1945 zatčen a obviněn ze spolupráce s nacistickým režimem. Po několika měsících byl sice propuštěn, ale nakonec jej roku 1947 Národní soud uznal vinným, ovšem bez toho, aby mu byl uložen trest. Situace se zásadně změnila po komunistickém převratu a v prosinci 1948 byl Fousek na základě obnoveného retribučního dekretu odsouzen k dvanácti letům vězení. Zřejmě při zatýkání mu byl odcizen Řád Marie Terezie, o jehož nový exemplář roku 1968 požádal vídeňskou řádovou kancelář, která mu obratem vyhověla.¹¹⁵

*

¹¹² Srov. *Kamarádství*, 6/1944, s. 84–85; Martin VESELÝ, *Retardace, kolaborace a aktivismus armádních elit v Protektorátu Čechy a Morava*, Dizertační práce, Univerzita Karlova, Praha 2014, s. 73–74. I pro následující.

¹¹³ Srov. *Pražský ilustrovaný zpravodaj*, č. 26, 26. června 1941, s. 4; *V boj*, 3. díl (1939–1941), č. 28–30, 1–41, 1–3; *Kamarádství*, 13/1944, s. 3; *Hlas osvobozených*, 11. ledna 1946, č. 2, s. 6.

¹¹⁴ K jeho aktivitám v této době podrobně: Vojtěch ŠUSTEK, *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, sv. 2, Praha 2014, s. 61, 171, 330, 415, 858, 906.

¹¹⁵ Josef TOMEŠ, *Fousek Jan*, in: Biografický slovník českých zemí, díl 18, Praha 2015, s. 327; Václav MĚŘIČKA, *Řád Marie Terezie*, zvláštní výtisk časopisu *Heraldika a genealogie*, Praha 1990, s. 92–93.

Můžeme tedy konstatovat, že udílení šlechtických titulů v Rakousko-Uhersku ustalo na počátku listopadu 1918, nejpozději však ve chvíli, kdy poslední rakousko-uherský panovník Karel I./IV. rezignoval na výkon vladařských práv. Po tomto datu nebylo možné nobilitace dosáhnout. To věděl i bývalý císař, který proto své nejvyšší listy vydávané v Eckartsau či švýcarském exilu nechával opatřit staršími daty. Z tohoto důvodu nebyl uznáván ani nárok na šlechtictví těch nositelů Řádu Marie Terezie, kteří byli vyznamenáni až po první světové válce. K několika málo povýšením, jež nesou data 1920 a 1921, pak došlo za zcela mimořádných okolností a většinou byly spojeny s Karlovými pokusy o opětovné získání uherského trůnu.

Jednání o kardinálském klobouku pro arcibiskupa Huyna z pohledu diplomacie Svatého stolce¹

JITKA JONOVÁ

Jitka Jonová, Diplomatic relations with the Holy See during the reign of Emperor Charles I exemplified by the negotiations on the cardinal's hat for Archbishop Huyn

---

After Archbishop Lev Cardinal Skrbenský of Hříště was forced to move from Prague to Olomouc, his successor on the See of St. Adalbert became the existing Bishop of Brno Paul Huyn. This translation took place in 1916. Charles I, as the successor of Franz Joseph I, sought to appoint Huyn, then the Archbishop of Prague, a cardinal. In the context of the diplomatic negotiations, it is possible to see the importance of the selection of candidates for the cardinal's office. Although this is the right of the Holy Father, the negotiations of the Austro-Hungarian diplomacy showed efforts to influence the selection of candidates – as was common for the monarchy – but also sensitivity to the nationality: the nationality of the cardinals selected by the Pope (preference for candidates from the Entente countries).

Keywords

Cardinal, Archbishops of Prague, Paul Huyn, Holy See diplomacy, Charles I, Benedict XV.

Jelikož kardinálský sbor volí papeže, měli jednotliví panovníci zájem, aby měli „své kardinály“, a tak mohli mít vliv na případnou volbu nového římského biskupa. Zvláště katolická veličenstva měla ve zvyku doporučovat vhodné kandidáty kardinálského purpuru a jinak tomu bylo v případě rakouských císařů. Bylo však na papežově svobodném výběru, zda panovníkův návrh přijme, či nikoliv. Zatímco při obsazení uvolněných diecézí bylo pro papeže (Svatý stolec) žádoucí, aby diecéze byla obsazena vhodným kandidátem co nejdříve, a byla proto i větší ochota jmenovat biskupy, které doporučil panovník, v případě kardinálského purpuru naléhavost nebyla argumentem.

V souvislosti se jmenováním kardinálů mohl připadnout panovníkům či jiným státním představitelům ještě jeden čestný úkol, totiž předat kardinálský biret nově jmenovanému. Převzetí kardinálského klobouku a zvláště titulárního kardinálského kostela však bylo nutné vykonat již v Římě.²

---

¹ Studie vychází z projektu IGA CMTF_2022_003 Katolická církev v českých zemích v 19. a 20. století.

² V habsburské monarchii na přelomu 19. a 20. století nebylo nic výjimečného, když kardinálský biret předal panovník, např. nově jmenovaní kardinálové Lev Skrbenský z Hříště a krakovský biskup Jan Puzyna obdrželi biret z císařových rukou v Budapešti 25. dubna 1901, kardinálský klobouk a titulární kostely pak převzali v Římě 2. 6. 1902. Jitka JONOVÁ, *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého stolce*, Uherské Hradiště 2013, s. 29–30.

V roce 1819 byl olomouckým arcibiskupem zvolen bratr císaře Františka I., arcivévoda Rudolf Jan. Již v červnu 1819 byl papežem jmenován kardinálem, ačkoli v té době neměl ani jáhenské svěcení.³ Papež Pius VII. si od nadstandardně rychlého jmenování Rudolfa Jana kardinálem sliboval vstřícnost habsbursko-lotrinského domu ke katolické církvi.

V zemích koruny české byl téměř tradičně jmenován kardinálem pražský a olomoucký arcibiskup. Zatímco v první polovině 19. století nebyl kardinálem žádný pražský arcibiskup (prvním kardinálem v 19. století byl Friedrich Schwarzenberg, který si však kardinálský biret přivezl již ze Salcburku), ostatním se již purpuru dostalo. Posledním nekreovaným⁴ pražským arcibiskupem do zániku monarchie byl až Pavel Huyn. U olomouckých arcibiskupů byli jedinými nekreovanými arcibiskupy od 19. století až do zániku monarchie arcibiskup Ferdinand Maria Chotek (pravděpodobně z důvodu krátkého episkopátu) a Theodor Kohn.⁵ Zatímco v případě olomouckého arcibiskupa Kohna bránila jeho jmenování kardinálem hlavně Vídeň, v případě pražského arcibiskupa Huyna jej nejmenoval papež Benedikt XV. ani jeho nástupci.

Snaha panovníka o prosazení jmenování arcibiskupa Huyna kardinálem je jedním z příkladů vztahů Svatého stolce s habsburskou monarchií v době pontifikátu Benedikta XV. a nového císaře Karla I. Obecnějším záležitostí diplomatických vztahů Svatého stolce a monarchie nebude v této studii i z prostorových důvodů věnována podrobnější pozornost.⁶

Obsazení pražského a olomouckého arcibiskupského stolce v roce 1916

Dne 26. listopadu 1915 zemřel olomoucký arcibiskup kardinál František Saleský Bauer,⁷ čímž se uvolnil arcibiskupský stolec v Olomouci. Vystala tedy otázka, kdo

³ Jáhenské, kněžské a biskupské svěcení obdržel později. Srov. Bohumil ZLÁMAL, *Dějiny olomoucké arcidiecéze, sv. IV, část 1, 1777–1848*, Kyjov 1979 (nevydaný rukopis), s. 76–77.

⁴ V souvislosti se jmenováním kardinálů se používá pojem „kreace“ z latinského *creatio cardinalis*. Kardinálové jsou tedy „kreováni“ (z lat. *creo, are* – tvořím) čili při uvedení do úřadu „stvoření“.

⁵ Theodor Kohn (1845–1915), v letech 1892–1904 arcibiskup olomoucký. V roce 1901 bylo navrženo Kohnovo jmenování kardinálem, ale císař je odmítl. Jedním z argumentů byla národnostní rozmanitost monarchie, tedy že „Slované mají kardinála v Praze“. I po Kohnově rezignaci se objevila myšlenka, že by mohl být jmenován kardinálem a působit při papežské kurii v Římě, ale ani ta nebyla realizována. Jitka JONOVÁ, *Theodor Kohn (1845–1915). Kníže-arcibiskup olomoucký, titulární arcibiskup pelusijský*, Brno 2015, s. 193–195, 238, 269.

⁶ Srov. Friedrich ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan 1846–1918. Zweiter Band. Die Pontifikate Pius' X. und Benedikts XV. (1903–1918)*, Graz–Wien–Köln 1960; Marek ŠMÍD, *Vatikan a české země v letech 1914–1918*, Brno 2020.

⁷ František Saleský Bauer (1841–1815), v letech 1882–1904 biskup brněnský, v letech 1904–1915 arcibiskup olomoucký, roku 1911 jmenován kardinálem.

nastoupí na jeho místo. Stát to vnímal jako vhodnou příležitost upravit rozmístění biskupů: došlo k translaci dosavadního pražského arcibiskupa kardinála Lva Skrbenského z Hříště⁸ z Prahy do Olomouce, z Brna byl dosavadní biskup Pavel Huyn⁹ přesunut do Prahy a do Brna byl jmenován novým biskupem Norbert Klein. Svatý stolec ustoupil a vůli Vídně schválil. Jenže tyto přesuny nesledovaly zájmy církve, nýbrž primárně zájmy státu. Když pak František Josef I. a později Karel I. nárokovali jmenování svých tzv. korunních kardinálů a dali papeži na vědomí, kteří preláti mají být kreováni, papež Benedikt XV.¹⁰ jejich vůli zvláště v případě arcibiskupa Huyna odmítl vyplnit.

Omezení svobody volby v případě vynucené volby kardinála Skrbenského, ač jinak velmi vhodného kandidáta, bylo vnímáno velmi negativně. Vláda totiž kapitule sdělila, že kanovníci mají zvolit, respektive postulovat Skrbenského, nebo Huyna, protože jiného kandidáta panovník nechtěl schválit. Kardinál Skrbenský se sice měl vyjádřit, že z Prahy nepůjde, pokud by tím arcidiecéze mohla být poškozena, když jej však olomoucká kapitula na nátlak Vídně postulovala 18. ledna 1916, translaci do Olomouce přijal.¹¹

⁸ Lev Skrbenský z Hříště (1863–1938), v letech 1899–1916 arcibiskup pražský, roku 1901 jmenován kardinálem, v letech 1916–1920 arcibiskup olomoucký, rezignoval ze zdravotních důvodů. K rezignaci Skrbenského srov. Jitka JONOVÁ, *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého Stolce*, Uherské Hradiště 2013; TÁŽ, *Jednání o obsazení arcibiskupského stolce v Olomouci po rezignaci arcibiskupa Lva kardinála Skrbenského z Hříště z pohledu Svatého stolce*, *Studia Theologica* 15/3, 2013, s. 129–149.

⁹ Pavel Maria Josef Antonín hrabě Huyn (1868–1946), v letech 1904–1916 biskup brněnský, v letech 1916–1919 arcibiskup pražský. 28. 10. 1918 byl na vizitaci na Chebsku, z ní se do Prahy již nevrátil a následujícího roku podal jako pražský arcibiskup rezignaci z politických důvodů. V roce 1921 jmenován titulárním patriarchou alexandrijským.

¹⁰ Benedikt XV., vlastním jménem Giacomo della Chiesa (1854–1922), působil po přijetí kněžského svěcení v diplomacii Svatého stolce, roku 1907 byl jmenován biskupem v Boloni a v květnu 1914 přijal kardinálskou kreaci. Po smrti Pia X. byl v konkláve v září 1914 zvolen papežem. Během války zachovával neutralitu a vyzýval k míru. Po válce usiloval o navázání diplomatických vztahů s nově vzniklými státy.

¹¹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZAOpO), Bohumil Zlámal (dodatky), kt. 22, korespondence Wisnar-Zapletal, 3. 1. 1916. Sam Zapletal však později referoval o příznivějším postavení Huyna: „*Pan arcibiskup svou neobyčejnou horlivostí, neúnavnou činností, spravedlivým vystupováním vůči oběma národnostem, svou knížecí štedrostí sobě získává důvěru a lásku všeobecnou. Myslím, že se radikálně změnil – ovšem k dobrému. Potvrdil mně to také prof. Jos. Dvořák z Brna, který byl nedávno hostem P. arcibiskupovým. V konsistoři také imponuje všem svými vědomostmi, a že se nikdy nevyhne luštění těžkých a choulostivých otázek jen v duchu církve a dle zákonů Církevních. Byl jsem již několikrát též k němu volán. Mluvil jsem přímo, otevřeně, také jsem odporoval a musím doznati, že jen důvody rozumně u Pana arcib. rozhodují. – Sam mnoho pracuje a zaměstnává kde koho.*“ TAMTĚŽ, Vyšehrad, 5. 3. 1918.

Translace kardinála Skrbenského nepředstavovala pro olomouckou arcidiecézi obtíže. Sám nuncius¹² souhlasil, že Praha potřebuje pastýře více energického, zatímco náboženská a politická situace v Olomouci není tak náročná.¹³

Svatý stolec nestál o vyhocení situace. Kardinál státní sekretář Pietro Gasparri¹⁴ nuncia informoval, že Svátý otec vyjádřil politování nad tím, že postulace kapituly neměla záruku plné a celé svobody, ani nebyly dodány všechny potřebné náležitosti. Nedostatky bylo nutné napravit a bylo potřeba se vyvarovat toho, aby k podobné situaci došlo v budoucnu. Vláda a kapitula si měly uvědomit následky, které by svým jednáním mohly způsobit. Translace Skrbenského do Olomouce však byla schválena.¹⁵

Větší problém podle nuncia představovalo obsazení pražského stolce, na nějž vláda prosazovala dosavadního brněnského biskupa Huyna.¹⁶ O souhlasu s translací do Olomouce byl vyrozuměn i kardinál Skrbenský.¹⁷ Jmenování nového olomouckého arcibiskupa bylo oficiálně publikováno také v olomouckých *Acta curiae*.¹⁸ Kardinál Skrbenský byl na olomoucký arcibiskupský stolec intronizován 2. července 1916.¹⁹ Nuncius mu následně důvěrně sdělil, že jeho obavy nebere na lehkou váhu, ale že vláda prosazuje na pražský arcibiskupský stolec výhradně Huyna a není ochotna ustoupit.²⁰ A tak stejně jako Vídeň trvala na přesunu Skrbenského do Olomouce, prosadila i translaci Huyna do Prahy.²¹ Negativní reakce, jakou tento přesun vyvolával, si byl Svátý stolec vědom. V srpnu pak nuncius s radostí sděloval,

¹² Raffaele Scapinelli di Leguigno (1858–1933) působil po přijetí kněžského svěcení (1881) jako profesor církevního práva, následně působil na státním sekretariátu, v letech 1891–1894 na nunciatuře v Portugalsku, v letech 1894–1905 pak na nunciatuře v Holandsku. V roce 1912 byl jmenován apoštolským nunciem v Rakousko-Uhersku a přijal biskupské svěcení, zde působil do září 1916, po svém jmenování kardinálem v prosinci 1915 jako pronuncius.

¹³ Archivio Apostolico Vaticano, Città del Vaticano (dále jen AAV), Archivio della Nunziatura Vienna (dále jen ANV), b. 763, f. 37r. cifrato. Scapinelli, 10. 1. 1916. Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali (dále jen ASRS), Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (dále jen AA.EE.SS.), Benedetto XV, Austria-Ungheria, 1915–1916, Pos. 1070, fas. 464, f. 7r.

¹⁴ Pietro Gasparri (1852–1934), roku 1877 přijal kněžské svěcení, v roce 1898 přijal biskupské svěcení a působil jako papežský diplomat v Jižní Americe, roku 1901 se stal sekretářem Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, v roce 1907 byl jmenován kardinálem, v letech 1914–1930 působil jako kardinál státní sekretář (za Benedikta XV. a Pia XI.).

¹⁵ AAV, ANV, b. 763, f. 53rv. Gasparri, Vaticano, 25. 3. 1916.

¹⁶ AAV, ANV, b. 763, f. 46–50r, 1. 3. 1916.

¹⁷ AAV, ANV, b. 763, f. 56r, 5. 4. 1916.

¹⁸ Acta Curiae Archiepiscopales Olomucensis 4, 1916.

¹⁹ AAV, ANV, b. 763, f. 63r, Potulicki, Olomucii, 26. 6. 1916. Podrobněji k translaci a intronizaci Skrbenského do Olomouce srov. J. JONOVÁ, *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého stolce*, s. 52–67.

²⁰ ZAOpO, AO, Skrbenský (neuspořádáno), složka Přesun do Olomouce, Viennae, 22. 8. 1916.

²¹ Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH (eds.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 4. Die Konfessionen*, Wien 1995, s. 82–83.

že opozice proti jmenování Huyna arcibiskupem se již umírnila.²² Kanonický proces jmenování Huyna do Prahy měl být zahájen.²³ Nuncius Scapinelli pozval Huyna spolu se dvěma svědky a potřebnými dokumenty na 14. září ve 12 hodin do Vídně na nunciaturu.²⁴ Huyn potvrdil, že se dostaví.²⁵ Jako svědky nahlásil děkana brněnské kapituly Jakuba Kapustu a Bernarda Šústka, profesora pastorálky z diecézního kněžského semináře.²⁶ I Huyn si byl vědom svého nelehkého postavení při přesunu do Prahy.²⁷ S císařským potvrzením této translace samozřejmě nebyl problém.²⁸

Následně bylo potřeba obsadit uvolněný biskupský stolec v Brně. Nedlouho poté byl novým biskupem jmenován Jan Nepomuk Norbert Klein OT.²⁹ Skrbenský měl Kleina hodnotit jako „*kněze zbožného, církevního ducha a horlivého pastýře*“. Klein se měl také těšit přirozené autoritě. A nuncius také chválil skutečnost, že byl znalý obou zemských jazyků a národnostně nestranný, což vnímal jako velmi důležité.³⁰ Hlavním světitelem biskupa Kleina se stal arcibiskup Skrbenský, svěcení proběhlo 28. ledna 1917.³¹ Klein složil do rukou Skrbenského *professio fidei*³² a také piánskou přísahu proti modernismu podle tehdejšího církevního nařízení.³³

České a moravské biskupské stolce tak byly sice kompletně obsazeny, ale způsob obsazení toho olomouckého byl vnímán jak problematický. Skrbenskému to bylo později vyčítáno, zvláště po zániku Rakousko-Uherska byl jeho odchod do Olomouce používán jako důkaz jeho údajného prorakouského smýšlení.³⁴

²² ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, 1916, Pos. 1119, fasc. 475, f. 2, doručeno 10. 8. 1916.

²³ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, 1916, Pos. 1119, fasc. 475, f. 5, 12. 8. 1916.

²⁴ AAV, Arch. Nunz. Vienna, b. 763, f. 72, 6. 9. 1916.

²⁵ AAV, Arch. Nunz. Vienna, b. 763, f. 73, 8. 9. 1916.

²⁶ AAV, Arch. Nunz. Vienna, b. 763, f. 74, 9. 9. 1916.

²⁷ AAV, Arch. Nunz. Vienna, b. 763, f. 76, 10. 9. 1916.

²⁸ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, 1916, Pos. 1119, fasc. 475, f. 22, 19. 10. 1916.

²⁹ Jan Nepomuk Norbert Klein OT (1866–1933), během teologických studií v Olomouci byl spolužák Lva Skrbenského, člen řádu Německých rytířů, v letech 1916–1926 brněnský biskup, roku 1923 zvolen velmistrem řádu německých rytířů. V roce 1926 rezignoval na brněnský biskupský stolec a jeho nástupcem se stal brněnský pomocný biskup Josef Kupka. Při jednání se u Kleina objevuje poznámka, že je Němec, ale že také umí česky. NA, MKV, Ol, kt. 78. Wien, 18. 10. 1916.

³⁰ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, 1916, Pos. 1119, fasc. 475, f. 11–12r, Scapinelli, Vienna, 28. 9. 1916.

³¹ AAV, ANV, b. 800, f. 442rv, Skrbenský, 18. 12. 1916; f. 443, Telegram, 23. 12. 1916. Bylo připsáno, že bylo sděleno Skrbenskému téhož dne.

³² Každý, kdo v církvi přijímal nějaké pověření či svěcení, skládal „*professio fidei*“ (vyznání víry) a také antimodernistickou přísahu (v letech 1910–1967).

³³ AAV, ANV, b. 800, f. 446rv.

³⁴ Např. výtky, že do Olomouce šel, protože to bylo výnosnější. Josef DOLEŽAL, *Český kněz*, Praha 1931, s. 30. Spisovatel Jaroslav Durych jej dokonce obvinil ze simonie. Bohumil ZLÁMAL, *Die Translation des Erzbischofs Kardinal Skrbensky von Prag nach Olmütz im Jahre 1916*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen–Mähren–Schlesien 5, 1978, s. 237.

Kardinálský klobouk do Prahy

Zatímco Skrbenský si svůj kardinálský klobouk odvezl z Prahy, Huyn si z Brna žádný nepřivezl. Vídeň očekávala, že mu jej papež udělí co nejdříve. Arcibiskupové či biskupové významných diecézí zpravidla dostávali kardinálský klobouk záhy po svém jmenování. Rakouský císař měl dokonce čestné privilegium navrhnout Svatému stolci, kteří preláti by mohli dosáhnout kardinálské hodnosti. Papež však nebyl povinen navržené jmenovat. A zatímco u jmenování Huyna do Prahy se Svatý stolec podvolil, v případě jmenování kardinálem už si diktovat nenechal, jelikož pro pastýřské působení nebyl kardinálský klobouk nezbytný.

Nedlouho před smrtí císaře Františka Josefa I. na začátku listopadu 1916 hrabě Moritz Pálffy, chargé d'affaires Rakousko-Uherska u Svatého stolce, informoval prostřednictvím barona Maximiliana von Gagera, pověřence Rakousko-Uherska v Bernu, o plánované konzistoři na začátek prosince, přičemž doplnil, že papež má v úmyslu kreovat deset nových kardinálů, pět diecézních a pět kuriálních, z toho tři mají být Francouzi.³⁵ To potvrzovaly i novinové zprávy. Pro Francii to znamenalo, že bude mít celkem osm kardinálů.³⁶ Při hodnocení nastalé situace se připomínalo, že dosud měla podunajská monarchie obvykle šest kardinálů, ale nyní má pouze čtyři (dva rakouští – Piffel, Skrbenský, a dva uherští – Hornig, Csernoch). Vídeň očekávala, že by měl být jmenován rakouský kardinál, ale pražský arcibiskup byl dosazen teprve nedávno a z důvodu válečných událostí se předpokládalo, že noví kardinálové budou spíše italské národnosti. Po zveřejnění jmen nově jmenovaných se však ukázalo, že jsou mezi nimi tři Francouzi, a Francie tak bude mít o dva kardinály více než obvykle. Z toho důvodu vyvstala otázka, zda by Rakousko-Uhersko nemělo požádat o jmenování salcburského³⁷ a pražského arcibiskupa kardinály (považováni za „tradiční“ kandidáty purpuru). U Huyna bylo nevýhodou jeho nedávné jmenování, ale salcburský arcibiskup byl jmenován již v roce 1914. Byla sice pravda, že kandidáti purpuru byli již zveřejněni, ale to nebylo vnímáno jako překážka, neboť i v minulosti docházelo ke změnám.³⁸

³⁵ Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (dále jen ÖStA – HHStA), Ministerium des Außern: Politisches Archiv (dále jen PA XI), kt. 272, f. 2., šifrovaný telegram, 11. 11. 1916.

³⁶ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 1, výstřižek z novin, Rom, 8. 11.

³⁷ Salcburk byl kníže-arcibiskupství, tehdejší arcibiskup Balthasar Kaltner zemřel v červenci 1918. Čtyři jeho předchůdci kardinály byli, ale po něm již nikdo ze salcburských arcibiskupů kardinálem jmenován nebyl. Salcburští (arci)biskupové mají již od 12. století privilegium oblékat kleriku se solideem červené barvy jako kardinálové (namísto obvyklé fialové biskupské kleriky), podobně mají červený klobouk a štrápce v biskupském znaku namísto obvyklé zelené, která přináleží (arci)biskupům. Toto privilegium mají z titulu „legatus natus“ („rozený legát“), který jim náleží, zároveň jim náleží čestný titul „Primas Germaniae“.

³⁸ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 3–4, poznámky k rozhovorům o rakouských kardinálech s ministry, 11. 11.

Tyto úvahy nebyly přehnané. Podle jednoho článku z Říma (8. 11.) mělo Rakousko-Uhersko na jmenování pražského arcibiskupa kardinálem právo (*diritto*), aby si zachovalo počet kardinálů, na který má nárok. Proto se v Římě jmenování rakouského kardinála očekávalo. Předání kardinálského biretu by neproběhlo v Římě, ale byl by předán samotným císařem, stejně jako tomu bylo v nedávné době v případě vídeňského nuncia Scapinelliho. Až by nastala vhodnější doba, rakouský kardinál by pak přijel do Říma.³⁹ To nebylo nelogické, článek plně korespondoval s představami Vídně o jmenování rakouského kardinála.

Vídeňská vláda pro jistotu začala uvažovat o kandidátech kardinálského klobouku pro další konzistoře. Hlavním kardinálským kandidátem byl Huyn jakožto pražský arcibiskup (biskupem však byl již od roku 1904). Jako další by pak mohli být navrženi Lvovský arcibiskup Andrej Szeptyckyj a krakovský kníže-arcibiskup Adam Sapieha.⁴⁰

Ministr kultu poslal ministrovi zahraničí rozklad o vhodných kandidátech kardinálského purpuru v reakci na plánovanou konzistoř. Na úvod poznamenal, že je třeba navrhnout kandidáty mimo kurii, a znovu připomněl, že smrtí salcburského a olomouckého kardinála se snížil počet rakouských kardinálů. Nejprve měl být navržen arcibiskup Huyn a jako druhý Lvovský metropolita arcibiskup Szeptyckyj, aby i Halič měla svého kardinála. Pokud by se místo Szeptyckého jevil jako vhodnější krakovský arcibiskup Sapieha, který měl zásluhy v péči o uprchlíky a v charitativních aktivitách, mohl být navržen.⁴¹

Pálffy se z Říma dotazoval na memorandum, protože mu zatím nic nepřišlo.⁴² Telegraficky stručně informoval, že v konzistoři 4. prosince nepřipadá kardinálská kreace Huyna a Szeptyckého v úvahu, a ani velký nátlak by to nezměnil. Příznivější doba by předběžně měla nastat až po válce, pokud by papež nerozhodl jinak.⁴³ Z Vídně mu bylo sděleno, že nuncius nepřinesl žádnou oficiální odpověď na rakouskou žádost o kardinalát pro Huyna a Szeptyckého. Nunciovi pak bylo sděleno, že preference jmenování francouzských a absence rakouských kardinálů vyvolává v monarchii špatný dojem. Nuncius se vyjádřil, že bude v tomto smyslu informovat Řím. Další pokyny měl Pálffy obdržet až po proběhlé konzistoři.⁴⁴

Záhy se však z Říma potvrdily nepříznivé zprávy. Jak předpokládal a jak se dalo očekávat, papežská kurie požadavek vídeňské vlády na jmenování nových kardinálů pod různými záminkami odmítla a další jmenování odložila až na poválečnou dobu. Odpověď navíc nebyla doručena přímo velvyslanci, ale vídeňskému

³⁹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 6, výstřížek novin (italské, blíže neurčené).

⁴⁰ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 8, Tagesbericht, 13. 11. 1916.

⁴¹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 10–11, 14. 11. 1916.

⁴² ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 22, šifrovaný telegram, 21. 11. 1916.

⁴³ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 35, šifrovaný telegram, 23. 11. 1916.

⁴⁴ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 36, šifrovaný telegram, 29. 11. 1916.

nunciovi, velvyslanec ji dostal prostřednictvím mons. Marchettiho⁴⁵. Kardinál státní sekretář Gasparri vysvětlil, že ve jmenování tří francouzských kardinálů není třeba hledat politický základ a není to předzvěst změny orientace vatikánské politiky. Velvyslanec konzultoval situaci s hrabětem Hertlingem. Za dané situace sílila obava z nárůstu emancipace francouzského episkopátu. Během války měl narůstat francouzský národní šovinismus ve Francii, a to i mezi horlivým kněžstvem. Diskutovalo se, že jmenováním tří francouzských kardinálů si tak papež chce zajistit loajalitu francouzské církve a zapudit obavy z galikanismu. Sbližování Francie a Vatikánu bylo patrné a politické motivy ve jmenování tří francouzských kardinálů nebylo lze zapřít. Politické tendence se také prolínaly i do rakouského požadavku o jmenování dvou nových kardinálů. Pálffy zde spatřoval důkaz skutečnosti, že papež je proti centrálním mocnostem, proto při kreaci tří nových francouzských kardinálů nedošlo ke kreaci žádného rakouského kardinála, jelikož ta by se dala vykládat jako kapitulace Vatikánu před vlivem Rakousko-Uherska.

Pálffy tedy nebyl překvapen, že papež odmítl vyhovět rakouské prosbě. Utěšování, že ke jmenování dojde po válce, označil za „*vskutku vatikánské*“ (*Das ist echt vatikanisch!*). Jednání Vatikánu mu připadalo jako taktizování, jako by si nechával dostatečný prostor pro případnou akci. Očekával, že na rakouské kandidáty dojde v příští konzistoři. Přílišný nátlak by asi stejně věci neprospěl a byl by Svatému stolci nepřijemný. S ohledem na ubíhající čas žádal chargé d'affaires instrukce, zda má trvat na jmenování rakouských kardinálů, ovšem vzhledem k jednání s kardinálem státním sekretářem Gasparrim by bylo nutné žádat o audienci u samotného papeže. Zůstávalo tak otázkou, jak moc by to bylo přínosné.⁴⁶ Hned následujícího dne žádal Gagern ministerstvo zahraničí, aby Pálffyho žádost o memorandum stornovalo jakožto irelevantní.⁴⁷

Pálffy získal další příznivé informace, že na počest nového rakouského císaře Karla I. by mohlo být realizováno jmenování pražského arcibiskupa kardinálem v příští konzistoři. Tato zpráva se měla objevit v novinách. I Německo by rádo vidělo jiný seznam nových kandidátů, a to rozšířený o vratislavského biskupa Koppa.⁴⁸

⁴⁵ Francesco Marchetti Selvaggiani (1871–1951), po přijetí kněžského svěcení roku 1896 působil v Kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti, v roce 1918 přijal biskupské svěcení, v letech 1918–1920 působil jako internuncius ve Venezuele, v letech 1920–1922 jako nuncius v Rakousko-Uhersku. Působil v římské kurii, v roce 1930 jmenován kardinálem.

⁴⁶ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 23–27, 24. 11. 1916. V tomto dokumentu je pak výslovně zmíněn nový nuncius di Bonzo. Teodoro Valfrè dei conti di Bonzo (1853–1922), roku 1876 přijal kněžské svěcení, v roce 1885 byl jmenován biskupem a přijal biskupskou konsekraci, v září 1916 byl jmenován apoštolským nunciem v Rakousko-Uhersku, kde působil až do prosince 1919.

⁴⁷ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 24, 25. 11. 1916.

⁴⁸ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 28, šifrovaný telegram, 27. 11. 1916.

Z Vídně však bylo Pálffymu vzkázáno, že další instrukce dostane až po konzistoři. Papežský nuncius zatím nedal žádnou oficiální odpověď na návrhy kandidátů Huyna a Szeptyckého a mělo se tedy počítat až s další konzistoří.⁴⁹

Pálffy si nebyl jist situací. Jediné, co měl, byla vyhýbavá odpověď kardinála státního sekretáře Gasparriho k rakouskému návrhu nových kardinálů. Nabízela se možnost, že dojde ke jmenování Huyna kardinálem v příští konzistoři na počest nového císaře Karla. Ačkoli ani nuncius zatím nic nového nesdělil, Pálffy odhadl z pozornosti, které se v Římě korunovaci nového císaře dostalo, za pravděpodobné, že Huyna jmenoval papež *in pectore*.⁵⁰ Pálffy sice s úspěchem nepočítal, ale toto jej překvapilo. Připomenul své předchozí postřehy ohledně francouzských kardinálů a domníval se, že i papež se snaží najít prostředky, aby zmírnil obvinění ze zaujatosti proti centrálním mocnostem. Pokud by však byli zároveň s francouzskými kardinály kreováni i rakouští, bylo by to vnímáno jako podřizování se vlivu Rakousko-Uherska. Podle Pálffyho tak papež čekal na vhodnější příležitost. Proto nepřekvapuje „opravdu vatikánský argument kurie“, že je třeba počkat na dobu po válce. Doporučoval však žádat pevnější záruky. Domníval se, že ke jmenování nových kardinálů dojde asi pouze v případě, že to bude vstřícné gesto papeže vůči novému císaři.⁵¹

V konzistoři 4. prosince 1916 bylo kardinály kreováno deset dříve zveřejněných prelátů, mezi nimi nebyl žádný rakouský kardinál. Pálffy informoval, že podle agentury Stefani měl papež jmenovat dva kardinály *in pectore*. Vzhledem k papežským preferencím však nebylo jisté, zda se jedná o Huyna a jednoho německého kardinála. Pálffy již obdržel oficiální odpověď kardinála státního sekretáře, která však byla totožná s dřívějšími sděleními o jmenování rakouských kardinálů až po válce, přičemž se zmiňuje, že mezi kardinály jmenovanými *in pectore* by mohl být rakouský kandidát, který by byl zveřejněn při příští konzistoři. Ale není to jisté, navíc další kardinálská konzistoř v průběhu války není plánována, a pokud by se konala, bylo by to v určitém rozporu s dřívějšími informacemi. Než by došlo na další kroky, bylo potřebné ujasnit si další papežovy záměry.⁵²

Záhy však dodal reakci kardinála státního sekretáře na prohlášení *chargé d'affaires* Pálffyho. Svatý stolec je vzal na vědomí. Kardinál připomněl, že pokud jde o tzv. korunní kardinály, jejichž jmenování předchází formální žádost

⁴⁹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 29, 29. 11. 1916.

⁵⁰ Kardinál „*in pectore*“ je jmenován tzv. „v srdci“ papeže, to znamená, že jeho jméno nezná nikdo kromě papeže. Je to zpravidla z důvodu, že na zveřejnění jmenovaného není vhodná doba. Ale jen papež rozhodne, kdy nastane ona vhodná doba pro zveřejnění. Po zveřejnění se dotyčnému počítá „kardinálská kreace“ od jmenování „*in pectore*.“ Pokud ale papež jméno dotyčného nezveřejní, nezanechá v závěti apod., zaniká toto jmenování smrtí papeže, aniž by se dotyčný stal reálně kardinálem.

⁵¹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 31–34, 37, 1. 12. 1916.

⁵² ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 43, šifra, přísně tajné, 5. 12. 1916.

panovníka, Svatý stolec „zachovává formu zdvořilého mlčení“, aby nebyly zhoršovány současné velmi vážné potíže. Obhajoval, že jmenování francouzských kardinálů nebylo důsledkem žádné politické vazby. Tuto tezi chtěl podpořit vzpomínkou z minulého zasedání konzistoře (6. prosince 1915), při níž byli jmenováni kardinál Frühwirth OP,⁵³ který ačkoliv působil jako nuncius v Bavorsku, byl rakouského původu, a vídeňský nuncius Scapinelli, a to dokonce přímo na někdejší císařovo přání. Navíc dva posledně jmenovaní francouzští kardinálové nedávno zemřeli.⁵⁴ Nároky rakouských prelátů byly prý podány ve vážné a smutné době. Svatý stolec by ani nemohl rakouským kardinálům zajistit svou bodnou a bezpečnou cestu do Říma (obtíže měl i kardinál Frühwirth), musel by pouze zaslat biret k předání císařem. Pražský arcibiskup se zatím neujal svého stolce (intronizace proběhla 8. prosince 1916) a jmenování Szeptyckého bylo v danou dobu nemožné. Na závěr ujistil vládu, že se Svatý stolec bude snažit vyhovět, až k tomu budou vhodné podmínky.⁵⁵ Jednalo se tedy spíše o vysvětlení, nikoliv o příslib jmenování.

Pálffy informoval papežskou konzistoř o článku v *Osservatore Romano* (5. prosince) v tom smyslu, že se opakovaně diskutuje o jmenování dvou kardinálů *in pectore*. Pokud jde o jejich identitu, Pálffy nabyl přesvědčení, že se jedná o Huyna a Bertrama, tedy o rakouského a německého kardinála. Na své domněnce se údajně shodoval s německým diplomatem. Pravděpodobnost další konzistoře během války viděl jako malou, i když připouštěl, že by mohlo dojít k překvapení. Podle něj však nezbývalo nic jiného než vyčkat na rozhodnutí. Současně připomněl, že zveřejnění jmenování musí proběhnout za života papeže. Dále už pak referoval o papežově projevu, v němž vybízel k míru a odsoudil násilí všeobecně. Pálffy se domníval, že projev bude přijat negativně zvláště v Německu. Soudil, že i tak vyzněl více ve prospěch „našich nepřátel“ (států Dohody).⁵⁶

⁵³ Andreas Franz Frühwirth (1844–1933), vstoupil do dominikánského řádu, roku 1868 přijal kněžské svěcení, v roce 1890 provinciál rakousko-uherské provincie, v letech 1891–1904 magistr řádu, roku 1907 jmenován apoštolským vizitátorem pro Rakousko-Uhersko, nunciem v Bavorsku a titulárním biskupem (svěcení mu udělil Rafael Merry del Val), v roce 1915 jmenován kardinálem a v roce 1916 ukončil své působení jako nuncius v Bavorsku a odjel do Říma, kde působil až do své smrti. Srov. Johan ICKX, *Diplomazia Segreta in Vaticano (1914–1915)*. Eugenio Pacelli e la resistenza alleata a Roma, Siena 2018.

⁵⁴ Jména sice nejsou uvedena, ale jeden z nich mohl být lyonský arcibiskup Hector-Irénée Sévin (kreován 25. 5. 1914 ještě Piem X., zemřel 4. 5. 1916). Dalším „nedávno zesnulým“ kardinálem, který byl kreován ve stejné květnové konzistoři roku 1914, byl Scipione Tecchi, pro-prefekt kongregace ritů, který zemřel 22. 1. 1915, ale tento kardinál byl italské národnosti. Ostatní kardinálové kreováni při poslední konzistoři Pia X. (květen 1914) a první konzistoři Benedikta XV. (prosinec 1915) zemřeli až po roce 1916.

⁵⁵ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 46, příloha k zprávě Pálffyho z 6. 12. 1916.

⁵⁶ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 48–52, 9. 12. 1916.

Kdo však skutečně byli dva kardinálové jmenovaní *in pectore*? Vídeň byla informována o domněnce, že se jedná o rakouského a německého preláta.⁵⁷ Pálffy se vrátil k jednání s kardinálem státním sekretářem Gasparrim, který měl být překvapen, že se Rakousko-Uherska nepříjemně dotklo jmenování francouzských kardinálů, a opakoval již dříve sdělené vysvětlení. Novinkou však byla poznámka o tom, že papež byl nucen vyjít vstříc Francii, a Pálffy to bral jako potvrzení svých dřívějších dohadů o politických motivech kardinálské kreace. Podobně i ostatní dění dle něj pouze potvrdilo dřívější sdělení a uzavřel, že další relevantní informace zatím neobdržel.⁵⁸

Ministerstvo zahraničí zhodnotilo, že odmítnutí žádosti o jmenování kardinály Huyna a Szeptyckého stálo na čistě politických základech. V Rakousko-Uhersku věřili, že až pomine obtížná situace Vatikánu, respektive papeže, který je pod přílišným francouzským vlivem z obavy z galikanismu, nastane vhodná doba i pro jmenování rakouských kardinálů. Negativně působila také okolnost, že nebyla dána vídeňským nunciem žádná oficiální odpověď na žádost o jmenování Huyna a Szeptyckého. To opět jen potvrzovalo negativní postoj Vatikánu k prosbě Rakousko-Uherska. Proto se požadovalo, aby kardinály jmenované *in pectore* zveřejnil papež co nejdříve. Pokud jde o obtíže s kreací, Pálffy měl připomenout starobylou výsadu Habsburků předání kardinálského biretu. Dále měl zdůraznit, že Rakousko-Uhersko je Svatému stolci oddáno, přestože se objevují nepříjemné diskuze ohledně papežovy jednostranné preference v kardinálském kolegiu, a že je pro příští konzistoř zcela jednoznačně třeba, aby byli kreováni žadaní kandidáti.⁵⁹

Pálffy považoval otázku korunních kardinálů za velmi citlivou. Naznačil, že ono zvykové právo panovníků omezující svobodu papeže není v kurii vnímáno příliš pozitivně. V kurii tedy existovala určitá obava ze světských vlivů. Případ, že by byla svolána konzistoř jen kvůli jmenování kardinálů na přání panovníka, podle něj ještě v novodobých dějinách církve nenastal. Proto vyvstávala otázka, jak urychlit její svolání a docílit jmenování rakouských kardinálů. Pokud jde o dopravu kardinálského biretu, pak by měla být odstraněna i překážka v podobě zajištění volného vstupu italského šlechtice, který bude s biretem poslán. Ohledně jmen kardinálů jmenovaných *in pectore* byl Pálffy upozorněn, že ta zůstanou v tajnosti, dokud je papež nezveřejní.⁶⁰ Když opět připomenul požadavek jmenování rakouských kardinálů, bylo mu sděleno, že by se tak mělo stát při příští konzistoři, ale ta asi nebude brzy, protože počet kardinálů⁶¹ je téměř kompletní.⁶²

⁵⁷ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 53, šifra, přísně tajné, 9. 12. 1916.

⁵⁸ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 55–56, přísně tajné, 11. 12. 1916.

⁵⁹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 57–60, přísně tajné, prosinec 1916.

⁶⁰ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 61–63, 12. 1. 1917.

⁶¹ Pokud šlo o argument počtu kardinálů, Sixtus V. v roce 1585 ustanovil, že nemá být počet více než 70 žijících kardinálů. Tuto hranici zrušil až sv. Jan XXIII., jeho nástupce Pavel VI. stanovil hranici 120 kardinálů, ale sv. Jan Pavel II. tuto hranici zrušil.

⁶² ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 65, telegram, 23. 1. 1917.

V podrobném pojednání Pálffy uvedl hlavní překážky pro jmenování: 1) komplikace s doručením kardinálského biretu během války, 2) nepravděpodobnost, že by v tak krátké době byla svolána další konzistoř ke jmenování nových kardinálů, 3) vyjádření papeže, že zváží jmenování rakouských kardinálů. Celé to hodnotil opět jako „*vatikánskou dialektiku*“. Kardinál Gasparri v tomto kontextu sice mluvil o zvláštní shovívavosti Benedikta XV. k Rakousko-Uhersku, ale scházela podle něj záruka, že noví kardinálové budou jmenováni co nejdříve, čemuž příliš nenahrával ani argument, že konzistoř bude až po válce. Na závěr opět zmínil otázku identity kardinálů *in pectore*.⁶³

Dne 8. února 1917 zemřel kardinál Diomede Falconio, čímž se uvolnil možný kardinálský post. O den později, 9. února, zemřel také uherský kardinál Károly Hornig. Rakousko-Uhersko tedy přišlo o dalšího kardinála a jmenování rakouských korunních kardinálů se stalo o to naléhavější.⁶⁴ Jenže při následující konzistoři nedošlo k žádnému jmenování nových kardinálů a na straně rakouské diplomacie byla patrná rozladěnost. Velvyslanec Johann von Schönburg-Hartenstein⁶⁵ připomněl slib kardinála státního sekretáře Gasparriho ohledně příští konzistoře a byl rozhořčen, že si ve Vatikánu nyní hraje se slovíčky a že příští konzistoř nebude s kardinálskou kreací.⁶⁶ Sdělení, že jmenování rakouských kardinálů bude až v první konzistoři po válce, se nadále považovalo za platné.⁶⁷ Rakousko-Uhersko si tedy nevynutilo svého nového kardinála ani v roce 1917 a nadále mohlo jen počítat s variantou, že Huyn byl jmenován *in pectore*.⁶⁸ Úsilí o rakouské kardinály však nepolevovalo, i když zatím žádné nové jmenování nebylo ohlášeno. Navíc panovala představa, že papež je relativně mladý a konkláve v brzké době nehrozí.⁶⁹ Ještě na začátku října 1918 císař Karel I. připomněl Římu přání, aby byl Huyn jmenován kardinálem.⁷⁰ Nuncius však sdělil, že se papež obává, že nebude možné vyslat řádný doprovod kardinálského biretu. A důvěrně se dotázal, zda by v případě jmenování nebo zveřejnění *in pectore* byl umožněn vstup doprovodu kardinálského biretu na rakouské území. Na dopisu je konceptní poznámka zmiňující

⁶³ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 66–68, 23. 1. 1917.

⁶⁴ Toho si rakouská diplomacie okamžitě povšimla. ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272.

⁶⁵ Johann von Schönburg-Hartenstein (1864–1937) působil jako diplomat, v letech 1906–1911 v Rumunsku, následně od roku 1911 jako velvyslanec Rakousko-Uherska u Svatého stolce, po vstupu Itálie do války na straně Trojdhody opustil z bezpečnostních důvodů Itálii a pobýval ve Švýcarsku. Rakousko-Uhersko následně zastupoval chargé d'affaires Moritz Pálffy.

⁶⁶ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 74–75, 9. 3. 1917.

⁶⁷ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, f. 77, 14. 3. 1917.

⁶⁸ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 255, f. 118, uváděn jako kreování *in petto*, tj. *in pectore*, 6. 12. 1916.

⁶⁹ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, 29. 8. 1918.

⁷⁰ ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272. Friedrich ENGEL-JANOSI, *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern. 1804–1918*, Wien 1964, č. 218, s. 408–409.

mons. Micaru⁷¹ a možnost schválení italského šlechtice, který by biret doprovázel.⁷² Tím však korespondence v této záležitosti končí.

Závěr

Dne 28. října 1918, kdy došlo k vyhlášení samostatného Československa, pobýval arcibiskup Huyn na vizitaci na Chebsku. Odsud se do Prahy už nikdy nevrátil, odešel do zahraničního exilu, podal rezignaci na pražský arcibiskupský stolec (září 1919) a posléze byl jmenován titulárním patriarchou alexandrijským (1921).⁷³ Kardinál Skrbenský sice na olomouckém arcibiskupském stolci setrval, ale dobová situace a zdravotní obtíže po autonehodě jej v roce 1919 rovněž přiměly k podání rezignace, která byla v roce 1920 přijata.⁷⁴

Kdo však byli oni dva kardinálové jmenovaní *in pectore*? Po válce, v prosinci 1919, bylo zveřejněno jmenování Adolfa Bertrama. Pokud Bertrama budeme považovat za německého kardinála a budeme brát vážně informace o tom, že druhý kardinál byl z habsburské monarchie, pak by se nabízela varianta, že to byl právě Huyn. Jenže do konce svého pontifikátu žádného jiného kardinála *in pectore* Benedikt XV. nezveřejnil. Na zveřejnění měl přitom dost času, vždyť ještě v roce 1921 jmenoval Huyna titulárním patriarchou. Byl tedy vůbec Huyn oním kardinálem *in pectore*? Ať už to považujeme za více či méně pravděpodobné, bylo by to možné potvrdit, nebo vyvrátit pouze v případě, že by to napsal papež do své závěti či zaznamenal jinde.

Je však pravdou, že hlavní důvod pro jmenování Huyna kardinálem bylo jeho jmenování pražským arcibiskupem (na nátlak Vídně) a žádost (opět Vídně) o tuto kreaci. Ale zda měl Svatý stolec skutečně zájem o jmenování Huyna kardinálem, není vůbec jisté, protože se tak až do Huynovy smrti nestalo.

⁷¹ Clemente Micara (1879–1965) se stal později prvním nunciem v Československu. Do Prahy Micara přijel v doprovodu vídeňského nuncia Valfré di Bonza, a to 24. 9. 1919. Tímto dnem byly oficiálně navázány vztahy mezi Československem a Svatým stolicem. Micara však byl nejprve jmenován apoštolským delegátem v Československu (zástupce papeže u místní církve) a do funkce nuncia (papežský velvyslanec stolce v dané zemi) byl jmenován až později, 15. 5. 1920. Srov. Giuseppe De Marchi, *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*, Roma 1957, s. 66–67, 83, 171. F. Halas uvádí datum 9. 9. 1920, kdy Micara předal pověřovací listiny prezidentu Masarykovi. Srov. František X. Halas, *Fenoménu Vatikán*, Brno 2004, s. 542. Po svém působení v Československu byl 30. 5. 1923 poslán jako nuncius do Belgie spolu s funkcí internuncia v Lucembursku, v únoru 1946 byl pak jmenován kardinálem.

⁷² ÖStA – HHStA, PA XI, kt. 272, 19. 10. 1918.

⁷³ Michal PEHR – Jaroslav ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie*, Praha 2012, s. 67–68. Po smrti arcibiskupa kardinála Kašpara se sice objevily návrhy na jmenování Huyna zpět do Prahy, to ale bylo nepřijatelné. Srov. Jitka JONOVÁ, *Kauza Grimmenstein: rezignace olomoucké kanovníka a preláta Grimmensteina na kanonikát a jeho další působení*, *Studia theologica* 21/2, 2019, s. 117–119.

⁷⁴ J. JONOVÁ, *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého stolce*, s. 77–92.

Zatímco obsazení uprázdněných farností a biskupství je v zájmu církve kvůli zajištění pastorační péče, jmenování kardinálem není z pastoračního pohledu nezbytné. Svatý stolec se při obsazování uvolněných diecézí podvolil přání rakouské vlády v případě Skrbenského, Huyna a Kleina. Ale u udílení kardinálského purpuru papež nátlak odmítal.

Panovníci různých zemí usilovali o to, aby měli vliv na volbu papeže, a to i proto, aby měli „jejich“ kardinálové v kolegiu odpovídající zastoupení. Někteří panovníci včetně rakouského císaře měli čestné privilegium navrhnout papeži kandidáty purpuru, ačkoli papež nebyl povinen jejich návrhy zohlednit. Někdejší úzké propojení církve a státu se v liberální společnosti pomalu uvolňovalo. V případě Rakousko-Uherska je patrné, že i když stát vzal církvi privilegované postavení (Rakousko-Uhersko jednostranně vypovědělo konkordát roku 1870), odmítl se vzdát svých privilegií (jako bylo jmenování biskupů či navrhování kandidátů purpuru) ve vztahu k církvi.

V roce 1903 se Rakousko-Uhersko také jako poslední rozhodlo využít při konkláve právo veta. Nově zvolený papež Pius X. toto privilegium omezující svobodu papežské volby následně zrušil.⁷⁵ Když si v roce 1916 nárokovalo Rakousko-Uhersko, které kardinály má papež jmenovat, narazilo. Benedikt XV. usiloval o mír a v mezinárodním postavení by mu nijak nepomohlo jmenovat rakouské korunní kardinály. Politické ohledy tedy také nebyly ve prospěch monarchie.

Svatý stolec byl ochoten jmenovat kardinály po válce, ale po ní podunajská monarchie zanikla a s ní i korunní kardinálové. Ovšem ani s nástupnickými státy to neměl Svatý stolec jednoduché, neboť si chtěly nárokovat stará privilegia, jako tomu bylo i v případě Československa, což papež důrazně odmítl.⁷⁶ Ani Huynův nástupce František Kordač⁷⁷ nedostal kardinálský klobouk. A tak na prvního československého kardinála si muselo Československo počkat až do pražského arcibiskupa Kašpara (1935)⁷⁸.

⁷⁵ Luciano TRINCIA, *Conclave e potere politico. Il veto a Rampolla nel sistema delle potenze europee (1887–1904). In appendice: il „diario“ ufficiale inedito del conclave del 1903. Presentazione di Giorgio Rumi*, Roma 2004; Friedrich ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan 1846–1918. Zweiter Band*, s. 2–55.

⁷⁶ Mořic PÍCHA, *Rakouské právo jmenovací nepřešlo na vládu republiky československé*, Časopis katolického duchovenstva 66/2, 1925, s. 88–104, 186–212, 598–639; Michal PEHR – Jaroslav ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec I*, s. 65.

⁷⁷ Srov. Pavel MAREK, *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*, Olomouc 2005.

⁷⁸ Srov. Zlatuše KUKÁNOVÁ, *Kardinálský klobouk pro Karla Kašpara*, *Paginae historiae* 15, 2007, s. 165–211.

Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi a jeho reflexe v regionálních pramenech

KARIN PÁTROVÁ

Karin Pátrová, The stay of Charles I in Brandýs nad Labem and Stará Boleslav and its coverage in the regional sources

The town of Brandýs nad Labem – Stará Boleslav is very closely linked to the name of the last emperor and Czech king Charles I. Charles stayed there as a young Archduke in the Seventh Dragoon Regiment, brought his newlywed wife Zita there and visited this place later, as Emperor, when he bought the Brandýs nad Labem castle. During his stay there, he participated in social life and contributed to the establishment of the Brandýs nad Labem Gymnasium. The aim of this paper, however, is not to present Charles's contribution to the two then independent towns, but primarily to summarise the regional source base at the end of the monarchy's existence and attempt to critically evaluate it. We will be particularly interested in the view of the then writings on the (later) monarch, of which practically only chronicles have been used so far.

Keywords

Charles I., Zita, Brandýs nad Labem, Stará Boleslav, castle, church services, festivals, schools, governorate, town council, rifle corps, regional press

---

Město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav je spjato se jménem posledního císaře a českého krále Karla I. velmi úzce.¹ Už v roce 1908 se sem mladý arcivévoda Karel František Josef přestěhoval, neboť zde sloužil u dragounského pluku č. 7. První zmínky o zdejším pobytu budoucího císaře spadají do roku 1907, kdy se Karel zúčastnil jezdeckých závodů v Houštce a honitby ve zdejších vyhlášených lesích.² Dnes se jedná o jedno město, v době Karlova pobytu to ale byla ještě dvě samostatná města, oddělená řekou Labe a s odlišnou minulostí. Zatímco Brandýs se stal v novověku centrem komorního panství, Stará Boleslav byla z větší části církevním zbožím s významným svatováclavským, později též mariánským kultem, a teprve

---

¹ Více či méně obsáhlý přehled Karlova pobytu v Brandýse n. L. a Staré Boleslavi přináší místní kroniky a dobový tisk. Srov. např. Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích (dále SOKA Praha-venkov), Okresní úřad Brandýs nad Labem (dále OÚ Brandýs n. L.), kronika okresního hejtmanství, 1908–1920, neinventarizováno, nestránkováno, dostupná na <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/2658/1> (cit. 20. 1. 2023).

² Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres 2*, Brandýs nad Labem 1910, s. 344; Jan GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*, 2. vyd., Praha–Litomyšl 2004, s. 44–45.

na konci 19. století byla povýšena na město.³ Vojenský štáb „sedmých dragounů“ sice sídlil v Brandýse, ale 5. eskadrona, které Karel velel, měla kasárna ve Staré Boleslavi poblíž poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Karel však v těchto kasárnách nebydlel, protože dostal k dispozici brandýský zámek, který vlastnil jeho příbuzný, arcivévoda Ludvík Salvátor Toskánský. Ten pobýval dlouhodobě ve Středomoří a nevyužívaný zámek poskytl k obývání Karlovi.⁴ Karel se tak pravidelně pohyboval mezi Brandýsem a Boleslaví. Ostatně nebylo to nic výjimečného, „dragouni na mostě“ se stali námětem oblíbených žánrových pohlednic. Karel tady zůstal až do 2. března 1912, kdy byli jeho dragouni odveleni do Haliče. I poté sem občas zajížděl a v roce 1917, po smrti Ludvíka Salvátora Toskánského, tehdy již jako císař zámek od jeho dědiců koupil.⁵

Cílem tohoto příspěvku ale není podrobně sledovat Karlův pobyt v Brandýse a Boleslavi, ten už byl z větší části publikován, ale ukázat, co o něm soudobé regionální prameny zmiňují, jak ho popisují i jaká je relevance těchto pramenů. Jde rovněž o prezentaci písemností, které byly v dosavadní literatuře využity jen okrajově nebo vůbec a které tak mohou stávající znalosti o Karlově pobytu v Brandýse a Boleslavi doplnit či upřesnit.⁶

Regionální prameny, které lze pro toto studium využít, zahrnují zejména písemnosti městské provenience, okresního hejtmanství, církevních úřadů a škol, případně spolků. K nim patří již většinou známé pamětní knihy (kroniky) Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi a okresního hejtmanství v Brandýse nad Labem. Další, dosud nevytěžené pamětní knihy vedly i zdejší školy, zvláště cenná je pak pamětní kniha kapitulního děkanství ve Staré Boleslavi, i když zahrnuje jen část sledovaného období. Dále lze využít zápisy ze zasedání městské rady nebo zastupitelstva obou měst a další městské písemnosti, spisy okresního hejtmanství včetně četnických hlášení, písemnosti děkanského úřadu v Brandýse nad Labem a střeleckého sboru tamtéž. Naopak v dochovaných písemnostech živnostenských společenstev, které,

³ Orientačně k historii obou měst Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres 1–3*, Brandýs nad Labem 1908–1913.

⁴ TÝŽ, *Brandejs nad Labem* 2, s. 344.

⁵ Pobyt arcivévody a později císaře Karla v Brandýse zaznamenávají životopisné monografie věnované Karlovi I.: J. GELANDAUER, *Karel I. Poslední český král*; Jiří PERNES, *Karel I. Habsbursko-Lotrinský*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (eds.), *Čeští králové*, Praha 2008, s. 549–559; TÝŽ, *Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu*, 3. vyd., Brno 2010; Milan NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*, 3. dopl. vyd., Brno 2014 a v rozšířené verzi TÝŽ, *Karel I. Světec a poslední král v Čechách*, 2. vyd., Praha 2022.

⁶ Dosud autoři vycházeli zejména z městských kronik a dobového tisku, archiválie uložené ve Státním okresním archivu Praha-venkov a Státním oblastním archivu v Praze zůstaly zatím mimo pozornost Karlových životopisců. Srov. J. GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*; M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*; TÝŽ, *Karel I. Výjimkou je publikace J. PERNES, Poslední Habsburkové*, který využil alespoň kroniku okresního hejtmanství a zápisy brandýské městské rady, avšak bez kritického zhodnocení.

jak víme z novinových zpráv, byly účastny uvítacích ceremoniálů, nejsou uvedeny prakticky žádné údaje k těmto událostem. Doplnující informace přinášejí regionální noviny, fotografie či plakáty a pozvánky. Zmíněné archiválie jsou uloženy ve Státním okresním archivu Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích, Státním oblastním archivu v Praze, v Oblastním muzeu Praha-východ a na Městském úřadě Brandýs nad Labem – Stará Boleslav.

Ohlasy Karlových příjezdů v tisku a v zápisech ze schůzí městské rady

Jednou z prvních událostí, která se ke Karlovu pobytu v Brandýse váže, je jeho návštěva zdejšího střeleckého sboru 1. května 1908, tedy ještě před tím, než se sem v létě přestěhoval. Jednalo se o elitní spolek, jehož členy byli představitelé městské honorace i někteří důstojníci místní posádky, a přítomnost příslušníka vládnoucí dynastie byla pro „ostrořelce“ bezesporu obrovskou poctou.⁷ Návštěvu na brandýském Ostrůvku podrobně zaznamenaly *Karlínské listy*, které mimo jiné zmiňují, že arcivévoda byl slavnostně přivítán vedením spolku i brandýským starostou, prohlédl si svátečně vyzdobenou střelnici a následně byl požádán, aby zahájil střelbu do čestného terče, na kterém byl namalován tetřev hlušec. Poté vystřelil „*tři rány na vzdálenost 150 kroků a jednou ránou trefil tetřeva přímo na komoru! Svoji pověst výtečného střelce, jemuž neujde ani pták v letu, uhájil zde pan arcikníže přímo skvěle*“. Noviny zároveň pochvalně kvitují, že Karel mluví česky a i ke svým vojákům promlouvá jen česky.⁸ Záznam z této střelby se dokonce dochoval v zápisníku, který si pravidelně vedli členové sboru, se zněním novinového příspěvku se však mírně rozchází.⁹ Podle záznamu Karel vystřelil opravdu třikrát, ale zasáhl v terči jen čísla 007, tedy dvakrát terč netrefil a až poslední ránou zasáhl okraj černého středu. Nejednalo se o tak skvělý výsledek, jak ve svém superlativně laděném textu uvedl regionální tisk. To ovšem neznamená, že by Karel dobrým střelcem nebyl. O rok později, byť v jiné disciplíně, vyhrál 1. cenu v soutěži na nejhlubší rány.¹⁰ Obdobné nadenení reality zřejmě platí i o češtině používané při velení, protože v jeho posádce byli samozřejmě i Němci. Nicméně Karlova dobrá znalost češtiny si v prostředí český

⁷ K dějinám spolku do roku 1887 Karel LÁBLER, *Dějiny střeleckého sboru v Brandýse nad Labem*, Praha 1888. Dokumenty spolku jsou uloženy v SOkA Praha-venkov, Střelecký sbor Brandýs nad Labem a částečně také v Oblastním muzeu Praha-východ, v jehož sbírkách se nachází rovněž zbraně a ocenění brandýských „ostrořelců“, v současnosti zapůjčené do expozice brandýského zámku.

⁸ *Arcikníže Karel František Josef na návštěvě ve střelnici*, Karlínské listy. Politický, neodvislý týdeník lidový všech měst a obcí v okrese karlínském a brandýském, roč. 8, č. 19, 9. 5. 1908, s. 3–4. Stručněji se o návštěvě střeleckého sboru zmiňuje i jedna ze školních kronik, SOkA Praha-venkov, Národní škola (dále NŠ) chlapecká Brandýs nad Labem, kronika, 1905–1939, neinventarizováno, nestránkováno.

⁹ SOkA Praha-venkov, Střelecký sbor Brandýs n. L., zápisník, 1897–1913, neinventarizováno, nestránkováno.

¹⁰ TAMTÉŽ.

mluvícího Brandýsa bezesporu získala velké sympatie. Až pateticky se tady píše, že „*pan arcikníže Karel František Josef jest v brandýském okolí přímo zbožňován*“, s nepříliš pravděpodobným dodatkem, že „*naši lidé by mu rádi a ochotně sloužili zadarmo*“. Karel ovšem v květnu 1908 ještě v Brandýse nebydlel, k posádce zatím jen dojížděl, a je tedy otázka, jak moc ho tam vlastně běžní lidé znali. Karel navštívil brandýské střelce ještě několikrát, nebo jim alespoň poslal cenu pro nejlepšího střelce, a to pravidelně buď 1. května na zahájení sezóny, nebo 18. srpna na narozeniny císaře Františka Josefa I.¹¹

Přestěhování arcivévody Karla do Brandýsa v červenci 1908 se neobešlo bez slavnostních uvítacích akcí ze strany místního obyvatelstva, organizovaných vedením obou měst, které ovšem byly poznamenány vzájemnou rivalitou. Protože předmět sporu a jeho „propírání“ v dobovém tisku byly v literatuře již podrobně popsány, připomeňme je jen ve zkratce.¹² Problematická kauza se týkala brandýského zámku s tzv. zámeckým okresem, který po pádu patrimoniální správy v roce 1848 přešel pod správu Staré Boleslavi, nikoli Brandýsa nad Labem, což brandýští obyvatelé těžce nesli a léta se snažili o zvrat. Naplno se „mediální boj“ o zámek a jeho okolí rozhořel při příjezdu arcivévody Karla, když obě strany vydávaly prohlášení, buď že Karel bydlí na brandýském zámku, nebo naopak v zámeckém okrese ve Staré Boleslavi, a obě se tak chtěly pyšnit vzácným hostem.¹³ Každá z nich také samostatně přichystala pro Karla uvítací serenády. Přetahování o sporné území ukončilo rozhodnutí zemského výboru z 13. ledna 1909, kterým bylo sporné území přičleněno zpět k Brandýsu. Nicméně ještě v roce 1917 připomněli radní Staré Boleslavi při příležitosti oslav císaře Karla, že „*historické město Stará Boleslav... první mělo tu čest ve svých branách vítati Jeho Veličenstvo císaře a krále Karla I.*“¹⁴

Veřejné akce na oslavu Karlova přestěhování do Brandýsa popisuje vedle městských kronik také pamětní kniha staroboleslavské kapituly. Ta zaznamenala kromě náboženských obřadů a interních věcí kapituly také ryze světské záležitosti, včetně setkání kapituly s významnými osobami, mezi nimi i s mladým arcivévodou Karlem. Dne 7. července 1908 v devět hodin večer uspořádala Stará Boleslav uvítání

¹¹ Karlova účast na brandýské střelnici je doložena 1. května a 18. srpna 1908, 18. srpna 1909 (Karel daroval cenu pro nejlepšího střelce na kruhy a sám zároveň vyhrál na nejhlušší ránu), 1. května 1910 a 1. května 1911. Ke střelbě ve dnech 17.–18. srpna 1910 daroval tzv. „lepší“, ale osobně se nedostavil, 18. srpna 1911 věnoval 1. cenu na nejhlušší ránu, opět bez osobní účasti. Viz SOKA Praha-venkov, Střelecký sbor Brandýs n. L., zápisník, 1897–1913.

¹² J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem* 2, s. 93–96, 3, s. 859; J. GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*, s. 40; M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 48.

¹³ Nejstarší kronika Staré Boleslavi je dosud uložena na městském úřadě v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, přístupná je rovněž v digitalizované podobě: Památní kniha obce Staré Boleslavi, 1836–1951, CD-ROM, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2007, s. 297.

¹⁴ SOKA Praha-venkov, Archiv města Stará Boleslav (dále AM Stará Boleslav), neinventarizováno, zápisy zastupitelstva, 1913–1928, s. 119, protokol ze 4. listopadu 1917.

arcivévody Karla před brandýským zámek, kde se shromáždily kromě městské honorace všechny staroboleslavské spolky s lampiony a také představení zdejší kolegiální kapituly. Zpěvácký spolek Václav zazpíval dvě skladby, po nich zazněla rakouská hymna, při které arcivévoda salutoval. Poté zástupce staroboleslavského starosty přivítal arcivévodu Karla, který mu poděkoval česky a německy, místní děti předaly Karlovi květiny za doprovodu střelby z hmoždíře.¹⁵ Jak lapidárně doplnila kronika města Staré Boleslavi, „výdaje s touto slavností související uhrazeny z měst. důchodu“.¹⁶

O dva dny později, 9. července 1908, zase sousední Brandýs nad Labem holdoval arcivévodovi. Průběh byl podobný, zúčastnily se místní spolky s lampiony a studenti v lidových krojích, uvítací řeč pronesl starosta Václav Jiskra. Na oplátku Karel pozval představitele obou měst, stejně jako probošta a děkana staroboleslavské kapituly dne 23. července na oběd na zámek, což byla jistě velká pocta pro všechny zúčastněné.¹⁷

Karel zde ale nepůsobil pouze jako vojenský důstojník, ale také jako člen a reprezentant vládnoucí dynastie, který udržoval oficiální vztahy s vysokými úředníky obou měst i nově ustaveného okresního hejtmanství v Brandýse nad Labem. Brandýský politický okres byl obnoven k 1. říjnu 1908 a už při slavnostním zahájení činnosti hejtmanství byla osobnost nepřítomného arcivévody Karla zmíněna, byť pochopitelně po poděkování císaři Františku Josefovi, který zřízení brandýského hejtmanství schválil. Okresní hejtman Josef Kladrubský ve své úvodní řeči neopomněl zmínit, že „*město Brandýs si vyvolil za své sídlo pan arcivévoda Karel František Josef*“. I jemu byl následně zaslán holdovací telegram, přičemž byla dodržena hierarchie adresátů: císař František Josef, arcivévoda Karel a až na třetím místě majitel brandýského panství arcivévoda Ludvík Salvátor Toskánský. Karel svou neúčast nahradil o dva týdny později audiencí na brandýském zámku, kde na žádost okresního hejtmana přijal 16. října 1908 „*veškeré úřednictvo nového politického úřadu i s berním referátem*“.¹⁸

Mnohem podrobněji je zachycen Karlův příjezd do Brandýsa na konci listopadu roku 1911, kdy sem přijel se svou novomanželkou Zitou. Už během roku poměrně často pobýval mimo Brandýs, v červnu se konaly jeho zasnuby, následoval několikadenní pobyt v Londýně u příležitosti korunovace Jiřího V., kde zastupoval podunajskou monarchii, v říjnu se ženil, pak proběhla svatební cesta po jižní části

¹⁵ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, kn. 99, pamětní kniha kapitulního děkanství, 1833–1910, s. 362.

¹⁶ Památní kniha obce Staré Boleslavi, 1836–1951, s. 294.

¹⁷ SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, kn. 99, pamětní kniha kapitulního děkanství, s. 362–363.

¹⁸ SOkA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství, vlepený novinový výstřížek ze slavnostního zahájení úřadu a kapitola *Audience u Jeho cís. a král. Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Karla Františka Josefa*.

habsburské monarchie.¹⁹ Z ní zamířil rovnou do Brandýsa. Uvítání 28. listopadu 1911 bylo mimořádné a účastnili se ho nejen významní obyvatelé Brandýsa a Boleslavi, okolních měst či okresu, ale i zástupci vysoké šlechty a zemských úřadů i spousta zvědavých přihlížejících dílem z Prahy. Byla to rozhodně událost, která se dotkla každého obyvatele Brandýsa, ať chtěl, nebo nechtěl. Město bylo vyzdobeno znaky novomanželů a symboly monarchie, silnici od nádraží k zámku lemovaly zástupy členů místních spolků a živnostenských společenstev.²⁰

Arcivévodský pár přicestoval vlakem a projel nazdobenými obcemi regionu, mezi nimiž vynikalo nádraží v Toušeni (dnes Lázně Toušeň). První zastávka před Brandýsem byla v Čelákovících, kde bylo potřeba přesunout dvorní vlak na koleje dráhy, která vede do Brandýsa. Technické přestávky využili novomanželé k přivítání se zástupci Čelákovíc a místního průmyslu i s okresním hejtmánem Josefem Kladrubským a po necelé čtvrt hodině pokračovali do Brandýsa.

Po jejich vystoupení ze salonního vozu byla na brandýském nádraží pronesena uvítací řeč za přítomnosti četného zástupu státních, okresních i obecních představitelů, duchovních, důstojníků, úředníků, podnikatelů, statkářů apod. Nejprve manželský pár přivítal český místodržitel kníže František Thun, pak následovaly projevy okresního starosty Jindřicha Žerta a brandýského starosty Václava Jiskry. První projev proběhl v češtině, druhý v české a německé řeči, respektive proslov směřovaný na Karla probíhal v češtině, zatímco Zita byla oslovena německy. Karel ve své děkovné řeči hovořil střídavě česky a německy, s ohledem na jazykově odlišné účastníky ceremoniálu. Následně Karel se Zitou nastoupili do kočáru a vydali se Pražskou ulicí a kolem náměstí na zámek v doprovodu brandýského starosty Jiskry, okresního hejtmána Kladrubského, knížete Zdenka z Lobkovic, hraběnky Kristiny Thunové, dvořanů a sedmého dragounského pluku. Tam je už očekával špalír dragounů a zástup školních dětí v národních krojích.²¹

Ve městě se hrála slavnostní představení, jak dokládá plakát k divadelnímu představení *V studni*, které sehrál brandýský Spolek divadelních ochotníků společně s pěveckým spolkem Bojan v místní sokolovně počátkem prosince.²² Ředitel kůru v Brandýse nad Labem Jan Krsek složil na počest novomanželů skladbu s textem Vojty Beneše

¹⁹ J. GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*, s. 49–56. Zmínka též: Památní kniha obce Staré Boleslavi, 1836–1951, s. 302.

²⁰ Příjezd novomanželů Karla a Zity detailně popisuje výstřižek z Pražských novin, vlepý do kroniky okresního hejtmanství (SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L.), z něhož vycházel i J. PERNES, *Poslední Habsburkové*, s. 64–66. Podle analogického podání brandýské pamětní knihy ho podrobně přiblížil M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 65–87.

²¹ Účast školáků na slavnosti popisuje i kronika škol chlapeckých v Brandýse nad Labem, uložená v SOKA Praha-venkov, NŠ chlapecká Brandýs n. L., do níž je vlepna fotografie slavnostně oblečených dětí připravených na uvítací ceremoniál.

²² Plakát je uložen v Oblastním muzeu Praha-východ (dále OMPV), Sbírka písemností a tisků, inv. č. KDU 3. Podrobněji Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, CD-ROM, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2007, s. 39.

v české i německé řeči, oslavující oba rody, která začíná slovy „*Kol starého zámku Labe tiše šumí*“ a končí přáním „*nechť ať tu zkvete rodů Vašich sláva*“ (v německé verzi se to ještě upřesňuje: „*Habsburgs und Parmas*“, tj. habsburského a parmského). Nebylo to jediné hudební dílo složené na počest manželského páru, pochod pojmenovaný po Karlovi a Zitě vytvořil brandýský hudební skladatel Emil Štolc.²³

Ovšem tuto slávu bylo potřeba správně naplánovat a také zafinancovat, jak ukazují zápisy ze zasedání městské rady Brandýsa nad Labem:²⁴

2. srpna 1911	„ <i>P. Janda oznamuje, že p. arcivévoda oznámil, že zde bude bydlet nejméně 1 rok po svém sňatku. Usnáší se oznámiti to občanstvu plakáty.</i> “
25. srpna 1911	„ <i>Oslava příjezdu arcivévodkyně Zity. Usnáší se zřídití přípravný komitét pro oslavu příjezdu pí. arcivévodkyně. Potřebný náklad se povoluje do výše, jíž bude třeba.</i> “
6. listopadu 1911	„ <i>Uvítání cí. výsosti. Na práce spojené s uvítáním cí. výsosti se povoluje náklad, jehož bude potřeba.</i> “
14. listopadu 1911	„ <i>Zvláštní vlak k slavnostem. Nabídka fy Doležal na uspořádání zvláštního vlaku se nepřijímá. Podaná žádost za vlak z Brandýsa se bude urgovat.</i> “
21. listopadu 1911	„ <i>Příjezd arcivév. manželů. Poněvadž došla zpráva, že arcivévoda přijeti má až o ¼ 5 odp., usnáší se podati žádost, aby hodina příjezdu byla stanovena tak, aby uvítání se stalo ještě ve dne.</i> “ „ <i>[Rada] usnáší se zúčastniti se slavnosti otevření [radnice ve Staré Boleslavi].</i> “ „ <i>Příjezd arcivévodky. Oprávnění k fotografování se uděluje.</i> “
19. prosince 1911	„ <i>Šippichovi Boh. se povoluje za dekoraci 500 K.</i> “
8. srpna 1912	„ <i>Kinofa²⁵ nabízí snímek uvítání arciv. Karla. Nepřijímá se.</i> “

Ze zápisů vyplývá, že rozpočet na tuto akci byl neomezený – „*Potřebný náklad se povoluje do výše, jíž bude třeba.*“ Rada musela řešit i takové věci, jako je žádost o změnu času příjezdu arcivévodského páru, protože podle plánu měl přijet ve čtvrt na pět odpoledne, kdy už je na konci listopadu prakticky tma, takže by celá slavnostní výzdoba města vešla vniveč. Nevíme sice jak, ale podařilo se to zařídit, podle dobového tisku vlak s novomanželi dorazil na brandýské nádraží za pět minut tři.²⁶

²³ TAMTĚŽ. Blíže k oběma skladatelům Jan KRÁLÍK, *Hudebníci v brandýském Polabí*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2008, s. 40 a 64.

²⁴ SOKA Praha-venkov, AM Brandýs n. L., zápisy městské rady, 1910–1932, neinventarizováno.

²⁵ První profesionální filmová společnost u nás, založená v letech 1908–1911.

²⁶ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství, vlepený novinový výstřížek *Slavnostní vjezd Jejich c. a k. Výsosti pana arcivévodky Karla Františka Josefa a paní arcivévodkyně Zity do Brandýsa nad Labem*.

Následující den Karel se Zitou zavítali do Staré Boleslavi, kde byla slavnostně otevřena nově postavená radnice. Stará Boleslav byla teprve v roce 1898 Františkem Josefem I. povýšena na město a zvýšená prestiž i administrativa si žádaly reprezentativnější budovu. Staroboleslavští proto nechali starý radniční domek na náměstí společně se sousední budovou zbourat a vystavěli na jejich místě novou secesní budovu, shodou okolností hned vedle dragounských kasáren. Průběh návštěvy, při níž Karel se Zitou obdrželi památeční kovovou truhličku s obrázkem radnice a s vyrytým věnováním, vytvořenou pražskými klenotníky, je obdobně jako v Brandýse podrobně zdokumentován. Už na mostě přes Labe, spojujícím obě města, vítala novomanžele výzdoba s vyobrazením svatováclavské koruny, prý jedna z nejhezčích, dekorována byla i staroboleslavská brána s obrazem Čechie, na Mariánském náměstí stál královský stan v temně rudé a žluté barvě, náměstí osvětlovalo kolem tří tisíc pestrobarevných žárovek. Kromě staroboleslavského starosty Františka Hradeckého, okresního hejtmána Kladrubského, starostů a úředníků z regionu byla uvítacímu aktu přítomna rovněž staroboleslavská kapitula v čele s proboštem Františkem Srdínkem. Po slavnostním otevření a prohlídce radnice následovalo její vysvěcení kapitulním proboštem s účastí místního zpěváckého spolku Václav. Poté se Karel se Zitou ještě krátce odebrali do nedalekého mariánského kostela, kde se pomodlili, a vrátili se na zámek, zatímco v kostele probíhala mše.²⁷

I když Karel se Zitou Brandýs na jaře 1912 natrvalo opustili, už v létě téhož roku se do Brandýsa nakrátko vrátili, než se definitivně ze zámku odstěhovali. Dne 27. července 1912 přijali na rozloučenou představitele významných církevních, městských a okresních úřadů regionu a 3. srpna 1912 odjeli vlakem k posádce do Kolomyje.²⁸ I později se sem Karel několikrát vrátil, což samozřejmě oběma městům a jejich představitelům velmi lichotilo. V květnu 1914 se dokonce Brandýsem šířily zprávy o možném Karlově návratu do Brandýsa, přiživované i místním tiskem: „*Veškeré pražské a vídeňské listy přinesly zprávu, že plukovník zdejšího pluku dragounů čís. 14., princ. Schwarzenberg, bude povýšen a přeložen z Brandýsa n. L. a na jeho místo že bude dosazen pan arcivévoda Karel František Josef, který v Brandýse již pět let sídlil a přeje si znovu do Brandýsa přijíti. Zpráva tato naplnila veškeré obyvatelstvo zdejší velkou radostí, poněvadž pan arcivévoda si získal svojí neobyčejnou laskavostí lásky všeho obyvatelstva zdejšího. Potvrdí-li se tato zpráva a zámek se naplní opětně rušným životem, stoupne opětně i význam našeho města.*“²⁹ Týdeník *Brandýské zprávy*, který tuto zprávu 21. května 1914 otiskl, se k tématu vyjádřil v následujícím vydání poněkud střídlivěji, protože jak se ukázalo, arcivévodův návrat nebyl vůbec jistý. Podle autora novinového článku se

²⁷ TAMTĚŽ, novinový výstřížek *Jejich c. a k. Výsosti pan arcivévoda Karel František Josef a paní arcivévodkyně Zita v Staré Boleslavi*; Památní kniha obce Staré Boleslavi, 1836–1951, s. 303–304.

²⁸ TAMTĚŽ, kapitola *Audience* s vlepenými novinovými výstřížky.

²⁹ *Arcivévoda opět v Brandýse n. Lab.*, *Brandýské zprávy* roč. 1, č. 11, 21. 5. 1914, s. 1 (dostupné v OMPV, Sběrka písemností a tisků, inv. č. DOK 25/27).

lidé v Brandýse těší, až Karel zase přijede, a i kdyby se nepotvrdila zpráva o jeho návratu, že se jistě do Brandýsa podívá aspoň na krátký čas, protože „*honba v brandýských lesích byla mu pravou vášní a nejmilejší zábavou*“. A dále odlehčeně pokračuje: „*Až si pan arcikníže bude chtít odpočinouti, přijede v noci vlakem, převlékne se v zámku do loveckého oděvu a okamžitě polítne kabriolet do Zelené Boudy, kde Jeho Výsost ztráví [sic!] na čekání až do východu slunce*.“³⁰ Karlův návrat k posádce do Brandýsa se nakonec neuskutečnil a k jeho opětovnému spojení s Brandýsem (vyjma občasných návštěv) došlo teprve v roce 1917, kdy Karel zakoupil brandýský zámek. Uvedené tiskové zprávy jsou nicméně dobrou ukázkou mediálního obrazu budoucího císaře, který tu je prezentován téměř jako jeden z „místních“, všemi oblíbený a díky Brandýsu na chvíli i bezstarostný. Na druhou stranu je tu i vědomí potencionálního zvýšení prestiže města.

Jak už bylo několikrát zmíněno, Karel na podzim roku 1917 zakoupil z pozůstatosti po svém vzdáleném příbuzném Ludvíku Salvátorovi Toskánském brandýský zámek, což zaznamenala rovněž zpráva okresního hejtmanství. Dne 8. října 1917 měla být publikována kupní smlouva uzavřená mezi císařem Karlem a dědicem arcivévody Ludvíka Salvátora, tajemníkem Vivesem, který prodal zděděné brandýské panství císaři za osm milionu korun.³¹ Ve stejný den, 8. října, zveřejnil tuto událost také brandýský starosta Václav Jiskra vyhláškou, v níž nadšeně informoval, že „*Jeho cís. a král. Apoštolské veličenstvo, náš nejmilostivější císař a král Karel ráčil převzít panství brandýsské*“, a vyzval své spoluobčany, aby ihned vyzdobili své domy prapory v zemských, říšských a habsburských barvách. Rovněž zdůraznil, že panovník „*učinil tak sám z vlastního popudu, což zvyšuje význam našeho města*“.³² Karlovi byly okamžitě zasílány telegramy s projevy loajality, a to nejen od představitelů města a významných osobností, ale i od místních spolků.³³

Všední dny Karlova pobytu v církevních pramenech a školních kronikách

Arcivévoda Karel František Josef nestál během svého pobytu v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi stranou veřejného dění, jak ostatně ukázala i jeho účast na slavnostním otevření staroboleslavské radnice. V regionálních pramenech se

³⁰ *Pan arcikníže se vrátí?*, Brandýské zprávy roč. 1, č. 12, 28. 5. 1914, s. 2 (dostupné v OMPV, Sběrka písemností a tisků, inv. č. DOK 25/26).

³¹ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 546, kart. 158; SOA Praha, Velkostatek Brandýs nad Labem, inv. č. 757, kart. 620; případně TAMTÉŽ, inv. č. 761, kart. 621, ocenění velkostatku po konfiskaci republikou. Událost je zaznamenána i v kronice okresního hejtmanství, ale s chybným datem (SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství). Též Eva GREGOROVICHOVÁ, *Ludvík Salvátor Toskánský (1847–1915). Vědec a cestovatel*, Praha 2020, s. 216–218; Pavel KOBLASA, *Brandýské panství v rukou posledního rakouského císaře a českého krále* v tomto čísle Studií a zpráv.

³² SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 546, kart. 158.

³³ TAMTÉŽ.

dochovaly i další informace o Karlově zapojení do zdejšího veřejného a náboženského života, které však oproti předpokladům naznačují, že v některých případech šlo spíše o formální, očekávané aktivity člena panovnické rodiny. I přes nepochybnou Karlovu osobní zbožnost k nim můžeme zařadit i tradiční návštěvu poutního chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi, kde je uchováván ochranný mariánský reliéf, známý jako Palladium země české a uctíváný od 17. století Karlovými předky. Mariánský kostel byl zároveň místem bohoslužeb pro členy posádky, jejichž kasárna stála prakticky v sousedství. Nedaleko se nachází další významný svatostánek mimořádného významu, středověká bazilika postavená na místě vraždy sv. Václava.³⁴ Karel se v něm už v roce 1908 zúčastnil společně s posádkou bohoslužby na svátek Božího těla, o čemž svědčí i dochovaný fotografický snímek.³⁵ Karlovy návštěvy obou významných chrámů zachycuje pamětní kniha kapitulního děkanství ve Staré Boleslavi, byť jen do roku 1910.³⁶ Účast však nebyla tak hojná, jak bychom předpokládali – kromě zmíněného svátku Božího těla 18. června 1908 zde Karel byl až 31. října 1908 na výroční mši za svého otce arcivévodu Otu, v roce 1909 jen jednou, a to jako průvodce své matky arcivévodkyně Marie Josefy, která sem přijela na návštěvu 18. června, a pak dvakrát v březnu roku 1910, kdy se bohoslužeb zúčastnil opět se svou posádkou.

V prvním případě šlo o vykonání zpovědi zdejšího vojska, kterému Karel velel. Podle svědectví pamětní knihy *„Dne 10. března [1910] ráno v 7. hod. byla zdejší vojenská posádka u sv. zpovědi a u sv. přijímání. Sam Jeho císařská výsost nejjasnější pán arcivévoda Karel František Josef jako rytmistr 5. escadrony zde přivedl do kostela sv. Václava mužstvo 5. escadrony a kadety [?] školy celkem 205 a přiklekl ihned první do zpovědnice k veleb[nému] kaplanu Čumpelíkovi a první pak u oltáře sv. Kříže k stolu Páně, pak byl až do konce, když všickni vojáci se vyzpovídali a při mši sv. u hlavního oltáře tělo Páně přijali – přítomen a pak posádku zase sám odvedl do kasáren“*.

Téhož dne k večeru se Karel neplánovaně vrátil do Staré Boleslavi, tentokrát na kole, aby se svým vojskem asistoval místním hasičům při hašení požáru v usedlosti Čenka Šimáčka čp. 11 v Mělnické ulici poblíž vojenských objektů, které by rozšíření ohně mohlo ohrozit: *„... vojsko uzavřelo ulice, jiná část vojenská vynášela obětavě nábytek a dobytek, koně z vojenské protější maštale odvedeni byli na cvičiště,*

³⁴ Souhrnně Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách. Sv. Václav – kapitula – paládium*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2009, kde je i další literatura.

³⁵ Fotografie s přípisem *„průvod o slavnosti Božího těla ve Staré Boleslavi za účasti J. císa. Výsosti arciknížete Karla Františka Josefa...“* je uložena v OMPV, Sběrka písemností a tisků, inv. č. KDU 3 a publikována v knize M. NOVÁKA, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 49.

³⁶ SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, kn. 99, pamětní kniha kapitulního děkanství, s. 362–369. Oba kostely jsou dodnes v majetku kapituly ve Staré Boleslavi. V literatuře bývá Karlova úcta ke staroboleslavskému Palladiu nadhodnocována, viz M. NOVÁK, *Karel I.*, s. 36.

*hasiči boleslavští pilně hasili, uhájili sousední domky.*³⁷ Arcivévoda zůstal na místě až do úplného konce, dokud nepominulo nebezpečí pro nedaleká kasárna.³⁸ Tento příběh zapsal do pamětní knihy také kronikář Brandýsa nad Labem, vynechal však ochranu vojenských budov jako primární příčinu zapojení Karla a jeho posádky do záchranné akce a vylíčil arcivévodu především jako ochránce zdejších obyvatel.³⁹

Poslední v pamětní knize kapitulního děkanství doložená návštěva zdejších bohoslužeb proběhla 26. března 1910 v sedm hodin večer o slavnosti Vzkříšení Páně. Četný průvod osvětleným městem z baziliky sv. Václava do mariánského kostela vedl kanovník Josef Grim, zatímco arcivévoda Karel celou cestu následoval svátost oltářní „*s hořící svíci v ruce a semknutou helmou až před hlavní oltář v kostele Matky Boží*“. Naopak oslav svátku sv. Václava, včetně domnělého tisíciletého výročí jeho narození v září předchozího roku 1909, ani mariánských svátků se Karel neúčastnil vůbec.⁴⁰

Během návštěvy Karlovy matky Marie Josefy Saské proběhla rovněž audience kapitulního probošta a děkana 21. června 1909, tři dny po její návštěvě obou významných staroboleslavských kostelů, kde ji probošt s kapitulou uvítal a provedl.⁴¹ Její návštěva nezůstala pochopitelně bez povšimnutí, a jak víme z jiných pramenů, „*dne 18. června 1909 odpoledne účastnily se školní dívky pod dozorem členů sborů učitelských uvítání Její císařské a královské Výsosti paní arcikněžny Marie Josefy, která se synem svým J. V. panem arciknížetem Karlem Františkem Josefem oba chrámy v St. Boleslavi navštívila*“.⁴² Všechny arcivévodovy návštěvy ovšem neměly takový oficiální charakter, neboť některé z nich byly ryze soukromé, jako kupříkladu návštěva arcivévodkyně Marie Annunziaty 19. května 1910.⁴³

Karel se naopak běžně účastnil bohoslužeb přímo na brandýském zámku, kam docházel brandýský děkan Jan Matouš poté, co odsloužil nedělní mši v děkanském kostele Obrácení sv. Pavla, a na zámku sloužil pro Karla druhou mši. Kniha pořádku bohoslužeb děkanského úřadu v Brandýse nad Labem zachycuje

³⁷ SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, kn. 99, pamětní kniha kapitulního děkanství, s. 368.

³⁸ Tato událost se dostala i do zpráv okresního hejtmanství: „*Der Herr Erzherzog verharrete bis zur vollständigen Beseitigung der Gefahr für die naheliegende Kaserne, an der Brandstätte.*“ (SOkA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 536, kart. 146).

³⁹ Pasáž z kroniky cituje jako ukázkou Karlovy pomoci v nouzi M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 44.

⁴⁰ SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, kn. 99, pamětní kniha kapitulního děkanství, s. 362–370.

⁴¹ TAMTÉŽ, s. 365.

⁴² SOkA Praha-venkov, Základní škola (dále ZŠ) Stará Boleslav, kronika, 1863–1911, neinventarizováno, nestránkováno.

⁴³ SOkA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství, kde se přímo píše: „*Jakékoli oficiální uvítání vzhledem ku soukromnému [sic!] rázu návštěvy odpadlo.*“

informace o těchto soukromých bohoslužbách v podobě poznámek v poslední rubrice formuláře nadepsané Adnotatio: „*Děkan Matouš Jan měl mši v zámku o ½ 12*“, „*Děkan Matouš Jan binoval*⁴⁴ v zámku pro p. arciknížete Karla Františka Josefa“ apod.⁴⁵ Podle tohoto zdroje můžeme spolehlivě sledovat Karlovu přítomnost na brandýském zámku od 1. července 1908 do jeho odchodu z města v polovině roku 1912. První bohoslužba v zámecké kapli ve sledovaném období je zaznamenána k 5. červenci 1908, tedy hned první neděli ode dne, kdy se Karel přistěhoval na zámek. Jsou zde patrné větší časové úseky, kdy Karel pobýval z úředních či soukromých důvodů mimo Brandýs. Například podzim roku 1909, jaro 1910, tradičně také vánoční svátky či většinu roku 1911 Karel netrávil v Brandýse. Po dlouhé přestávce v roce 1911, kdy byl Karel kupříkladu v Anglii, Františkových Lázních, Vídni či na svatební cestě, se odbývala mše na zámku „*pro arcivévodské novomanžely*“ první adventní neděli 3. prosince 1911. Od 17. prosince téhož roku zápisy o zámeckých bohoslužbách opět řídnou a končí 28. června 1912. Pak následuje poznámka: „*2. srpna v pátek pan arcikníže se z Brandýsa odstěhoval.*“ Pozdější krátkodobé Karlovy návštěvy Brandýsa se do této knihy nepromítly, neboť se zřejmě obešly bez soukromých církevních obřadů. Navíc se po zapojení Itálie do první světové války vrátil v květnu 1915 na brandýský zámek jeho tehdejší majitel arcivévoda Ludvík Salvátor Toskánský, pobývajícím dosud ve Středomoří. Mše na zámku pak byly slouženy pro Ludvíka Salvátora a jeho dvůr, i když jen krátce, protože arcivévoda v říjnu 1915 zemřel.⁴⁶

Za své duchovní služby na zámku a loajalitu k habsburskému domu obdržel brandýský děkan Jan Matouš počátkem roku 1918 od tehdy již císaře Karla vyznamenání, stejně jako jeho staroboleslavský kolega, kapitulní děkan Josef Grim. Jan Matouš dostal rytířský kříž řádu Františka Josefa, Josef Grim válečný kříž za civilní zásluhy 2. třídy. Jejich skutečnou zásluhu pregnantně vyjádřilo okresní hejtmanství v Brandýse, když na dotaz pražského zemského místodržitelství sdělilo, že děkan Matouš je „*hodný vyznamenání... – každou neděli v čase pobytu císaře a císařovny v Brandýse n. L. sloužil mši v zámecké kapli*“. Dokonce se uvažovalo o udělení titulu dvorního kaplana.⁴⁷

V době, kdy už byl Karel císařem, se v samotném děkanském kostele pravidelně odbývaly sváteční bohoslužby u příležitosti oslav narozenin a jmenin Karla

⁴⁴ Binovat = sloužit druhou mši v jednom dni stejným duchovním.

⁴⁵ SOKA Praha-venkov, Děkaný úřad Brandýs nad Labem, Ordo divinorum, 1887–1920, neinventarizováno, nestránkováno.

⁴⁶ K osobnosti Ludvíka Salvátora Toskánského zejména Milan NOVÁK (ed.), *Ludvík Salvátor. Vědec a cestovatel. Zpráva o životě a díle se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2005; Eva GREGOROVÍČOVÁ (ed.), *Ludvík Salvátor Toskánský, vědec a cestovatel, v roce 170. výročí narození*, Praha 2018; TÁŽ, *Ludvík Salvátor Toskánský (1847–1915). Vědec a cestovatel*, Praha 2020.

⁴⁷ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. 546, kart. 158; inv. č. 548, kart. 161.

a jeho ženy Zity, stejně jako tomu bylo v případě císařských manželů i za Františka Josefa I. Poté následovaly slavnostní projevy a vyjádření loajality na radnici (stejně jako na radnicích v ostatních městech okresu) či ve školách, v případě Zity zase obligátní delegace a blahopřání zasílaná do kabinetní kanceláře.⁴⁸ Účast na těchto událostech byla hojná a povinná, jinak to ani nešlo. Jistě měli všichni v okolí na paměti relativně nedávné faux pas zastupitelů a radních Staré Boleslavi, kteří se nedostavili 4. října 1910 do mariánského kostela na oslavu jmenin Františka Josefa, a jejich neúčast byla následně vyšetřována. Zastupitelstvu dokonce hrozilo rozpuštění. Staroboleslavský starosta, lékař Václav Šaroch, na obranu města sdělil, že nešlo o žádnou demonstraci, nýbrž o organizační neschopnost zařadit pozvání členů městské reprezentace. Uvedl, že toto byl první případ porušení loajality, který se stal nešťastnou shodou okolností, a že v kostele byli čtyři členové zastupitelstva, kteří ze skromnosti neusedli do vyhrazených lavic.⁴⁹

Karel několikrát navštívil také místní školy a zúčastnil se dětských představení, což byla samozřejmě pocta pro děti i učitele. Dne 29. června 1910 se objevil na dětské slavnosti na zahradě brandýské školy, která i když proběhla za nepříznivého počasí, vydala se „nad očekávání skvěle, neboť dodala jí zvláštního lesku návštěva Jeho císařské a královské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Karla Františka Josefa.“⁵⁰ Dne 2. prosince téhož roku Karel shlédl ještě večerní koncert v tělocvičně, organizovaný místními školami u příležitosti výročí nastoupení císaře Františka Josefa na trůn, s dětským vystoupením *Doktor Perlinpinpin*. Kromě arcivévody se ho zúčastnili také důstojníci s manželkami, okresní hejtman či okresní školní inspektor.⁵¹

Brandýské škole také věnoval na podzim roku 1908 vycpaného bažanta křížence,⁵² ve Staré Boleslavi zase přispěl na předvánoční sbírku na ošacení pro chudé děti: „Dne 22. prosince 1909 rozdáváná byla chudým školním dětem vánoční nadílka. Vydání při tom činilo 487 K 88 h, jež uhrazeno bylo sbírkou, která vynesla 254 K a dary, jež poskytli: Jeho císařská a královská Výsost pan arcikníže Karel František Josef 50 K, veledůstoj. kollegiátní kapitula 42 K, arcivévodské panství Brandýs n/L 40 K, pan David Bloch, maj. cukrovaru v Kostelci n/L 20 K, pan Passer, maj. cukrovaru v Toušeni 20 K, pan J. Suda, maj. Lázní Houštky 10 K, pan Jan Záruba, statkář ve Dřevčicích 6 K...“⁵³

⁴⁸ TAMTÉŽ, např. inv. č. 547, kart. 160.

⁴⁹ TAMTÉŽ, inv. 545, kart. 157.

⁵⁰ SOkA Praha-venkov, NŠ chlapecká Brandýs n. L., kronika, 1905–1939.

⁵¹ TAMTÉŽ. Záznam v kronice je doplněn vlepenou fotografií z představení s dětmi v historických kostýmech.

⁵² TAMTÉŽ k 20. listopadu 1908.

⁵³ SOkA Praha-venkov, ZŠ Stará Boleslav, kronika, 1863–1911.

Místní děti se naopak povinně účastnily slavností při významných událostech spjatých s arcivévodou Karlem a od roku 1917, kdy se Karel stál císařem, také bohoslužeb během narozenin a jmenin císařského páru.⁵⁴ Děti ze Staré Boleslavi byly společně se svými učiteli například 18. června 1909 při uvítání Karlovy matky arcivévodkyně Marie Josefy, když se svým synem navštívila oba staroboleslavské kostely.⁵⁵ O dva roky později, „dne 19. června 1911 účastnila se školní mládež a sbory učitelské slavnostních služeb Božích, které konaly se v chrámu Panny Marie za příčinou zasnoubení Jeho císařské a královské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Karla Františka Josefa s Její královskou Výsostí nejjasnější princeznou Zittou z Bourbonu a Parmy.“⁵⁶ Žáci ze sousedního Brandýsa se pro změnu aktivně připojili k slavnostnímu přivítání novomanželů ve městě a u zámku vytvořili skvostný špalír. Dívka a chlapec, kteří měli uvítací proslov, obdrželi od arcivévodkyně Zity dárky na památku – dívka zlatou jehlici, chlapec stříbrné hodinky s monogramem.⁵⁷

Arcivévoda Karel je však především spjat se založením gymnázia v Brandýse nad Labem, které po něm krátce neslo i jméno – C. k. reálné gymnasium Arcivévody Karla Františka Josefa. O zřízení gymnázia s českou řečí vyučovací sice bylo zažádáno již v roce 1907 brandýskou městskou radou společně s okolními obcemi, ale právě Karel se měl přimluvit o urychlení zdlouhavého procesu na vyšších místech. Dne 28. dubna 1913 císař František Josef schválil v Brandýse ustavení státního reálného gymnázia s českou řečí vyučovací s výukou od školního roku 1913/1914. Vydržování školy bylo hrazeno ze státní pokladny, za součinnosti města Brandýsa, z jehož prostředků bylo financováno především vnitřní zařízení školy. I přes Karlovo přispění nelze upřít hlavní zásluhu o gymnázium brandýskému starostovi Václavu Jiskrovi, který navíc ve prospěch chudých studentů založil nadaci, do níž sám vložil 5000 korun.⁵⁸

V rámci (jistě očekávané) dobročinnosti se Karel zapojil i do akce na záchranu zdevastovaného gotického kostela sv. Vavřince v Brandýse nad Labem, kterou organizovala nově vzniklá okresní jednota muzejní. Dne 12. července 1912 Karel kostelík navštívil se svou manželkou Zitou a věnoval na opravu částku 100 korun, podobně přispěl 300 korunami i majitel brandýského zámku Ludvík Salvátor Toskánský, ač

⁵⁴ Např. na 3. listopad 1917 byla plánovaná v osm hodin ráno školní mše v děkanském kostele v Brandýse n. L. na oslavu „nejvyšších jmenin“ císaře Karla (SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 546, kart. 158). Žáci se účastnili rovněž císařova uvítání po přehlídce místních dragounů v březnu 1917 a dalších oslav (SOKA Praha-venkov, NŠ dívčí Brandýs n. L., kronika, 1885–1927, neinventarizováno, s. 137–140; NŠ chlapecká Brandýs n. L., kronika, 1905–1939, s vlepými fotografiemi; ZŠ Stará Boleslav, kronika, 1911–1940).

⁵⁵ SOKA Praha-venkov, ZŠ Stará Boleslav, kronika, 1863–1911.

⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁵⁷ SOKA Praha-venkov, NŠ chlapecká Brandýs n. L., kronika, 1905–1939.

⁵⁸ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 676, kart. 398. Srov. též Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, s. 31.

tehdy pobýval dlouhodobě v zahraničí. Nutno říci, že se jednalo spíše o symbolickou částku, protože náklady na rekonstrukci byly odhadnuty na 20 000 korun. Skutečný význam spočíval v angažovanosti obou arcivévodů jako takové – když město žádalo o státní příspěvek na rekonstrukci kostela, mohlo se odkazovat na podporu členů vládnoucího rodu.⁵⁹

Kritika monarchie ve spisech okresního hejtmanství

Karlovo vlastnictví brandýského zámku trvalo sotva rok. V té době, když se válka chýlila do poslední fáze, můžeme v regionálních pramenech Brandýsa a Boleslavi zaznamenat určitý posun.⁶⁰ Na jedné straně tu máme úřední, oficiální prameny, jako třeba kroniky, které beze změny oslavují panovníkovy narozeniny, jmeniny a úspěchy, píší o něm v superlativech, tak jako dříve, na druhou stranu ale víme, kupříkladu i z četnických hlášení, že zas tak skvělá atmosféra v těchto městech přece jen nebyla. Obdobně jako jinde tu probíhala válečná výroba – Melicharova továrna na secí stroje změnila svůj výrobní sortiment, mnoho mužů z Brandýsa a Boleslavi vstoupilo do legií, jejich rodiny a známí byli vyšetřováni.⁶¹ Z četnických hlášení, policejních zpráv a zpráv okresního hejtmanství lze uvést například domovní prohlídku u Jindřišky Ulrychové a Anny Říhové v Popovicích (dnes součást Brandýsa nad Labem) v prosinci 1916 kvůli zadržené dopisnici od Václava Nového z ruského zajetí s přípiskem „*Těším se na shledanou v osvobozené vlasti*“.⁶² Majitelce knihkupectví Marii Kalistové zase přišel 12. dubna 1917 dopis z Ruska od Františka Lukeše s výrokem: „*Není potřeba císařů, kteří nás otročili. Nechť žije demokracie!!!*“⁶³ V Brandýse si dobře pamatovali i na dřívějšího učitele měšťanské školy Vojtu Beneše, který emigroval do Ameriky a společně s bratrem Edvardem patřil k nejbližším Masarykovým spolupracovníkům. Stejně jako na oba budoucí prezidenty, i na něj byl v roce 1916 vydán zatykač za velezradu.⁶⁴

⁵⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 679, kart. 400. K důkladné opravě kostela došlo nakonec až ve dvacátých letech 20. století, viz SOKA Praha-venkov, AO Brandýs n. L., kostel sv. Vavřince, nezpracováno.

⁶⁰ K poměrům v monarchii např. Jan RYCHLÍK, 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, 2. vyd., Praha 2022.

⁶¹ *Památník osvobození okresu brandýského*, Brandýs nad Labem 1928, např. soupisy legionářů z Brandýska.

⁶² SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 547, kart. 160.

⁶³ TAMTÉŽ.

⁶⁴ K působení Vojty BENEŠE v Americe např. Lucie MACKOVÁ, *Vojta Beneš – bratr prezidenta jako propagátor české věci v Americe (1915–1918)*, Bulletin Společnosti Edvarda Beneše 34, 2021, s. 29–34; Zdeněk KÁRNÍK, *Osobní korespondence jako víceetapňová politická instruktáž (Poznámky k dopisům Edvarda Beneše bratru Vojtovi do USA za Velké války)*, Historie a vojenství 52, 2003, s. 44–48. Své postřehy z americké emigrace shrnul ve svém díle: Vojta BENEŠ, *Československá Amerika v odboji*, Praha 1931. S přihlédnutím k brandýskému regionu blíže *Památník osvobození*, kde je mj. na s. 97 otištěn zmíněný zatykač.

Dokonce i navenek tak loajální Stará Boleslav měla v paměti incident národnostního charakteru starosty Václava Šarocha s tamní posádkou, konkrétně s německými dragouny, kteří dříve měli sloužit pod arcivévodou Karlem. V zájmu objektivit je ale nutno zmínit, že významnou roli v tomto případě sehrál alkohol, který slovní i fyzický útok dragounů v noci z 2. na 3. ledna 1915 vystupňoval. Opilí dragouni totiž jen neradi opouštěli hostinec U českého krále po policejní hodině, kam přišel na obhlídku starosta s městskou stráží kvůli opakovanému nočnímu hluku. Odcházející dragouni nadávali starostovi do českých psů („*du Böhmake, böhmische Hund*“) a u kasáren jej napadli. Přivolaná patrola dokonce starostu nakrátko zavlékla do kasáren. Druhý den se sice starostovi přišli omluvit velící důstojníci, zatímco starosta přislíbil mlčenlivost zvláště před novináři, nicméně mezi místními obyvateli se informace o napadení představitele městské správy rozšířila rychle a projednávala se i v městském zastupitelstvu.⁶⁵

Během roku 1917 tady proběhlo několik incidentů v souvislosti s nedostatkem potravin, zejména ze strany žen, nespokojeni byli i dělníci Melicharovy továrny. Dne 14. února 1917 se dostavilo na okresní hejtmanství v Brandýse nad Labem asi čtyřicet žen požadujících přidělení brambor. Po kladném vyřízení žádosti v klidu opustily úřední budovu. Na náměstí však potkaly pekařského učně, který nesl do tržnice koš chleba. Dvacet pět kusů chleba mu sebraly a rozdělily je mezi sebe. Některé dodatečně zaplatily a na čtrnáct bylo podáno trestní oznámení k okresnímu soudu.⁶⁶ O dva měsíce později, 13. dubna 1917, došlo ke shromáždění kolem stovky žen a dětí před obchodem pekaře Ludvíka Jandourka v Brandýse. Ten z obavy před násilnostmi oznámil záležitost četnické stanici. Místní nádenice začaly křičet, že mají doma hladové děti, které chtějí jíst, a že páni mají dost jídla a nevidí bídu chudých. V protokolu z výsledku svědků se navíc objevuje zajímavé tvrzení, že „*po Brandýse bylo všeobecně známo, že starosta města prý Jeho Veličenstvu řekl, že jest zde všeho dostatek, co se týče potravin*“, což ovšem starosta okamžitě popřel.⁶⁷

Skutečnost byla ovšem taková, že se představitelé města a okresu snažili před císařem utajit leckteré problémy a zajistit dočasně lepší zásobování, a to když měli informace, že se Karel chystá do Brandýsa či Boleslavi přijet. Dne 31. října 1917, nedlouho poté, co Karel zakoupil brandýský zámek, informoval okresní hejtman české místodržitelství, že některé místní korporace i jednotlivci hodlali podat žádost ke kabinetní kanceláři císaře o přiděl uhlí. I když byli žadatelé ujištěni okresním hejtmanstvím o včasném přísunu a rozdělení uhlí, zaslala správa školy ve Staré Boleslavi takovou žádost císařovu generálnímu pobočníkovi princí Zdenkovi z Lobkovic („*an Seine Durchlaucht den Herren Prinzen von Lobkowitz Generaladjutanten Seiner Majestät*“) a skutečně obdržela dva vagony uhlí. Okresní

⁶⁵ SOKA Praha-venkov, AM Stará Boleslav, zápisy zastupitelstva, 1913–1928, s. 83–86, protokol z 15. ledna 1915. Též Památní kniha obce Staré Boleslavi, 1836–1951, s. 349–350.

⁶⁶ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 547, kart. 159.

⁶⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 547, kart. 160.

hejtman apeloval na místodržitelství, aby zajistilo zásobování regionu, protože císař má brzy na několik hodin navštívit Brandýs. Jistě se chtěli vyhnout hroící nepříjemnosti, že by si někdo z obyvatel před císařem stěžoval.⁶⁸ Situace v zásobování se ovšem ani tady nelepšila. Dne 22. února 1918 referoval starosta Staré Boleslavi Antonín Černý zastupitelstvu, že „není mouka, a jak se zdá, nebude ani chleba“.⁶⁹ Také dřívější Karlova návštěva 26. března 1917, při níž vykonal inspekci dragounů před odchodem na frontu, s sebou nesla důkladná opatření, nikoli však kvůli zásobování, ale z bezpečnostních důvodů. Okresní hejtmanství v součinnosti s cizineckou policií a četníky sledovalo podezřelé osoby a doručilo starostům obou měst pokyny se zákazem vycházení zde umístěných zajatců.⁷⁰

Nálady obyvatelstva využili na sklonku války místní, poměrně agresivní sociální demokraté, kteří už 14. října vyhlášovali na brandýském náměstí republiku. Původně šlo o protestní schůze a tábory lidu proti vývozu potravin a uhlí z Českého království konané po vzoru Velké Prahy, protože „obyvatelstvu uděluje se doposud jen poloviční dávka moučná a nepatrně bramborů, ač je po žních a ačkoliv byla u nás značná úroda“. Schůzi, která se zvrhla bez vědomí představitelů města, nebo alespoň bez jejich přítomnosti, městská rada následně odsoudila. Při vyšetřování okresním hejtmanstvím se rada hájila, že 14. října „budova městské spořitelny [kde bylo zároveň i sídlo radnice] k projevům vůbec propůjčena nebyla. Ve velké zasedací síni konala se veřejná schůze obecního výboru. Po schůzi zůstal člen výboru p. Pařízek s některými posluchači v sále, a když se zástup lidu před radnicí shromáždil, vyšel p. Pařízek ještě s dvěma pány na balkon, odkud k lidu promluvil. Prapory na radnici a spořitelně vyvěsil sluha na přání p. Pařízka“. Prapory byly vyvěšeny i na dalších domech v Brandýse i Boleslavi, majitelé domů ale argumentovali tím, že se jednalo jen o podporu protestů proti vývozu potravin. Byl mezi nimi dokonce jeden radní, majitel brandýské pekárny Ludvík Jandourek, který se ani nedostavil k výsledku.⁷¹

---

⁶⁸ TAMTÉŽ.

⁶⁹ SOKA Praha-venkov, AM Stará Boleslav, zápisy zastupitelstva, 1913–1928, s. 133.

⁷⁰ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 547, kart. 160. Průběh návštěvy včetně fotografií je zdokumentován v kronice okresního hejtmanství a existuje k němu i album fotografií uložené v OMPV, Sběrka písemností a tisků, inv. č. FOT 77. Událost obsáhle popsal a zmíněnými fotografiemi doplnil M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 103–113. Kroniky a noviny o bezpečnostních opatřeních samozřejmě nepíší, zmiňují standardně, že „jakmile objevil se Jeho Veličenstvo, propuklo veškeré shromáždění v nadšené provolávání Slávy a v projevy takové radosti, že toto upřímné a srdečné uvítání zanechalo u všech nejhlubší dojem“. (SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství).

⁷¹ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 548–549, kart. 162. K této problematice Zdeněk KÁRNÍK (ed.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí 3. Od války k válce. 1914–1939*, Praha 1998, kapitola *Čtrnáctý říjen 1918 v českých dějinách a jeho důsledky (první pokus o socialistický převrat, o místo v čele českého národního hnutí či o jiné řešení mocenské krize?)*, s. 9–43.

Závěr

Zhodnotíme-li Karlův přínos pro Brandýs a Boleslav, docházíme k závěru, že jeho podpora spočívala, přinejmenším před válkou, zejména v symbolické rovině (drobné příspěvky, přímluva na „vyšších místech“). Pro obě města měla Karlova přítomnost hlavně prestižní význam – psalo se o ní v novinách, přijížděly sem významné osobnosti, leckterým obyvatelům, zejména z řad místní elity, „známost“ s (budoucím) císařem jistě imponovala a přidávala jim na osobní důležitosti. Karel samozřejmě nebyl v Brandýse jedinou významnou osobností, patřil mezi ně i majitel zámku Ludvík Salvátor Toskánský. Ostatně jeho pohřeb v roce 1915, který celebroidal pražský arcibiskup Lev Skrbenský z Hříště a kterého se účastnili spolu s dalšími dva toskánské arcivévodové, přilákal pozornost médií.⁷² Ludvík Salvátor však většinu svého života trávil v zahraničí, zatímco Karel tu pobýval často a netajil se tím, že se mu zde líbí. Pozitivní roli jistě sehrálo i Karlovo mládí v počátcích jeho působení v Brandýse a Boleslavi, znalost češtiny a podle všeho nekonfliktní povaha. Na druhou stranu Karlova přítomnost znamenala přítěž pro městskou pokladnu, o které už kronikářské záznamy raději mlčí. Přesnou výši nákladů se sice nepodařilo zjistit, ale víme alespoň, že jen výdaje na výzdobu města v roce 1911 činily 500 korun.⁷³ V sousední Staré Boleslavi drobná vydání na slavnostní uvítání arcivévodského páru a svěcení nové radnice činily 219 korun a celý slavnostní akt stál dohromady 2400 korun.⁷⁴

Někdy se v literatuře naznačuje i možná Karlova iniciativa ke zřízení okresního hejtmanství v Brandýse nad Labem v roce 1908.⁷⁵ Ve skutečnosti se ustavení nového politického okresu projednávalo v důsledku plánovaného připojení Karlína (dosavadního sídla okresu) k Velké Praze. O postavení „okresního města“ usilovala vedle Brandýsa i další historická místa regionu jako Stará Boleslav či Kostelec nad Labem, přičemž okolní obce byly osloveny, aby se k návrhu písemně vyjádřily. Těžko bychom tu mohli předpokládat Karlovo cílené upřednostňování Brandýsa nad Labem před Starou Boleslaví. Skutečný důvod pro volbu Brandýsa za sídlo hejtmanství paradoxně vyznívá z žádosti staroboleslavské městské rady z 24. listopadu 1907, která si stěžovala, že i přes čilý rozvoj Staré Boleslavi a srovnatelný počet obyvatel je Brandýs stále protěžovaný.⁷⁶ Brandýs byl sídlem regionálních úřadů už několik století – nejprve zde bylo centrum brandýského panství, od roku 1850 sídlo okresního soudu, v letech 1855–1868 i okresního úřadu a od roku 1865 okresního zastupitelstva.⁷⁷

⁷² SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství, kapitola *Úmrtí a pohřeb Jeho císaře a krále. Výsosti Nejjasnějšího pana arcivévody Ludvíka Salvátora*.

⁷³ SOKA Praha-venkov, AM Brandýs n. L., zápisy městské rady, 1910–1932, zápis z 19. 12. 1911.

⁷⁴ SOKA Praha-venkov, AM Stará Boleslav, hlavní kniha, 1911, s. 198, neinventarizováno.

⁷⁵ J. PERNES, *Poslední Habsburkové*, s. 44; M. NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král*, s. 48; TÝŽ, *Karel I.*, s. 58.

⁷⁶ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 534, kart. 144. Srov. též AM Brandýs n. L., zápisy městské rady, 1904–1910, neinventarizováno, konkrétně rok 1908.

⁷⁷ Viz příslušné fondy v SOKA Praha-venkov.

Problémem správné interpretace je obvykle tendenčnost pramenů, ať už v důsledku nadměrné loajality k habsburskému domu v monarchii, nebo jeho naprostého odsouzení v nově ustavené republice. Tento postoj je nejzřetelnější v „řeči“ městských kronik, střízlivější jsou běžné úřední spisy, i když ani ony nejsou vždy bez potřebných úprav. Rozpor mezi nimi je asi nejpatrnější na konci války, kdy se část obyvatelstva začala vůči monarchii vymezovat. Že nadšení z Karlovy přítomnosti nebylo ani dříve vždy jen opravdové a nezištné, jak tvrdily vedle kronik třeba i noviny, dokládá žádost Spolku vysloužilců korunního prince Rudolfa v Brandýse nad Labem, projednávaná ve výborové schůzi 28. března 1912, „aby byl spolku dán příspěvek, slíbený měšťanostou JUDr. V Jiskrou za vycházku spolku k přivítání arcivévody Karla a jeho choti Zity“.⁷⁸

Stejně kroniky, které s nadšením popisovaly události kolem pobytu arcivévody a pozdějšího císaře Karla v Brandýse a Boleslavi, po pádu monarchie se stejným západem monarchii zavrhlý: „z úředních razítek odstraňovaly se orly a označení c. k., německé nápisy zalepovány, obrazy rakouských císařů snímány, české úřadování všude zaváděno, zbavení tísnivé poroby čeští úředníci s nadšením staví se do služeb svého státu...“.⁷⁹ Nejen veřejné instituce, ale i dříve loajální spolky celkem snadno Karla vyměnily za jiné ikony, jako Spolek vojenských vysloužilců Radecký, přetvořený v roce 1919 na Podpůrnou jednotu Karla Havlíčka Borovského. A protože císaře nebylo již třeba uctívat, byl „do rámu z obrazu císaře Karla zasazen obraz Karla H. Borovského“.⁸⁰

---

⁷⁸ Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, s. 91.

⁷⁹ SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., kronika okresního hejtmanství, kapitola *Republika československá*.

⁸⁰ Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, s. 92.

MATERIÁL

Brandýské panství v rukou posledního rakouského císaře a českého krále

PAVEL KOBLASA

Pavel Koblasa, Brandýs nad Labem manor in the hands of the last Austrian Emperor and Czech King

The aim of the paper is to present the manner of the acquisition of the Brandýs nad Labem manor by the reigning Austrian emperor and the history of the dominion. It then presents the system of management of the Brandýs nad Labem manor, with the help of the preserved accounts and other documentary material, as well as the system of administration of the entire economic entity with an emphasis on arable and forestry farming. All this for the short period of 1917–1918. The last part of the paper focuses on the confiscation of imperial property in the Czech lands, including the Brandýs nad Labem fiduciary manor.

Keywords

Charles I, Leopold II of Tuscany, Louis Salvator of Tuscany, Brandýs nad Labem, manor, farm, staff

---

V tomto příspěvku se ve stručnosti pozastavíme u osudů panství Brandýs nad Labem v době, kdy toto dominium patřilo do osobního majetku posledního rakouského císaře a českého krále Karla I. Vlastnictví se omezilo na dobu pouhého jednoho roku, takže si letmo připomeneme také éru, která předcházela okamžiku, než se Brandýsa ujal císař Karel.

Dějiny poměrně rozsáhlého panství Brandýs, rozprostírajícího se v úrodném Polabí, na severním okraji někdejšího Kouřimského kraje, poměrně nedaleko od královského hlavního města Prahy, byly po velkou část ovlivňovány vládnoucí dynastií Habsburků, v podstatě po celou dobu existence podunajské monarchie. V roce 1547 byl Brandýs s celým příslušenstvím zkonfiskován Arnoštu Krajířovi z Krajku, jednomu z vůdců povstání českých stavů proti panovníkovi.¹ Posléze byl převeden do majetku královské komory, čímž se stal jedním z tzv. komorních panství. K těm se v Českém království počítaly ještě například Králův Dvůr (Königshof), Kolín, Mirošov (Miröschau), Pardubice, Poděbrady, Přisečnice (Preßnitz), Točnick nebo Zbiroh (dříve Zbirov).² Císař Ferdinand I. konečně získal reprezentativní letní

---

¹ Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku*, České Budějovice 2010, s. 95–96.

² Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL (eds.), *Tereziánský katastr český 3*, Praha 1970.

rezidenci s velkou honitbou, nacházející se blízko Prahy. Do Brandýsa později rádi zajížděli i jeho nástupci. Roku 1616 byl k Brandýsu připojen přerovský statek.³ Před zrušením poddanství žilo na brandýském dominiu celkem přes 17 000 obyvatel, řemeslo a obchod poskytovaly obživu 696 osobám. Nacházela se tady tři města – Brandýs nad Labem, Čelákovice a Kostelec nad Labem (dříve Labský Kostelec), pět městeček – Zápy, Lázně Toušeň (dříve Toušeň), Jenštejn, Mečeříž (dříve též Mezeříč), Přerov nad Labem (dříve Starý Přerov) a 53 vesnic. Důležitá pro hospodářství oblasti byla rovněž poloha panství při hlavní silnici vedoucí z Prahy přes Boleslavský kraj do Saska a Slezska.⁴

Když Leopold II. Toskánský z vedlejší linie Habsburků musel roku 1859 opustit své Toskánské velkovévodství, které se následně stalo součástí sjednocené Itálie, našel i s rodinou díky péči rakouského císaře Františka Josefa I. útočiště na brandýském zámku. O rok později si značně zadlužené panství koupil do osobního vlastnictví se závazkem, že přebírá i nahromaděné dluhy ve výši 930 000 zlatých. Dne 29. ledna 1870 sesazený toskánský velkovévoda Leopold II. zemřel, avšak vzhledem k nejednoznačným ustanovením v jeho testamentu následovaly dohady mezi dědici, které se podařilo vyřešit až v červnu 1872 rozdělením velkovévodské pozůstalosti. Brandýs v hodnotě 1 398 760 zlatých 38 krejcarů připadl Leopoldovu třetímu synovi, arcivévodovi Ludvíku Salvátorovi.⁵ Nový vlastník vedl velmi nákladný život a na racionální hospodaření příliš nedbal. I když do jeho pokladny plynuly poměrně vysoké příjmy, jeho životní styl přivodil obrovské dluhy, které před jeho smrtí v roce 1915 činily bezmála dva miliony rakouských korun. Závěť bezdětného arcivévody nebyla uznána a jím vybraný dědic, osobní komorník Antonio Vives, se nesměl panství ujmout. Vives byl nicméně patřičně odškodněn a z pozůstalosti Ludvíka Salvátora pak předlužené brandýské panství koupil poslední rakouský císař a český král Karel I.⁶

K uzavření kupní smlouvy došlo dne 8. října 1917 ve Vídni. Cena byla stanovena na 8 000 000 rakouských korun, k tomu je nutné připočítat navíc úřední poplatky a provize ve výši 700 000 korun. Císař se zavázal, že postupně uhradí váznoucí hypotéku 2 100 000 korun, takže z dohodnuté kupní částky musel ihned uhradit 6 600 000 korun.⁷ Tou dobou k Brandýsu patřilo 6802 ha pozemků a na panství

³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J.-Z. Bole-slavsko*, Praha 1927, s. 165–168.

⁴ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, XII. Band (Kauřimer Kreis)*, Prag 1844, s. 257–262.

⁵ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Velkostatek Brandýs nad Labem (dále Vs Brandýs n. L.), kart. 542, pozůstalostní řízení po velkovévodovi Leopoldovi II., 1872.

⁶ Pavel KOBLASA, *Brandýské panství v období arcivévody Ludvíka Salvátora*, in: Eva Gregorovičová (ed.), *Ludvík Salvátor Toskánský, vědec a cestovatel*, v roce 170. výročí narození, Praha 2018, s. 243–246.

⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Generaldirektion der Privat- und Familienfonde – Sonderreihe, Privatgut Brandeis – Ankauf, 1917, kart. 94.

bylo zaměstnáno 47 lidí. Z úředníků uvedme hospodářského radu Jana Veselého (roční služné s deputátem 4090,20 korun) a lesního radu Eduarda Reinwartha (roční služné s deputátem 5399,68 korun), dále čtyři revírníky, lokálního adjunkta, účetního, adjunkta lesního úřadu, zahradníka a lékaře. Do kategorie služebníků náleželi kancelářský sluha, portýr, dva kočí, dva kominíci, hodinář, pradlena, písař, 23 hajných a 3 podhajní. Odměny ještě pobíralo 5 policistů a další kočí, kteří ovšem oficiálně nepatřili mezi stálé zaměstnance panství.⁸ Převzetí Brandýsa do císařských rukou bylo zahájeno 10. října 1917 a ukončeno včetně inventarizace movitého a nemovitého majetku 21. prosince téhož roku.⁹

C. a k. ředitelství soukromých a rodinných statků v Praze (v němčině K. u. k. Privat- und Familien-Fonds-Güter Direktion in Prag), které plnilo funkci ústřední správy císařského majetku v Čechách, úředně oznámilo dne 13. října 1917, že císař Karel zakoupil panství Brandýs. Jak C. a k. správa statku, tak C. a k. patronátní úřad v Brandýse nad Labem tedy napříště podléhaly jurisdikci uvedeného pražského ředitelství.¹⁰ Brandýs se ocitl ve společnosti dalších císařských panství (obvykle, ale nesprávně nazývaných císařských statků) na území Českého království, kde rakouský císař v té době ještě držel Zákupy (Reichstadt), Ploskovice (Ploschkowitz), Zvoleněves, Buštěhrad, Tachlovice, Kácov, Korunní Poříčí (Kronporitschen), Bystré (Bistrau), Bezno a Smiřice. Zatímco všechny uvedené majetky byly od listopadu 1916 součástí rodinného korunního fideikomisu, tzv. *Františka Josefa I. korunního fideikomisu Arcidomu Habsbursko-Lotrinského*, Brandýs zůstal mimo tento celek jako alodiální panství, respektive c. a k. soukromý statek (K. u. k. Privatgut Brandeis). V čele nadřízeného pražského ředitelství stál tehdy dvorní rada Johann Arh, rytíř Leopoldova řádu a Řádu Železné koruny III. třídy. Zmíněné pražské ředitelství, všechna císařská panství a jejich jednotlivé správy a též dvorské honitby v rámci Rakousko-uherské říše podléhaly ještě c. a k. generálnímu ředitelství nejvyšších soukromých a rodinných fondů. To sídlilo samozřejmě ve Vídni a již od roku 1910 ho řídil Franz von Hawerda-Wehrlandt, též pověřený vedením kabinetní kanceláře Jeho Veličenstva.¹¹

Co se týče rozlohy císařského majetku v Čechách, jednalo se i s Brandýsem úhrnem o 41 993 ha půdy. Na Moravě držel rakouský císař 11 571 ha, v Dolních Rakousích 29 480 ha, v Horních Rakousích 10 165 ha, ve Štýrsku 22 056 ha, v Tyrolích 197 ha a na území Uher 38 832 ha pozemků. Kromě toho disponoval v Uhrách rozsáhlým korunním panstvím Gödöllő (53 672 ha), ležícím východně od uherské metropole Budapešti. To se sice nikdy nestalo císařským soukromým majetkem, ale panovník

⁸ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kart. 620, koupě panství, odhady, 1917.

⁹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Generaldirektion der Privat- und Familienfonde – Sonderreihe, Privatgut Brandeis – Ankauf, 1917, kart. 94.

¹⁰ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kart. 622, evidence majetku, personálie, 1917–1919.

¹¹ Pavel KOBLASA, *K. u. k. Privat- und Familiengüter unter der Regierung von Kaiser Franz Joseph I.*, Prag 2021, s. 24, 109–110.

ho dostal od uherského státu k volnému užívání. Na jeho chod dohlížel úřad nejvyššího dvorského hofmistra.¹²

Brzy po převzetí brandýského panství císařem Karlem I. došlo ke změně v jeho vedení. Dekretem ze dne 22. října 1917 byl s účinností od 1. listopadu 1917 jmenován vrchním správcem druhé třídy s titulem lesmistr František Frýz, čímž byl definitivně pověřen vedením c. a k. soukromého statku Brandýs. Frýz pracoval na panství již 27 let. Nyní mu náležel roční plat ve výši 4500 korun, k tomu 800 korun služebního příplatku, 1136 korun drahotního příplatku, naturální byt, deputát a 20 arů pole. Současně s ním povýšil na důchodního Ladislav Hušek, dosavadní hospodářský správce v Jenči.¹³ Nový majitel převzal do svých služeb naprostou většinu úředníků a zřízců bývalé arcivévodské správy. V únoru 1918 jich bylo dohromady 41. Všichni měli kromě služného nárok na služební byty a deputátní pozemky. Dále se jim v případě potřeby proplácely standardní cestovní diety. Definitivní úředníci a dvorští sluhové automaticky získali domovské právo v Brandýse.¹⁴ Z řadových úředníků můžeme jmenovitě uvést nadlesního Karla Petzelta, revírníky Františka Zalabáka, Leopolda Červinku, Ferdinanda Webera, Františka Stránského z Greifenfelsu a Bohdana Čermáka.¹⁵

Císař rovněž pravidelně podporoval chudé na panství a rodiny pozůstalých po obětech války. Hlavní zdroj příjmů panství představoval prodej dříví, zvěřiny a lesních semen, dále prodej ryb, cihel, zeleniny a květin, v neposlední řadě též pronájmy honiteb, vybraných hospodářských objektů a polností. Dlouhodobě byl pronajat například brandýský pivovar (za 6400 korun ročně Anně Minaříkové) anebo bývalý lihovar ve Staré Boleslavi (za 2000 korun ročně pražské firmě Heinrich Mercy Sohn). Za poslední tři měsíce roku 1917 příjmy jednoznačně převyšovaly výdaje, také na začátku roku 1918 se hospodaření na císařském panství vyznačovalo vesměs aktivní účetní bilancí. Hospodářská situace se zhoršila v polovině roku 1918, což souviselo s celkovými problémy, které se navýšily během vleklého válečného konfliktu.

¹² TAMTÉŽ.

¹³ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kn. 1748, důchodní deník, 1917.

¹⁴ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kart. 622, evidence majetku, personálie, 1917–1919.

¹⁵ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kn. 1749, důchodní deník, 1918.

Tabulka 1

Příjmy a vydání na brandýském panství mezi lety 1917–1918¹⁶

Období	Celkové příjmy	Celková vydání
říjen 1917	58 791,44 K	48 939,65 K
listopad 1917	102 067,64 K	91 937,35 K
prosinec 1917	73 362,02 K	53 436,57 K
leden 1918	86 252,06 K	83 897,99 K
únor 1918	140 936,09 K	148 314,86 K
březen 1918	320 102,34 K	312 506,54 K
duben 1918	97. 424,56 K	87 282,64 K
květen 1918	92 193,04 K	70 208,77 K
červen 1918	73 554,12 K	75 055,43 K
červenec 1918	38 741,41 K	48 310,44 K
srpen 1918	58 603,98 K	70 134,25 K
září 1918	104 737,82 K	106 184,43 K
říjen 1918	85 614,83 K	119 848,05 K
listopad 1918	104 883,10 K	126 832,61 K
prosinec 1918	19 019,06 K	58 695,12 K

Habsburská éra v Brandýse nad Labem skončila záhy po vzniku Československé republiky. Veškerý císařský majetek byl zabaven bez náhrady. Dne 29. dubna 1919 vydalo ministerstvo zemědělství zvláštní výnos, jímž uvalilo na všechny císařské statky v Čechách, na Moravě a na Slovensku vnucenou správu. Osud císařského majetku v českých zemích pak definitivně zpečetila saint-germainská smlouva podepsaná dne 10. září 1919.¹⁷ Již v srpnu 1919 ukončili státní úředníci v Brandýse soupis movitého jmění a neknihovních pohledávek, jak vyžadovalo příslušné vládní nařízení.¹⁸ C. a k. vrchní správa v Brandýse nad Labem se změnila nejprve na Správu státního velkostatku v Brandýse nad Labem podřízenou Ústřednímu ředitelství státních lesů a statků. V roce 1921 vzniklo Ředitelství státních lesů a statků v Brandýse nad Labem. Státní velkostatek tou dobou zaměstnával 51 osob v čele s lesním radou Františkem Frýzem.¹⁹ Tím tedy skončila císařská správa rozsáhlých fideikomisních a soukromých panství v českých zemích.

¹⁶ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kn. 1748, důchodní deník, 1917; kn. 1749, důchodní deník, 1918.

¹⁷ P. KOBLASA, *K. u. k. Privat- und Familiengüter*, s. 26–27.

¹⁸ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kart. 622, evidence majetku, personálie, 1917–1919.

¹⁹ SOA Praha, Vs Brandýs n. L., kart. 624, evidence majetku, personálie, 1921.

„Pořádek musí být“ (IV. spisová manipulace ve fondu Velkostatek Brandýs nad Labem)

MARKÉTA JETMAROVÁ

Markéta Jetmarová, "There must be order" (File Management System No. IV in the fonds of Brandýs nad Labem manor farm estate)

The extensive file management system of the manor farm estate of Brandýs nad Labem used several filing systems over the years of its administration. The first attempts to organise the files date back to as early as the early 19th century. It was not, however, until after 1841 that the first file management system was created, which divided the files into subject groups numbered I-XXVII. It was used until 1848. It was replaced by the second file management system, which was, however, in use for only two years (subject groups I-XV), and the third system in 1850–1917 (subject groups I-IX plus an additional Varia group divided into groups XI-XVI). Order was brought to the ongoing chaos only in 1917, when the manor farm estate was purchased by Emperor Charles I. A new method of depositing the files was introduced: the fourth file management system comprising subject groups I-X. The system proved to be very viable and was adopted without changes by the State Estate and Forest Administration after 1921 and used until its termination in 1949.

Keywords

Charles I, file management, Brandýs nad Labem, registry system, manor farm estate

---

Spisová manipulace ve fondu Velkostatek Brandýs nad Labem, který je uložen ve Státním oblastním archivu v Praze na Chodovci, je velice rozsáhlá. Fond je datován roky 1567–1949, respektive 1951 a má celkovou velikost 275,42 bm, z čehož je 272,65 zpracováno a inventarizováno. Fond obsahuje inventarizovaných 1500 kartonů a 38 fascikulů, 3295 úředních knih a 315 registraturních pomůcek, a samozřejmě i mapy a plány.¹

Sídlem Vrchního úřadu byl zámek v Brandýse nad Labem; lesmistr a Lesní úřad (od roku 1791) sídlili v bývalém proboštském domě ve Staré Boleslavi. Oba úřady a tedy i obě spisovny byly od sebe odděleny i místně až do vzniku Správy státních lesů a statků v Brandýse roku 1921, kdy část spisů Lesního úřadu byla převezena do zámku.² Ve svém příspěvku se budu věnovat spisovně Vrchního úřadu.

---

¹ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Brandýs nad Labem, 1567–1949 (1951) (stav ke dni 29. 3. 2022).

² Miroslav VOLF, *Velkostatek Brandýs nad Labem, 1567–1949 (1951). Inventář*, Brandýs nad Labem 1961, s. 17.

Hlavními prameny, se kterými jsem pracovala, jsou podací protokoly a index; informace pro seznámení s prvními třemi manipulacemi jsem čerpala z příslušného inventáře.

První pokusy o organizaci archivu velkostatku se objevují kolem roku 1800. Na části spisů z let 1780–1800 se objevují staré značky – hlavně V, XIV, XIX, které později přestaly platit. Po roce 1804 se již tyto značky na spisech neobjevují. Jak přesně vypadala registratura do čtyřicátých let 19. století, není možné přesně říci. Až v roce 1841 došlo k vytvoření tzv. I. manipulace. Spisovna má v této manipulaci několik chronologických vrstev (do roku 1800, 1801–1812, 1813–1817, 1818–1822, 1823–1830, 1831–1840 a 1841–1848). Jejimi pořadateli byli komorní praktikant Hesch, registrátor Kronus, lesní adjunkt Petrides a adjunkt Čech. Josef Kronus a Antonín Čech byli autory registraturního plánu. Spisy byly rozděleny do 27 věcných skupin a očíslovány římskými číslicemi.³

- I Daně: I-1 likvidace, předpisy, rozvrhy, platy výběřčích, nedoplatky
  - I-2 katastry
  - I-3 kontribučenský peněžní a obilní fond
- II Pozemky: II-1 dominikální a emfyteutické pozemky
  - II-2 zcizování dominikálu
- III Urbáře (III-1) a pachtý (III-2)
- IV Pozemkové knihy, vedení a sbírky listin
- V Patronát: V-1 zřizování kostelů, far, škol, ustanovení správců, nadace
  - V-2 správa zádušního jmění a školních fondů
  - V-3 stavby a údržba patronátních budov
- VI Hraniční spisy
- VII Židé
- VIII Záležitosti zemsko-deskové, ale také zemských sněmů
- IX Normálky/normalia
- X Adeliges Richteramt: dědictví, nápady, sekvestrace, sirotčí jmění
- XI Patenty a cirkuláře
- XII Economicum: XII-1 rostlinná a živočišná výroba, zahrady, rybníky, řeky, vinice, chmelnice, pivovary a palírny, lesní hospodářství
  - XII-2 personální záležitosti
  - XII-3 peněžní náklady a výnosy
- XIII Militare
- XIV Osobní správa poddaných: zhosty, povolení sňatků, řemesla, stěhování, čelední řády, cestovní pasy
- XV Judiciale (styk s justiciářem)
- XVI Politicum-publicum: XVI-1 náboženství-zdravotnictví
  - XVI-2 všechny druhy policíí

³ TAMTÉŽ, s. 17, 22–23.

- XVI-3 cechy, živelní nehody, výpomoci poddaným,
pojišťovny, milodary
- XVI-4 vandrovní knížky
- XVI-5 obecní a korporiční majetek, zemské vizitace
- XVI-6 vře ostatní z oboru veřejné správy
- XVII Varia: osazování vsí v 17. a 18. století, pobyt Karla X., dominikál v Hlavenci
- XVIII Konduiční listiny (tajné)
- XIX Fiskál: tabák, kolky, taxy, cla, mýta, loterie, sůl, důchodková a hraniční kontrola
- XX Montana
- XXI Criminalia a těžké policejní přestupky
- XXII Vrchnostenské a patronátní stavby
- XXIII Registratura a archiv
- XXIV Miscellanea (hlavně věci kulturní)
- XXV Commerciale
- XXVI Korespondence se sousedními velkostatky ve věcech veřejné správy
- XXVII Tajné (převážně zatýkáč listy, falšování peněz)

Po zrušení poddanství přikročili v Brandýse k zavedení nové registraturní manipulace, rozdělené do patnácti věcných skupin. Economicum běželo nadále pod signaturou XII. Nově se zde objevuje skupina Školství (IV), které zaznamenalo značný rozvoj zejména díky zřizování nových farních škol a zřizováním úřadů okresního a místních školních dozorců. Z tohoto období se dochoval jen zlomek spisů (6 kantonů). Nový systém vydržel pouze dva roky – do ledna roku 1850.⁴

- I Daně
- II Katastry (spolu s kontribučními fondy a hraničními spisy)
- III Patronát
- IV Školství
- V Židé
- VI Adeliges Richteramt (hlavně sirotčí agenda, ostatní v důsledku zrušení poddanství v podstatě skončila)
- VII Normalia
- VIII Militare
- IX Záležitosti jurisdikce (hlavně k vytváření nových orgánů veřejné správy)
- X Politicum-publicum (do zahájení činnosti podkrajských úřadů)
- XI Volby
- XII Taxy a poplatky
- XIII Criminalia
- XIV Řemesla a obchod
- XV Miscellanea

---

⁴ TAMTÉŽ, s. 17, 23–24.

Vznik dalšího spisového plánu, tzv. III. manipulace, spadá hned do prvních měsíců roku 1850. Plán byl používán až do roku 1864, aby se potom, ač nebyl nikdy zcela opuštěn, propojil s jednoduchým řazením „Fach-fascikl“, který byl používán až do konce roku 1916. Po roce 1864 se do Varií začaly přesouvat i záležitosti z jiných oddělení, zejména ze skupiny I (daňové) a VI (hospodářské). K původním značkám tedy byly postupně (do roku 1886) připojeny nové skupiny X-XVI, ale všechny byly jen Varia. Spisy byly ukládány do obálek značených římskými a arabskými číslicemi, někdy i slovním heslem.⁵

- I Daně
- II Poddanské povinnosti
- III Patronát
- IV Školství
- V Normalia
- VI Ekonomie: VI-1 ekonomie věcná
  - VI-2 personálie
  - VI-3 peněžní náklady a výnosy
- VII Miscellanea
- VIII Stavebnictví
- IX Likvidace patrimonium do roku 1855
- X-XVI Varia

Pořádek do vedení spisovny byl zaveden teprve úředníky nového majitele císaře Karla roku 1917. Tento systém tzv. IV. manipulace (1917–1921) byl pak beze změn převzat i Správou státních lesů a statků Brandýs nad Labem v roce 1921 a využíván až do jejího zrušení, respektive zřízení Lesního závodu Brandýs roku 1949. Rozdílný je jen počet skupin, velkostatku jich stačilo deset, správa lesních statků a statků jich potřebovala dvacet pět.⁶ S novou manipulací se začaly používat i nové podací protokoly s přesným uvedením uložení spisu do skupiny (římské číslice), oddělení (arabské číslice), pododdělení (písmena) a případně i oddíl (arabské číslice).⁷ Na první pohled jednoduchý a přehledný systém, kdyby... Pokud se do pramenů podíváme pozorněji, vše už tak jednoznačné není. Z dochovaných registraturních pomůcek totiž vyplývá, že i sami úředníci si pravděpodobně ne vždy věděli rady, kam ten který spis zařadit, a proto nacházíme stejné tematické skupiny na více místech (např. písemnosti pivovaru nalezneme ve skupině IV i VIII nebo nájmy za honitbu ve skupině I i VI).

⁵ TAMTÉŽ, s. 18 a 24.

⁶ TAMTÉŽ, s. 18; *Správa státních lesů a statků Brandýs nad Labem, 1918–1951. Prozatímní inventární seznam*, Buštěhrad 1960.

⁷ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Brandýs nad Labem, inv. č. 484–487, 607.

Pokud nahlédneme do podacího protokolu z let 1917–1918, zjistíme, že první zápis je až z 16. října roku 1917 a týká se koupě panství Brandýs Karlem I. (spis je uložen pod signaturou I-1 A).⁸ Když projdeme všechny zápisy, ať už v indexu, nebo v jednotlivých podacích protokolech, můžeme sestavit následující přehled (uvádím jen skupiny a oddělení):

Signatura I-1 obsáhla spisy týkající se koupě panství Brandýs (s kupní smlouvou), změn kultur v zemských deskách, pozemkových archů, úprav pozemkových knih, oprav hranic, předání velkostatku do státního majetku, pozemkové výměry aj., ale také se nám sem „zatoulaly“ spisy děkanského úřadu, které jsou v drtivé většině uloženy pod signaturou I-5. Pod signaturou I-2 bychom našli nabídky ke koupi a prodeji (např. váhy, usedlosti, stavení, nábytku pro pilu v Přerově i celé pily, části louky), ke koupi a výměně pozemků, k odstupu pozemků či kůlny, ale také přiznání pozemků drobným pachtýřům. Signatura I-3 je tvořena spisy k regulaci Labe (i signatura I-9 A), opravě hranic, platebními rozkazy za mapy aj. Následuje signatura I-4 k mešním nadacím (ty ale nalezneme i pod signaturou I-5 C 8), obecním a školním přirážkám (i pod signaturou I-9 A). Velice rozsáhlá je signatura I-5, kterou bychom mohli souhrnně označit jako záležitosti patronátu. Sem byly zařazeny např. spisy k rekvírování zvonů, varhan i píšťal; k úmrtí děkanů i farářů a projednávání jejich pozůstalostí, k obsazování úřadů, služnému zvoníků i ředitelů kůru, služebním smlouvám, drahotním příspěvkům, válečným půjčkám patronátu, opravě zvonice, inventurám úřadů, pronájmům zádušních pozemků, mešním fundacím, hřbitovům, kanonické vizitaci a stavebním záležitostem (opravy budov, střech, plotů, oken, sundání hromosvodu, elektrické osvětlení, ale dostaly se sem i spisy k opravě myslivny). Pod signaturou I-6 bychom našli hypotekární pohledávky československé spořitelny a rekvírování sena na patronátním pozemku. Číslo 7 nebylo využito. K signatuře I-8 jsem našla zmínku až v roce 1920 a vztahovala se k novému fixnímu bodu u mlýna. Signatura I-9 se týká spisů k regulacím a melioracím (také signatura V-59 A), poplatkům, důchodním i domovním daním, obecním a školním přirážkám či přirážkám k nájmu z honitby (i pod signaturou VI-77).

Ve skupině II byla použita pouze čísla 13 až 15. Pod signaturu II-13 byly zařazeny spisy k pobytu císaře Karla a císařovny Zity v Brandýse a k proklamaci československého státu. Následuje signatura II-14 se spisy k audienci u Jeho Veličenstva a nakonec signatura II-15 obsahující dokumenty obecně k zámku v Brandýse (např. půjčení dvou obrazů, adaptace bytu pro vrchního správce, sundání zvonů ze zámecké věže, návštěva spolku Starožitnosti na zámku, pěstování květin, odběr palem ze Smiřic, prádlo pro hostinské pokoje v zámku, účet za revizi zámeckých sbírek, inventář prádelny i zámku, nabídka předmětů ke koupi z bytu lesmistra, byt pro správce, klíče od hlavní pokladny, vyklízení bytů aj.), k zámku v Přerově nad Labem (např. adaptace, žádost o propůjčení sálu zámku na ples) a k vile ve Staré Boleslavi

---

⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 484.

(domovní číslování, adaptace aj.), ale také podobiznu prezidenta Masaryka či spisy k pohřbu Ludvíka Salvátora a jeho pozůstalost.

Skupina III působí poněkud chaoticky. Obsahuje totiž signatury mimo logiku dosud jdoucí řady, které jakoby sem vůbec nepatřily: objevuje se tady signatura III (dokumenty týkající se přijetí za vrátného na zámku v Brandýse, zaopatření úřednice a zřízence látkou na šaty, ale také k založení hlavních knih), III-3 (obecní hranice) a III-10 (podpora pro mobilizované). Pak už vše pokračuje hezky chronologicky od čísla 20 po číslo 33. Obecně tato skupina patří k největším a eviduje spisy k personálním věcem úředníků a nejrůznějších zaměstnanců, ale také k poštovnímu, peněžním odvodům a pokladně. Nalezli bychom zde dokumenty k zavedení české úřední řeči, postupu služebníků a jejich výkazy (signatura III-20), odevzdání hotovosti do pokladny statku i odvody důchodních peněz, pokladní výkazy, oběh bankovek, rozpočty výnosů, deputátní dříví pro služebnictvo i válečné příspěvky (signatura III-21), dále spisy ke stavu důchodní pokladny, účetní výtky k důchodnímu účtu, prelimináře a ceníky bilancí, výtahy z účtu u poštovní spořitelny, převody peněz, výkaz pokladní hotovosti, nájemné za pozemky, kolkování bankovek, ale také účet za uzdravení či výdaje Jejich Veličenstev při jejich návštěvě v Brandýse (III-22). Následují drahotní přídavky pro úředníky, služební obleky pro lesní zřízence, změny názvů úřadů, domovní právo panských úředníků či legitimace na dráhu (signatura III-23), přemístění úředníků, přesídlení nadlesního z Hlavence do Brandýsa a opravy myslivny, služební doba lesmistra, regulace služného úředníků u vrchní správy, pokus o podplácení, žádost o mimořádný drahotní příspěvek, povolání k vojenské službě dosud osvobozených a připočítání válečných let, složení slibu k ochraně lesa, nejrůznější žádosti (o zlepšení existenčních poměrů lesních úředníků, o možnost držení dvou dojných krav, o zařazení do stavu úřednictva, o služební byt, o přiděl potravin pro dcery, o povolení sňatku i zaplacení nemocenských výloh, o místo geometra a o přijetí do služeb velkostatku, o povolení lesnické praxe a o připuštění ke státní zkoušce), jmenování lesmistrem a vrchním správcem, složení přísahy, jmenování důchodním, přemístění úředníků, přijetí do služby (adjunkt a lesní), stěhování lesního (potažní výlohy), ceník pro osobní požitky, chov dobytka lesních zřízenců, výkaz o změnách poměrů úředníků a služebníků, ale také časopisecká služba pro nejvyšší vrchnost, zachování osvobození od válečné služby a zproštění domobranců od válečné služby (signatura III-24). Dále bychom zde pod signaturou III-25 našli spisy evidující roční přídavky a postup služebníků, úmrtí portýra a jeho nástupce, mzdy čeledi – její zvýšení a novoroční přídavky, roční prémie čeledi, nákup pytlů ke zhotovení prádla, přiděl šatstva pro zaměstnance a dělnictvo, přijetí za lesního dozorce a propuštění hajného ze služby, složení přísahy (nový hajný), návrh na přemístění a povýšení služebníků, onemocnění hajného, služební výkaz a vysvědčení lesního, pracovní postup služebníků a roční přídavky, osvobození lesního personálu a lesních pracovníků od vojenské služby a také nejrůznější žádosti jako u předchozí signatury (např. žádost stavitele o stavební práce, žádost o místo, o ponechání deputátního pole, žádost zahradnického pomocníka

o prodloužení vojenské dovolené a hajného o zproštění vojenské služby, žádost válečného invalidy o zaměstnání, žádost o doplacení služného). Následují spisy k panskému lékaři (poskytování lékařské péče lesním zřízencům, žádost o místo lékaře a smlouva, žaloba kvůli proplacení lékařského honoráře), k propuštění hajného, služební výkazy, žádosti o místo hajného, účetní, kancelářského sluhy, kováře a zahradníka, dokumenty ke zvýšení deputátu, příspěvku na palivové dříví, určení cen při prodeji výrobků velkostatku aj. (signatura III-26). Poděkování za vyznamenání, udělení řádů i památné odznaky na upomínku úmrtí císaře Františka Josefa I., ale také předání polesí lesnímu bychom našli pod signaturou III-27. Následující signatura (III-28) obsahuje výkazy vyplácení pro mobilizované úředníky, zvýšení služného a zaopatřovací požitky, pojištění penzí pro zřízence v námezdním poměru (pojištění je evidováno také pod signaturou X-114), penzionování úředníků či penzijní příspěvky a služební taxy. Následuje cestovné a diety – cestovní výlohy a diety obecně, vrchního lesního, vrchního stavebního a vrchního účetního rady, žádost o zvýšení diet i náklady na stěhovací vůz, prodloužení legitimace (signatura III-29). Účty za léky (od „apatykáře“ a od lékaře za ošetřování lesního personálu) najdeme pod signaturou III-30; smlouva na elektrický kabel, zvýšení náhrad za dodání elektrického proudu, přiděl auta pro lesní ředitelství, paušál za používání kola na práci i prodej koně či přiděl vojenských koní nesou označení III-31. Poslední dvě signatury evidují zavedení bezplatného poštovního pro korespondenci a posílání peněz (a jeho zrušení), maximální možnou výši hotovosti v pokladně, rezervování míst pro zaměstnance, kteří jsou ve vojenské službě, rozdělení referátů vrchní správy, chov drobného dobytka a drůbeže úředníky, palmáře, přenechání psacího stroje Remington za 300 K, účet za vázání květin, bezplatný otop pro kancelářské místnosti u správ polesí, nákup uhlí pro kanceláře i zařazení telefonu velkostatku mezi telefony státních úřadů (signatura III-32); a také nabídku hospodářského zboží, služební obleky pro kočí, odevzdání cukru ke spotřebě i zásobování služebníků i pracovníků panství (signatura III-33).

Následuje skupina IV s čísly 32 až 43, přičemž ne všechna čísla byla využita. Signatura IV-32 se týkala vedení vodovodu, další je až signatura IV-37 k pivovárům (nájem, opravy sudů či střechy – k opravám pivovaru také signatury VIII-97 a IX-105) a dodatečně připojená signatura IV-37a se spisy k cihelně. Signatura IV-38 eviduje dokumenty k platbám za použití cesty, k pronájmům pozemků, luk a polí, prodeji trávy, seznam nájemců panských luk, ale také žádost vodárny z Prahy o zamezení přeorávání jejich pozemků. Pod signaturou IV-39 bychom našli spisy k úpravě Jizery, přičemž spisy k úpravě řečiště té samé řeky byly uloženy i pod signaturou IV-43. Signatura IV-41 se týká bytových záležitostí (např. výpovědi z bytu, platby nájemného, účty za opravy, pronájem hájovny, myslivny či staré školy, žádost o ponechání bytu či zapůjčení sálu na cvičení, ale také k přesídlení rodiny Vives a přenechání bytu v zámku po uzavření míru po první světové válce). Signatura IV-42 obsahuje spisy k přívozu v Toušeni (nájemní smlouva, oprava přístaviště a prámu aj.).

Další skupinu V s čísly 48 až 71 bychom mohli souhrnně nazvat režijní hospodářství. Byly do ní zařazeny spisy k nabídce nejrozličnějších semen (květiny, zelenina, cibule, fazole, špenát aj., signatura V-48), samozásobení, jarnímu vzdělávání polí a osevu či nákupu ovsa pro koně (signatura V-49), dále různé výkazy a údaje o stavu cukrové řepy (signatura V-50), objednávka krmné řepy (signatura V-51) a spisy k bramborám (příděly, cena, upotřebení, spotřeba a přebytky, rekvizice; signatura V-52). Následují objednávky cibule, příděly luštěnin, odměny za setí žita a spotřeba vikve, ale i čištění strouhy na zádušní louce u kosteleckého mostu (signatura V-54), příděly slámy a krmiva pro koně, dodávky sena a slámy (signatura V-55), požadavky a žádosti o přiděl strojního hnojiva (signatura V-56). Dále bychom mohli studovat spisy k melioracím panských pozemků a platbám regulačních a melioračních příspěvků vodnímu družstvu z Přerova nad Labem (signatura V-59), následují polní četníci (hlídači polních plodin) a živelní pohromy – rozvodnění Labe a nebezpečí ohně pro hospodářství (signatura V-60), vedlejší příjmy zahradníka za ovoce a zeleninu, prodej skleníkových rostlin, objednávky, roubování, sázení i ničení ovocných stromků, výkazy o jejich potřebě a přebytku, ale také hubení myši v panské zahradě, odstranění stínících stromků v Přerově, nákup ovoce pro úředníky v Praze, ovoce v panské zahradě, prodej a rekvizice ovoce, prodej ořechů pro sirotky po padlých vojínech či obnova vinic na Brandýsku (signatura V-61). Další signatura evidovala spisy ke koňským potahům a koupi koní z Ukrajiny, k erárním vojenským koním a předání jednoho erárního koně do polní služby, k odměnám za potažní práce, k připuštění klisny či k rekvizici krávy, k prodeji podsvinčat a omezení počtu vepřů, ale také k prodeji nedojné krávy a k zásobení zámecké kuchyně mlékem po dobu pobytu prezidenta Masaryka v Brandýse (signatura V-62); následuje držení dobytka v režii a chov dojného dobytka (signatura V-63); poptávka po parním oracím pluhu, postavení nové pumpy u myslivny, dřevařské náčiní, sekačka na trávu, rýče (signatura V-64); nákup uhlí, povolení koupě a žádosti o přiděl petroleje, dodávky železa, nákup benzínu, obstarání cementu, nabídka papírové pokrývky střechy a tašek na střechu (signatura V-66); jmenování lesního hlídače, odměny čeledi a příděly obuvi pro zaměstnance a dělníky (signatura V-67). Ceny mouky bychom našli pod signaturou V-68, provázková povřísla a motouz pro žací samovazače pod signaturou V-69 a prodej pytlů pod signaturou V-71.

Skupina VI s čísly 77-91 se týká lesního hospodářství: zařízení parní pily, rozdělení lesních okrsků, reorganizace lesní služby (signatura VI-77); objednávky lesních sazenic a borového semene, nabídka semen, odprodej borových sazenic, účty za semena, nájemné za honitbu, návrh lesních kultur (signatura VI-78); palivové dřevo, rozdělení těžby, ohlášení zásob dřeva, ceník dřeva a mezd, dražební prodej potřebných předmětů, určení lhůty pro výplaty denních mezd, palivové dříví – příděly pro nemocnici, městské úřady, cukrovar, poštovní úřad, četnickou stanici, učitele, školy, obecní úřady, nemocenskou pokladnu, březové proutí pro vodárnu, nákup prutů pro Košíkářskou dílnu invalidů v Čelákovících, povolení dražby roští, pařezů, steliva i chvojí, dodávky dříví pro vojenskou posádku a na stavbu plotu

u školy, rošty na přikrývání růží, podmínky prodeje užitkového dřeva, poptávka po palivovém dříví, koupě a prodej smrkové a dubové kůry, účty za dřevo, poptávka košťat, množství dříví v lese, vrbové pruty pro továrnu na koše v Praze (signatura VI-79); žádosti o stelivo, přenechání lesního steliva a trávy, stížnost na odebrání povolovacího lístku dragounskému pluku č. 7, povolení pastvy a sběru lesního ovoce, pasení dobytka v lese (signatura VI-80); poděkování za uhašení lesního požáru, rozsudek za krádež dřeva, pustošení lesa, výkazy lesního pychu a výpočet lesních škod po požáru, žádost o přidělení četnictva k ochraně lesů proti krádežím, mniška – nález housenek a hubení (signatura VI-81); odstranění závor na pěšině k Boleslavi a vyčištění příkopu (signatura VI-82); nákupní výkazy, objednávka rážitek a dutého rýče, obuv pro zaměstnance, mazadlo na housenky, nabídka betonových mezníků, ale také obraz císaře (signatura VI-83); zvýšení služného, dělníci pro dřevařskou práci, váleční zajatci a lesní práce, péče o navrátilce z vojny, požadavky lesních dělníků na zvýšení mezd, stravování lesních dělníků a zřízců (signatura VI-84); lesní hospodářské zprávy a konference na ředitelství v Praze (signatura VI-85); návrh na zvýšení paušálu za koně (lesní správce), náhrada za potahy (signatura VI-86); náhrada za hraniční topol, výměna dříví, zimní otop pro lesní kancelář, výměna honitby za dříví (signatura VI-87); návštěva lesmistra na parní pile v Přerově, příspěvek lesnímu školskému spolku, zákon o ochraně lesů ze 17. prosince 1918 (signatura VI-88); nájem honitby, zástřelné limitní zvěře, škody způsobené zvěří, nucené dodávky zvěře a její cena, program honů, předběžný honební preliminář, dodávky zajíců i jiné zvěře, stav králíků, odvod zvěře pro státní úředníky a dřevaře, prelimináře odstřelu zvěře, odstřely a dodávky zvěře, stav srnčí zvěře a jeho snížení o 50 %, zbrojní pasy, objednávka střeliva, císař v Brandýse a Boleslavi (signatura VI-91).

Do skupiny VII pouze se dvěma čísly byly zařazeny spisy k rybolovu (signatura VII-93, pronájem práva rybolovu na Labi a Jizeře, nasazení duhových pstruhů apod.) a ke košíkářství (signatura VII-94, žádost o pronájem prutníků od Družstva košíkářů ve Staré Boleslavi či objednávka řízků vrby k vylepšení prutníku).

Skupina VIII eviduje spisy k pivovaru, např. k přidělení piva pro pracovníky zámku, k opravám pivovaru v Přerově, k částečné rekonstrukci pivovaru a opravě zdi v Brandýse, k opravě kádí, k odprodeji sudů, k přijmutí bednáře a výrobě tvrdých sudů, k surovinám pro pivovar, ke zvýšení cen piva (signatura VII-97), ale také k odprodeji nádrže v lihovaru (VIII-98). A „zatoulala“ se sem i anonce v novinách k proutí (signatura VIII-102) a statuta Zemského rybářského sdružení v Praze z roku 1918 (signatura VIII-93 D).

Předposlední skupina IX s čísly 104 až 112 se týká stavebních záležitostí – např. poškozování plotu kolem pivovaru (signatura IX-104); žádost o pokoj pro kancelář lesního správce, opravy střech zámků v Brandýse i v Přerově, opravy střech „české chaloupky“ v Přerově, panských budov i myslivny; stavební opravy kůlny, hájovny, myslivny i pivovaru v Přerově, zařizování úředních kanceláří, úprava bytu pro nadlesního, oprava můstku, výměna hromosvodu na pivovaru v Brandýse

(signatura IX-105), ale také vyhledání dobré pitné vody v Přerově a zkoušky vody v zámku Brandýs, pitná voda na zámcích Brandýs a Přerov (IX-106); ohraničení řeky Labe, regulace Jizery či pohyblivého splavu na Labi v Toušeni (signatura IX-107) nebo telefonní připojení správy statku (signatura IX-108). Dále zde byly evidovány např. kvitance na odškodnění za zabavení kostelních zvonů, rekvizice olova, mosazi a mědi, dodávky písku, potřeba stavebního vápna, zaslání tří vagonů tašek (signatura IX-109), převezení kuchyňských kamen ze Staré Boleslavi do Prahy (signatura IX-110) i oprava trámu na přívozu v Toušeni (IX-111). Signatura IX-112 byla určena pro elektrifikaci: např. zavedení elektrického osvětlení do vily ve Staré Boleslavi, do koníren na zámku i do bytů úředníků či nabídka elektrických strojů.

A konečně poslední skupina X s čísly 114 až 122 obsahuje dokumenty k pojištění, např. drahotní příplatky – nepřihlášení se k penzijnímu pojištění a penzijní pojištění, nejrůznější pojištění (kostelních předmětů, kočího a dvou koní, mrtvého inventáře, budov, automobilu, pojištění fořtovny a hájovny proti ohni a hromobití, pojištění dělníků proti úrazu, pojištění povinnosti závazku, kostelníků, pojištění proti vloupání a krádeži aj.), zaplacení premií k pojistkám proti úrazu, úrazové pojištění – odškodnění úrazu, úrazové a nemocenské pojištění, výtah z účtu První československé pojišťovny (signatura X-114), ceník pojištění proti ohni (signatura X-115); ale také k osvobození od domobrany, výkupu pozemků pro vodní stavby, opravě můstku k hájovně, úpravě potoka, vodárně, kolaudaci vodovodu, ozdravovně pro nemocné plicními chorobami, stavbě nemocnice či ocenění vodní síly řeky Jizery nebo připojení elektrického proudu na pile (signatura X-116). Pod signaturou X-117 bychom mohli studovat spisy např. ke sběru v lesích, osvobození od vojenské povinnosti a evidenci osvobozených lesních pracovníků od vojenské povinnosti, zacházení s invalidy panskými úředníky, ale také žádost místní politické organizace sociálních demokratů ve Staré Boleslavi o zachování pracovního klidu 1. května či žádost o prodloužení dovolené, pozvánky na shromáždění obecních výborů, na schůze školní rady a sezení obecního zastupitelstva, určení šesti legionářů k ochraně uměleckých sbírek, hold prezidentu Masarykovi, vybudování lesního oddělení při české vysoké škole v Praze, udání ploch osevu, výpověď a pronájem bytu, celodenní slavnosti, zproštění od vojenské služby i zabránění zámku bytovou komisí v roce 1920; dále výpis stipendií na hospodářskou školu v České Lípě, členský příspěvek Lesního školského spolku pro Čechy i žádost o příspěvek pro sbor dobrovolných hasičů ve Staré Boleslavi (signatura X-119); příspěvek na výchovu nebo na studentské výlohy, prelimináře na dary z milosti a podpory, gracilní (tj. slabá) zvěř, zvěř k Vánocům, příspěvek na pohřeb bývalého zaměstnance, příspěvek na obuv pro chudé školní děti v Brandýse, vánoční dárky pro školní výbor, příspěvky pro chudé, drahotní přídatky a příspěvky, výpověď milodarů (kolej piaristů a dětská opatrovna), žádosti a přiděly palivového dřeva, pozvánku na koncert ve prospěch sirotků po padlých vojácích, žádost o slevu na nájemném či o ponechání v dosavadním bytě, ubytování místních chudých ve vrchnostenském domě, nábytek pro vystěhovalce, poštovní spořitelní úroky na válečná opatření, povolení k postavení plovárny v Brandýse, žádost

o limitní ceny zvěře, zeleniny a dřeva, pozůstalost Ludvíka Salvatora (signatura X-120); oznamování dešťových srážek, evidence dešťových a meteorologických stanic či hydrologická služba z roku 1920 nese signaturu X-121, návštěvu lesního správce na zámku v Přerově bychom našli pod signaturou X-122.

Pořádek musí být, nicméně každodenní praxe ukázala, že ne vždy se dá jednoznačně dodržet a udržet.

Některé číslice, označující oddělení, nebyly vůbec použity, těžko říci proč. Na druhou stranu byli úředníci schopni spojit do jedné skupiny, případně oddělení mnoho věcí, které spolu až tak nesouvisely, a také jednu tematickou skupinu rozmístit do několika skupin.

Reálná dochovanost všech spisových značek spisového materiálu je věc jiná, dle inventáře se úplně všechny nedochovaly. A bohužel jsem nemohla provést faktickou kontrolu v depozitáři, protože jsou některé kartony dlouhodobě zapůjčeny.

LITERATURA

RECENZE

Roman HÁJEK (ed.), *Kladenská sametová*,

Kladno, Halda, z. s., 2019, 143 + 83 s.,

ISBN 978-80-907236-3-4.

U příležitosti výročí listopadových událostí roku 1989 se kladenský regionální badatel Roman Hájek pokusil prostřednictvím práce s pamětníky shromáždit výpovědi k tehdejšímu dění na Kladně. Motivací mu byla skutečnost, že sám patří ke generaci, která změny v roce 1989 osobně nezažila. Z vyprávění jeho starších kolegů, přátel, rodinných příslušníků však jasně vyplývá, že i na Kladně v té době proběhly bouřlivé události znamenající převratné změny. Dosud však o nich nebyla zpracována žádná publikace, která by je zachytila pro budoucí generace. Editor v předmluvě deklaruje, že svou práci pojal jako souhrn jednotlivých kamínek, které čtenáři po přečtení složí pestrá mozaiku. Nesnaží se tak podávat výčet událostí a výklad jejich důsledků, nýbrž ponechává na čtenáři, aby si svůj obraz o událostech utvořil sám. Nutno konstatovat, že se mu záměr opravdu vydařil. V rámci projektu shromáždil výpovědi tehdejších aktérů listopadového dění různého věku, pracovního zařazení i společenského postavení, jejichž vyprávění a pohledy na dění opravdu vytváří různorodou směsici postojů a názorů.

Kladenská sametová je souborem dvou samostatných svazků. V jednom svazku jsou shromážděny vzpomínky účastníků, fotografie, novinové výstřižky, úryvky z dokumentů a ve druhém jsou události zachyceny pouze prostřednictvím fotografií jako příběh. Oba svazky *Ať žije Kladno! Revoluční kvas ve městě rudé záře* a *Moje sametová* jsou společně zařazeny do jednoho celku v přebalu s fotografií Václava Havla, promlouvajícího ke shromáždění z balkonu kladenské radnice, pod souhrnným názvem *Kladenská sametová*. Projekt se uskutečnil v roce 2019 a publikace byla vydána kladenským spolkem Halda za přispění Statutárního města Kladna a Středočeského kraje.

S ohledem na záměr zachytit dění jako vzpomínky především pro mladší generace považoval editor za důležité poskytnout čtenářům základní přehled událostí. Na začátku svazku *Ať žije Kladno!* jsou ve dvojité časové ose zachyceny v horní polovině stránek události celorepublikového rozsahu od 29. června 1989 do 24. listopadu 1990, v dolní polovině potom dění na Kladně počínaje 17. listopadem 1989 a konče 15. únorem 1990. Heslovité záznamy událostí navázané na společnou časovou osu dobře zprostředkovávají čtenáři vzájemné souvislosti a jejich provázanost. Kladno bylo v té době na jedné straně vnímáno jako „rudá bašta“ a „ocelová pěst“, jak dokládá tehdejší tisk, s jehož dělnickou silou bylo třeba počítat. Na druhou stranu do Prahy je odtud blízko a revoluční myšlenky se tak do Kladna dostávaly velmi rychle. Události jsou tu a tam doplněny fotografiemi tehdejších účastníků

a dnešních regionálních vlastivědných pracovníků, které jednou, doufejme, přejdou z jejich soukromých sbírek do archivu či do muzea.

Ze stejného důvodu jako přehled událostí bezprostředně za časovou osou následuje dvoustránkový slovníček pojmů. Na rozdíl od ostatních částí se *Slovníček pro později narozené* vysloveně nepovedl. Vzhledem k prezentovanému záměru vytvořit mozaiku lze pochopit snahu editora nesklouznout k přebujelému výkladovému slovníku. Zde však minimalizovaná kvantita vyšla na úkor kvality. Pojmy jsou definovány se značným zestručněním, které je tak nakonec spíše zavádějící. Heslo ROH se navíc opakuje slovo od slova ve druhém sloupečku na téže stránce. Společně s překlepy tak vzniká dojem, že tuto dvojstránku redaktor před edicí ani nečetl. Zrovna u terminologického slovníku je to vysloveně škoda. Navýšení rozsahu ze dvou na čtyři stránky by vzhledem k rozsahu svazku (144 stran) nijak zásadně čtenáře nezatížilo a poněkud podrobnější vysvětlení pojmů by rozhodně prospělo.

Hlavní obsah knihy tvoří výpovědi devatenácti pamětníků listopadových událostí. Editor uvádí, že jejich příběhy upravoval pouze mírně pro lepší čtivost, ale se zachováním specifičnosti vyprávěčů. Jak už bylo výše uvedeno, cílem editora bylo shromáždit podklady, z nichž si čtenář složí vlastní pohled. Osloveným vyprávěčům bylo v době událostí cca od sedmnácti do pětapadesáti let. Mnozí byli tehdy již zralými osobnostmi s rozličnými životními osudy a zkušenostmi, ale někteří zatím jen studenty a uční, kteří se s politickým děním dostali do kontaktu prvně v životě. Většina z respondentů byla v té době zaměstnána v místních kulturně výchovných institucích, divadle, muzeu, gymnáziu, část pak v Poldi SONP. Jsou mezi nimi i osobnosti, jejichž činnost dnes dalece přesahuje kladenský region. Vzpomínky na organizování manifestací, stávek, na kolportování materiálů vypráví Jiří Wohanka a Otakar Brousek ml. (tehdy herci Divadla Jaroslava Průchy Kladno – Mladá Boleslav), členové stávkového výboru Martin Peroutka (tehdy údržbář v Poldi SONP, později poslanec Federálního shromáždění dosazený coby náhradník za Miloše Jakeše, později podnikatel v polygrafii), Ivan Lehký (v té době zvukař kladenského divadla) a tehdejší maturant Jakub Theissig. Organizování debat s diváky v divadlech a mítinků na náměstích líčí Miroslav Horanský (tehdy režisér kladenského divadla a mj. zakladatel Klubu angažovaných nestraníků v roce 1968, děkan DAMU v letech 1994–1997). Vzpomínají rovněž zakladatelé Občanského fóra a jejich spolupracovníci Martin Rak (tehdy zaměstnaný v Poldi SONP, hudebník, pozdější dramaturg kladenského Klubu 19) a Jaroslav Pergl (rovněž pracovník Poldi SONP). O událostech vypovídá i vlastivědný pracovník a regionální badatel Zdeněk Pospíšil (tehdy také zaměstnanec Poldi SONP, později autor knih zaměřených na místopis a historii Kladna, dnes externí spolupracovník Státního okresního archivu Kladno). Zajímavé jsou ohlasy z prostředí kladenského gymnázia očima tehdejšího ředitele Zdeňka Železného (ředitelem gymnázia do roku 1990), Zdeňka Sklenáře (ředitelem gymnázia po roce 1990, bývalého reprezentanta republiky v kanoistice), Jiřího Rezka (později soukromého učitele angličtiny) a v kontrastu s tím líčení tehdejších studentů, jejichž pohled na dění byl velmi ovlivněn každým rokem věku a studia, které

měli za sebou. Všichni líčí nejen obrovské nadšení a touhu po změnách, ale také strach z možných následků a konfrontaci se státním aparátem. Starší a zkušenější mnohdy již navazovali na svoje aktivity z šedesátých let, mladí naopak cítili rozčarování z nejasných a nevýrazných reakcí a postojů svých rodičů, učitelů. Jejich zážitky dnes již působí úsměvně a třeba i nereálně, například líčení tehdejšího agronoma Václava Mikuleckého (pozdějšího přednosta Okresního úřadu v Kladně), jak musel svým kolegům z JZD vymlouvat transparent, s nímž chtěli vyrazit podnikovým autobusem na generální stávkou do Prahy, s tím, že by v Praze nápis JZD Vítězný únor Vraný nemusel být přijat zrovna pozitivně. Obdobně jako Mikulecký popisuje bezprostředně následující změny v okresní správě, uvádí například Marie Bednářová (původně pracovnice Poldi SONP, později poslankyně Městského národního výboru v Kladně) změny a především volby, na základě nichž působila v letech 1990–1994 jako starostka města Kladna. Každý pamětník tak líčí stejné události ve stejném místě ovšem svými očima a výsledkem je opravdu redaktorem zamýšlená pestrá mozaika. Pro mladší generaci, které je určena především, by mohla být zajímavá právě proto, že čtenáři nijak nediktuje, jak má věci brát. Nechává na něm, aby si vytvořil vlastní názor na základě různých úhlů pohledu. Z tohoto hlediska byli pamětníci vybráni opravdu různorodě a reprezentativně.

Výpovědi pamětníků jsou doprovázeny fotografickým materiálem pocházejícím především ze soukromých sbírek přímých účastníků Karla Pazderky (tehdejšího správce fotografických sbírek a fotografa kladenského okresního muzea, zakladatele Zámecké galerie v Kladně, dnes specializujícího se na reklamní a dokumentační fotografii, držitele čestného uznání Czech Press Photo z roku 2010), výše uvedeného Ivana Lehkého, Jiřího Hokůva (fotografa a grafika, fotoreportéra a redaktora různých celorepublikových periodik), Jaroslava Vyšína (tehdy pracujícího v Poldi SONP, později fotografa kulturního referátu Okresního úřadu v Kladně). Ze sbírek Jiřího Hankeho byly ve svazku *Ať žije Kladno!* použity fotografie Aloise Garamszegiho (žáka profesora Jána Šmoka na Lidové konzervatoři v Praze), Miroslava Káry (tehdejšího studenta umělecké fotografie na FAMU) a Karla Kestnera (tehdy zaměstnance Poldi SONP, který se celoživotně věnoval černobílé portrétní fotografii předních českých umělců 20. století). Medailonky jsou kromě fotografií proloženy i přetisky novinových článků z dobového regionálního tisku prezentující změny postojů státního, politického i správního aparátu.

Samostatný svazek *Moje sametová* obsahuje přes 80 stran fotografií kladenského rodáka Jiřího Hankeho. Ačkoli celý život pracoval jako úředník v kladenské spořitelně, ve volném čase se od sedmdesátých let věnuje dokumentární, portrétní a konceptuální fotografii. Většinu svých prací zasvětil právě rodnému městu. Své fotografie dokumentující město i jeho obyvatele prezentoval na téměř pětistovce výstav a v několika samostatných publikacích. Sám založil v sedmdesátých letech a do roku 2019 vedl Malou galerii České spořitelny v Kladně a následně vybudoval pro město Kladno Kabinet fotografie v Galerii Kladenského zámku. V úvodu „svého“ samostatného svazku Hanke líčí svůj pohled na listopadové

události a pocit odpovědnosti jeho jako fotografa co nejvíce z překotných událostí zachytit. Popisuje následnou spolupráci s ostatními regionálními fotografy, výše uvedenými Garmszegim, Hokůvem, Kestnerem, Pazderkou, Vyšínem a Károu, na výstavě uspořádané bezprostředně po proběhnuvších událostech. Přibližuje, jak se díky rychlosti realizace nakonec výstava neplánovaně dostala do Houstonu na Fotofest 1990 a část z této kolekce následně i do Washingtonu na recepci u příležitosti návštěvy Václava Havla v USA. Fotografický příběh z významných listopadových dní roku 1989 na Kladně zahajuje snímek obyvatel sledujících aktuální informace z letáků na výloze divadelního předprodeje na hlavní třídě (dnes ulice T. G. Masaryka) z 22. listopadu 1989. Fotografie jsou doprovázeny autorovým komentářem k jejich vzniku a k průběhu zachycených akcí. Fotopříběh uzavírá snímek Václava Havla z jeho návštěvy dolu Schoeller v Libušíně 4. května 1993.

Celkově lze konstatovat, že zamýšlený cíl se editorovi podařilo zrealizovat, jak po stránce formální, tak především obsahové. Až na „redaktorský výpadek“ v případě slovníkové dvojstránky je publikace čtivá, zajímavá a jako příspěvek k regionální historii přínosná.

Jana Cingrová

**Jan VIZNER – Václav ŠMERÁK a kolektiv,
*Století mezi Vltavou a Sázavou. Proti proudu
řeky a času – Vltava od Keltů po současnost,*
Netvořice, Mezi řekami, z. s., 2023, 128 s., bez ISBN.**

Kniha je dalším počinem z dílny publicisty, autora regionálních knih, předsedy sdružení Mezi řekami a nositele čestného ocenění Blanický rytíř Václava Šmeráka a sprádelného kolektivu. Název odkazuje na předchozí díla, která se věnovala vystěhování oblasti za druhé světové války.¹

Kniha *Proti proudu řeky a času* si vzala za úkol představit zajímavá místa a příběhy se vztahem k řece Vltavě v regionu jižních středních Čech, a to od Keltů až po období existence cvičiště SS v prostoru Neveklovska a Sedlčanka. Publikace je rozdělena na dvě části. Autorem první z nich je Jan Vizner, archeolog, který se ve svých textech věnuje shrnutí historie vybraných lokalit v regionu (Oppidum Závist, Zbraslavský klášter, Vrané, Zvole, Měchenice, Štěchovice, Jablonná...). Ve druhém oddílu se kolektiv autorů věnuje různým tématům, opět ve vztahu k Vltavě.

Předchozí řádky vyjadřují jen všeobecně obsah knihy – je to dáno skutečností, že témata jsou velmi pestrá, podána rovněž různou formou. Zatímco například kapitola prof. Sommera *Století archeologického výzkumu Ostrovského kláštera* (s. 71–81) je odborným textem, který čerpá z projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky a je vybaven poznámkovým aparátem (odkazovaná literatura a prameny mají být umístěny na webové stránce www.mezirekami.cz, žel tomu tak v době psaní recenze nebylo), v textu Jana Viznera a dalších poznámkový aparát chybí. Naopak zajímavý příspěvek Daniela Štěpánka o životě v bystrickém táboře opět poznámky obsahuje. U vzpomínek J. Nováka na spolek Vltavan to samozřejmě není nutné, spíš tato rozdílnost otevírá otázku editorského přístupu. Komu je vlastně kniha určena – laickým čtenářům, či odborníkům? Nebo má jít o soubor textů „ze šuplíku“? Podobně nesourodě bohužel působí i předchozí publikace sdružení Mezi řekami.

Určité nejasnosti se objevují i u konkrétních informací. Jan Vizner na s. 41 uvádí, že Ostrovský klášter byl založen v roce 999 Boleslavem II., zatímco podle prof. Sommera je zakladatelem až Boleslav III. (s. 71). Jak si má čtenář s takovou odlišnou informací poradit? Stačil by krátký dodatek – pravdu mají oba autoři. Klášter se rozhodl založit Boleslav II., ale do své smrti to nestihl. Zakladací listinu proto vydal až Boleslav III.²

Důvod výběru konkrétních míst je občas mírně sporný. Pomineme-li skutečnost, že se zde objevuje opět Ostrovský klášter a Sekanka (jim byl věnován celý „infošeť“

¹ Václav ŠMERÁK a kol., *Století mezi Sázavou a Vltavou. Ohlédnutí – Almanach 1942–2012*, Netvořice 2012; TÝŽ, *Ohlédnutí II – Vystěhování ze středu Čech mezi Vltavou, Sázavou, Benešovem a Sedlčany. Sborník dokumentů a ukázek prací studentů 1942–2022*, Netvořice 2022.

² Miroslav RICHTER, *Hradištko u Davle. Městečko Ostrovského kláštera*, Praha 1982, s. 229.

s názvem *Sekanka – Pompeje nad soutokem Vltavy a Sázavy*, vydaný v roce 2016), je například otázkou, proč byl do výběru zvolen právě text novináře Jaroslava Krupky o bitvě u Jankova s mnoha názvy *Přes brod pod hradem Orlík k vítězství. Dlouhá válka zvaná třicetiletá. Bitva u Jankova*. Jankov už do Povltaví přímo nespadá a text je navíc totožný s tím na webových stránkách obce (obecjankov.cz) a na serveru denik.cz.

Za trampingem první republiky se ohlíží Václav Drchal. Jako obrazový doprovod jsou zvoleny obrázky z výstavy Miloše Kapouna. Na s. 115 na něj bohužel navazuje zcela mylná informace o údajné „fotovýstavě“ s názvem *Sázava Zlatá řeka*, realizované v jílovském muzeu v roce 2022. Ve skutečnosti se výstava jmenovala *Trampové ve zlatém kaňonu* a konala se počátkem roku 2018.

Celkově působí kniha editorsky nezvládnutě, což je velká škoda. V případě vhodnějšího tematického uspořádání by jistě byla nejen tato publikace pro případné zájemce již při pohledu do obsahu čitelnější. Doufejme, že připravovaný díl o řece Vltavě bude ucelenější.

Veronika Stachurová Kucrová

ANOTACE

Jan PSOTA, *Škvorecké panství za vlády vévodkyně*

Marie Terezie Savojské,

Úvaly, vlastním nákladem 2022, 128 s.,

ISBN 978-80-11-01443-8.

Výročí 250 let od úmrtí Marie Terezie Savojské (1694–1772) se stalo podnětem k vydání publikace o panství Škvorec v 18. století. Autor v ní představil nejen hlavní hrdinku knihy Marii Terezii Savojskou, ale zaměřil se také na popis škvoreckého panství a jeho obyvatel. Vycházel zde z odborné literatury i archiválií uložených v několika českých archivech.

Nejprve autor přibližuje vznik a vývoj škvoreckého panství počínaje rodem Olbramoviců ve 14. století, jehož nejznámějším příslušníkem byl pražský arcibiskup Olbram ze Škvorce, přes Smiřické ze Smiřic v 16. a částečně v 17. století až po knížecí rod Lichtenštejnů, ze kterého pocházela i Marie Terezie Savojská. Správním centrem panství byl původně gotický hrad Škvorec, založený už ve 13. století číšníkem královny Kunhuty Domaslavem, přestavěný Olbramovici, později upravený na renesanční zámek a po naprosté devastaci za třicetileté války barokně rekonstruovaný. Autor pokračuje životopisem Marie Terezie Savojské, která zdědila po svém otci Janu Adamovi I. z Lichtenštejna panství a zámek Kostelec nad Černými lesy společně se Škvorcem, Uhříněvsí a Čechy pod Kosířem, byť načas zmenšené o skoro tři desítky vsí v důsledku sporu s tehdejší hlavou Lichtenštejnského rodu. Připomíná také její nelehký osud, když v rozmezí pěti let přišla o manžela Emanuela Tomáše Savojsko-Carignanského i o jediného syna Evžena Jana Františka, a následné přestěhování do Vídně, odkud po zbytek života spravovala svá panství. I přesto se projevila jako energická a schopná hospodářka, která svůj majetek rozmnožovala a zvelebovala.

V dalších kapitolách se autor věnuje už pouze škvoreckému panství. Vypočítává jednotlivé statky podle tereziánského katastru, rozsah orné půdy i zádušních pozemků, panské dvory a další hospodářské provozy jako rybníky, vodní mlýny, hostince. Stranou autorova zájmu nezůstaly ani stavební počiny Marie Terezie Savojské, mezi nimi například barokní přestavba kostela Zvěstování Panny Marie v Úvalech a sv. Jakuba Většího ve Slušticích, výstavba několika farních budov nebo vybudování školy v Tuklatech a Slušticích. Následující kapitoly se věnují sčítání lidu na panství v roce 1754, kultu sv. Donáta, jehož sochu na obranu před bouřkou nechala Marie Terezie u Škvorce postavit, a místním pověstem, které se o kněžně tradovaly, byť kupodivu nebyly všechny jen kladné. Na závěr si autor všímá vrchnostenské kanceláře a jejích zaměstnanců sídlících na škvoreckém zámku a ve stručnosti i jednotlivých farností na panství.

Karin Pátrová

Seznam autorů příspěvků

prof. PhDr. Jan ŽUPANIČ, Ph.D.
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

doc. PhDr. Jitka JONOVÁ, Th.D.
Univerzita Palackého v Olomouci,
Cyrilometodějská teologická fakulta

PhDr. Karin PÁTROVÁ, Ph.D.
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv
Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích

Mgr. Pavel KOBLASA
Národní archiv

Mgr. Markéta JETMAROVÁ
Státní oblastní archiv v Praze

Mgr. Jana CINGROVÁ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2× ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobřichovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 × 1200 bodů, maximálně však 3000 × 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpřesnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventární číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvětského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy
Historický sborník pražského okolí
ročník 11/1
2023

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.venkov@soapraha.cz;

Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;

Městské muzeum v Čelákovcích,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph.D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

Mgr. Jana Cingrová; Jan Hergesell; Mgr. Martin Hůrka;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal.

Překlady: Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2× ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a tisk: ASTRON print, s. r. o., 2023.

Náklad: 500 ks.

Rok vydání: 2023.

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy.

Historický sborník pražského okolí

(studie a materiály)

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámál Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velkoobchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátra Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů;

MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národných divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoč Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovíc; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vinoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872.

Ročník 8/2

STUDIE: Pátrová Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947); Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část; Kasík Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, K hospodářským vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku.

Ročník 9/1

STUDIE: Novotný Robert Radim, Německé menšinové školy v Kladně; Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 2. část; Chmelenský Jiří – Šejbl Martin, Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí.

Ročník 9/2

STUDIE: Hendrychová Zuzana – Vichta Jiří, Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700 a jeho restaurování; Mrvík Vladimír Jakub, Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka a jejich sociální stratifikace;

MATERIÁLY: Plavec Michal, První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911); Plevová Anna, Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska.

Ročník 10/1

STUDIE: Boukal Jan, Páni z Říčan do roku 1420. Studie k počátkům rodu erbu trojlistu; Svoboda Stanislav, Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, Protinacistický odboj komunistů v Čelákovících v letech 1939–1945; Pátra Milan, Sádrové odlitky zvonů ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ.

Ročník 10/2

STUDIE: Šulc Jaroslav, Městečko Brandýs nad Labem kolem poloviny 16. století ve světle nejstarší městské pamětní knihy a urbáře z roku 1553; Mrvík Vladimír Jakub, Snahy (nejen) knížecího rodu Lichtenštejnů o těžbu stříbra ve Stříbrné Skalici; Matoušek Václav, (Nejen) „lesní město“ Kersko. Vznik a první dvě desetiletí existence rekreačních vilo-chatových kolonií ve středním Polabí;

MATERIÁLY: Ptáček Vojtěch, Ovocnictví na Jílovsku ve 20. století.

Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

**Obrazová příloha ke studii Jana Županiče
Pozdněkarlovská šlechta**

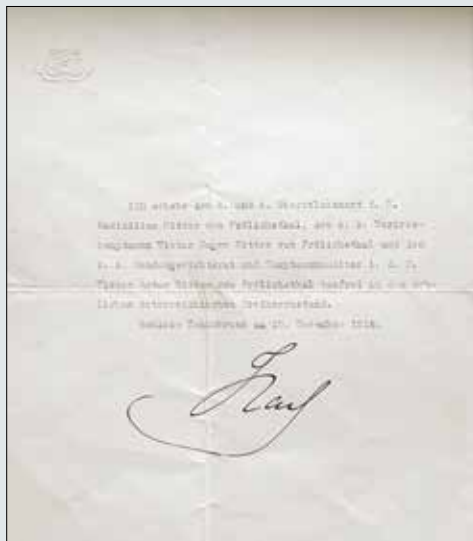

**Emil Homann von Herimberg
(1862–1945)**
Archiv autora

**Josef Roth von Limanowa-Łapanów
(1859–1927)**
Archiv autora

**Antedatované nejvyšší rozhodnutí
císaře Karla I. (oficiálně z 10. 11. 1918)
o povýšení rodiny rytířů von
Frölichsthal do stavu sv. pánů**
Archiv Georga Frölichsthala

**Max Wladimir sv. pán Beck
(1854–1943)**
Archiv autora

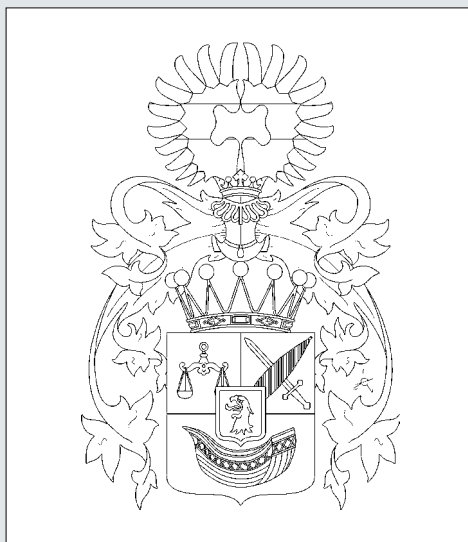
**Obrazová příloha ke studii Jana Županiče
Pozdněkarlovská šlechta**

**Otto sv. pán Beck
(1873–1960)**

Archiv autora

**Nikdy neudělený,
ale barony Becky užívaný erb**

Autor Michal Fiala

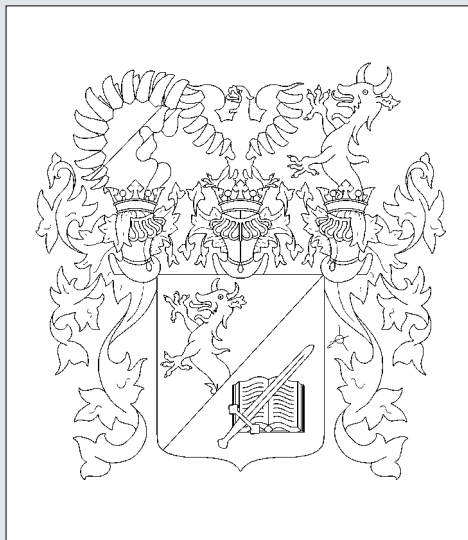

**Karel I. s manželkou Zitou na nádraží v Šoproni
při druhém pokusu o znovuzískání
uherského (resp. maďarského) trůnu, 21. 10. 1921**

Archiv autora

**Obrazová příloha ke studii Jana Županiče
Pozdněkarlovská šlechta**

**Carl Bardolff (1865–1953) a jeho erb,
který získal po povýšení do stavu sv. pánů roku 1918**

Archiv autora

**Johann Boeriu de
Polichna (1859–1919)
s rytířským křížem Řádu
Marie Terezie zavěšeným
v knoflíkové dírcce**

Archiv autora

**Obrazová příloha ke studii Jana Županiče
Pozdněkarlovská šlechta**

**Císařovna Zita při rozhovoru s Wilhelmem rytířem Cavallarem
během 184. promoce Řádu Marie Terezie ve vile Wartholz 17. 8. 1918**

Archiv autora

**Zlatá Medaile za statečnost
pro důstojníky**

Archiv autora

**Obrazová příloha ke studii Jana Županiče
Pozdněkarlovská šlechta**

**František Schöbl (1868–1937),
později generál československé
armády, po udělení rytířského
kříže Řádu Marie Terezie
17. 8. 1918**

Archiv autora

**Jan Fousek (1892–1980), pozdější
čs. důstojník, jako c. k. poručík**

Archiv autora

Císař Karel I. roku 1917

Archiv autora

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

**Dragouni na mostě mezi Brandýsem n. L. a Starou Boleslaví,
v pozadí brandýský zámek, počátek 20. století**
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. DOK 97

Centrum Staré Boleslavi, vlevo od mariánského kostela vojenská kasárna.
Dopisnice odeslaná neznámým vojákem na počátku 20. století
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. DOK 97

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

[illegible]

Záznam výsledku slavnostní střelby Karla Františka Josefa v Brandýse n. L. 1. 5. 1908

SOkA Praha-venkov, Střelecký sbor Brandýs n. L., zápisník, 1897–1913

Dětské představení *Doktor Perlinpinpin* ve školní tělocvičně 2. 12. 1910,
kterého se zúčastnil rovněž arcivévoda Karel František Josef
 SOKA Praha-venkov, NŠ chlapecká Brandýs n. L., kronika, 1905–1939

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

Prostředí starosty M. Jiskry a Brandýs n. Lab.

Podání kytičky sličnou F. Fittlerovou a Brandýs n. Lab.

Prostředí starosty Hladěchův a St. Boleslavi.

**Vítání arcivévodky Karla Františka Josefa a arcivévodkyně Zity
na brandýském nádraží 28. 11. 1911**

SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., Kronika okresního hejtmanství, 1908–1920

A large group of children, mostly girls in white dresses and one boy in a dark suit, are posed in front of a building. Two large religious statues on pedestals are visible in the background. The children are arranged in several rows, with some holding bouquets. The scene appears to be a formal group portrait, possibly for a school or church event.

SOkA Praha-venkov, NŠ chlapecká Brandýs n. L., kronika, 1905–1939

SOkA Praha-venkov,
OÚ Brandýs n. L., inv. č. 676

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

Čís. 2863.

O.k. okresnímu hejtmanství
v Brandýse n. L.

Dle autentické zprávy kuratoria pozůstalosti po Jeho
císař. a král. Výsosti svatého císaře a krále, Apoštolské Veličen-
stvo, náš nejmilostivější císař a král panství brandýské.

Tuto pro město a okres veledůležitou událost
nelze přejíti a městská rada usnesla se oslaviti
převzetí to.

Předkládáme vyhlášku občanstvu vydanou, znění
telegramu zasláního nejvyšší kabinetní kanceláři Jeho
Veličenstva a prosíme, aby to vzato bylo na vědomí.

Zároveň dovoluji si uctivě zváti k účasti na
oslavě.

Purkmistrovský úřad král.kom. města
Brandýsa nad Labem, dne 6. října 1917.

Starosta :

**Oznámení o oslavách
u příležitosti převzetí brandýského panství Karlem I.,
zaslané okresnímu hejtmanství 6. 10. 1917
SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 546**

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

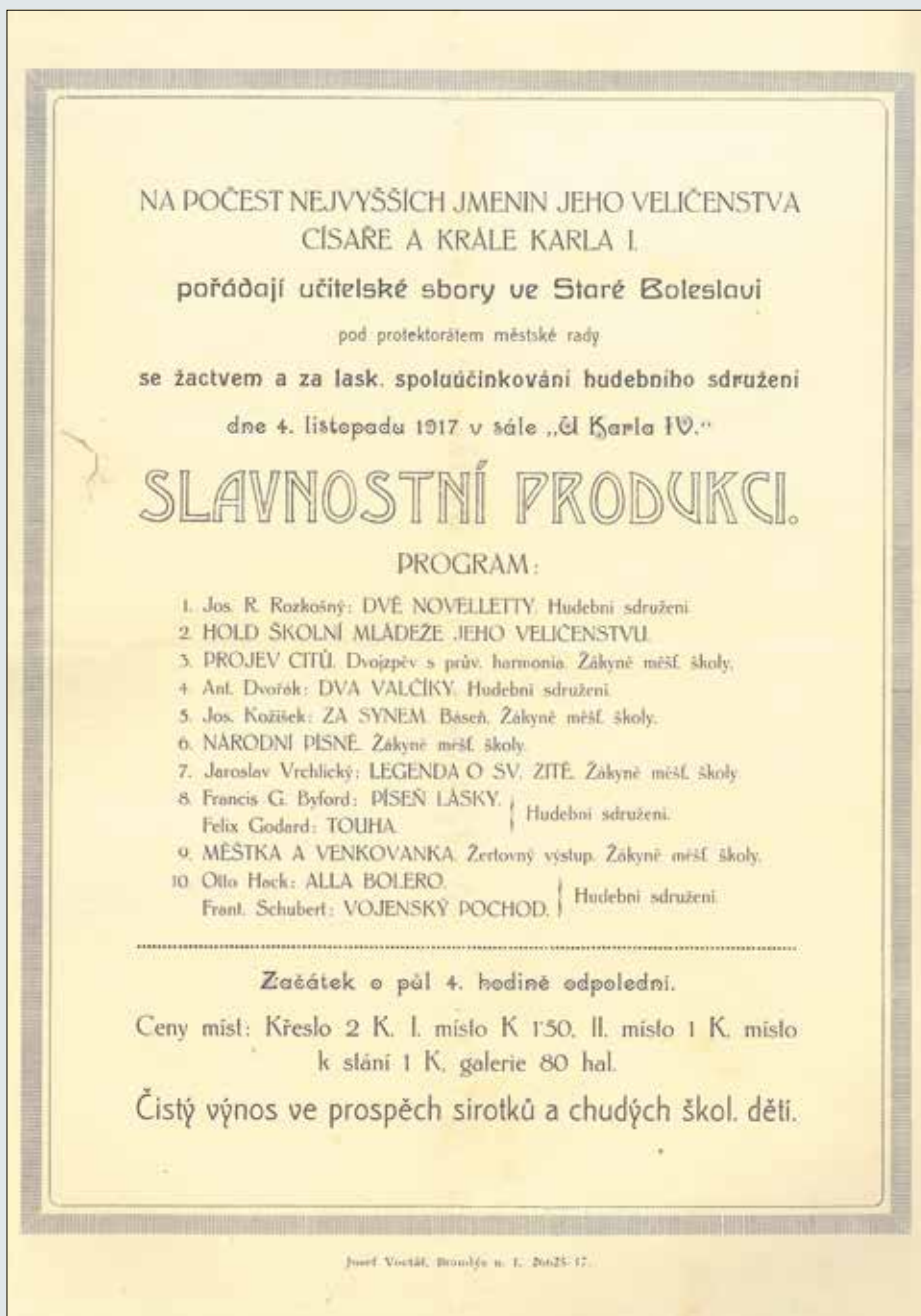

Rauf

Oficiální vojenský portrét Karla I., 1917
Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. VUM 2340

**Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové
Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi
a jeho reflexe v regionálních pramenech**

Pozvánka na oslavu jmenin císaře Karla I. ve Staré Boleslavi 4. 11. 1917
SOKA Praha-venkov, OÚ Brandýs n. L., inv. č. 546